

Fenomén svobodná matka a životní spokojenost svobodných matek

Bc. Hana Richterová

Diplomová práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií

akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Hana Richterová**
Osobní číslo: **H138260**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Fenomén svobodná matka a životní spokojenost svobodných matek**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na vývoj partnerského soužití od tradiční společnosti přes moderní až po současnou společnost;
- na hledání klíčových důvodů, vedoucích k statusu svobodného mateřství;
- na sociálně-právní a ekonomické aspekty postavení jednotlivých kategorií svobodných matek;
- na zmapování nejzásadnějších úskalí, popř. pozitiv, jimiž je život svobodné matky provázen.

Součástí práce bude kvalitativní výzkum, zaměřený na porovnání životní spokojenosti svobodných matek s provdanými ženami.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

CAPPONI, V. Co by i moje dcera měla vědět o manželství. Praha: Motto, 1996.
LANGMEIER, J. a Z. MATĚJČEK. Psychická deprivace v dětství. Praha: Avicenum, 1974.
MÁROVÁ, Z., Z. MATĚJČEK a S. RADVANOVÁ. Výchova dětí v neúplné rodině. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.
MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti. Praha: Avicenum, 1986.
MOŽNÝ, I. Česká společnost. Praha: Portál, 2002.
MOŽNÝ, I. Moderní rodina. Brno: Blok, 1990.
MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.
Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Geraldina Palovčíková, CSc.**
Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce: **4. listopadu 2014**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2015**

V Brně dne 4. listopadu 2014

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – diplomovou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen přípouští-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

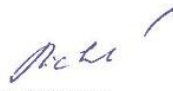
Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně

20. 3. 2015

HANA RICHTEROVA

.....
Jméno, příjmení a podpis diplomanta

ABSTRAKT

Diplomová práce na téma: „Fenomén svobodná matka a životní spokojenost svobodných matek“ popisuje vývoj partnerského soužití od tradiční společnosti přes moderní až po současnou společnost. Dále charakterizuje svobodné mateřství jako výrazný demografický trend přinášející závažné sociální dopady. Zabývá se příčinami, jež vedou ke vzrůstajícímu počtu svobodných matek a porovnává ve vývoji tohoto trendu Českou republiku s dalšími evropskými státy. V praktické části mapuje největší úskalí, s nimiž se musí svobodné matky potýkat v oblasti výchovy potomků, uplatnění na trhu práce, finančního zabezpečení a partnerských vztahů.

Klíčová slova: tradiční společnost, moderní společnost, postmoderní společnost, hodnotová orientace, výchova dětí, rodinné výdaje, trh práce, profesní kariéra, partnerské vztahy.

ABSTRACT

The present thesis, „The Phenomenon of Single Mothers and Life Satisfaction of Single Mothers,“ describes the development of partner cohabitation from traditional societies through modern ones to contemporary society. Furthermore, it characterizes single motherhood as a significant demographic trend which produces serious social consequences. It deals with causes that lead to a growing number of single mothers and compares the development of this trend in the Czech Republic with that in other European countries. In the practical part, the thesis maps the greatest difficulties faced by single mothers in the area of upbringing of children, participation in the labor market, financial security of the family and partner relationships.

Keywords: traditional society, modern society, postmodern society, value orientation, upbringing of children, family expenditure, labor market, professional career, partner relationships.

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Geraldině Palovčíkové, CSc., za vstřícný přístup a velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování diplomové práce.

Rovněž děkuji svému manželovi a dcerám za maximální podporu a pomoc, které si nesmírně vážím.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 VÝVOJ PARTNERSKÉHO SOUŽITÍ V EVROPĚ	11
1.1 TRADIČNÍ SPOLEČNOST	12
1.2 MODERNÍ SPOLEČNOST.....	17
1.3 SOUČASNÁ SPOLEČNOST	20
2 STATUS SVOBODNÁ MATKA	27
2.1 HLAVNÍ MOTIVACE, VEDOUcí KE SVOBODNÉMU MATEŘSTVÍ.....	27
2.2 POSTOJE ČESKÉ SPOLEČNOSTI K RODIČOVSTVÍ MIMO MANŽELSTVÍ, POROVNÁNÍ ČESKÉ REPUBLIKY S DALŠÍMI EVROPSKÝMI STÁTY	35
2.3 SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ A EKONOMICKÉ DETERMINANTY SVOBODNÉHO MATEŘSTVÍ.....	39
3 ŽIVOT SVOBODNÝCH MATEK V SOUČASNÉ SPOLEČNOSTI	46
3.1 VÝCHOVA DĚTÍ V NEÚPLNÉ RODINĚ	46
3.2 NEÚPLNÉ RODINY A TRH PRÁCE.....	50
3.3 PERSPEKTIVY NEPROVDANÝCH MATEK A PÉČE OTCŮ O SVÉ DĚTI	53
II PRAKTICKÁ ČÁST	59
4 VÝZKUM ZAMĚŘENÝ NA ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST SVOBODNÝCH MATEK	60
4.1 CÍL PRÁCE, VOLBA VÝZKUMNÝCH OTÁZEK	60
4.2 METODA VÝZKUMU.....	62
4.3 ROZHOVORY, ZÍSKÁVÁNÍ INFORMACÍ.....	65
4.4 VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE POZNATKŮ.....	81
DISKUSE	91
ZÁVĚR	94
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	96
SEZNAM TABULEK	100

ÚVOD

Téma diplomové práce, týkající se problematiky svobodného mateřství mne ihned zaujalo a oslovilo. Předně proto, že si sama jako žena a matka uvědomuji, kolik úsilí je třeba vynaložit, pokud chceme co nejlépe obstát při výchově svých potomků, při budování profesní dráhy, při uspokojování svých potřeb a realizování vytýčených cílů. Při tom všem čerpáme jistotu, zázemí a oporu především ve svém partnerovi, manželovi, otci společných dětí.

Pro mne samotnou a většinu mladých lidí byl ještě na počátku 90. let minulého století vstup do manželství a založení rodiny součástí našich životních plánů. V důsledku probíhajících politických, ekonomických a sociálních změn však začaly postupně odeznívat charakteristické demografické znaky socialistického režimu, k nimž se řadily časně sňatky a porody, krátké meziporodní intervaly a celkově vyšší plodnost. Změny, k nimž došlo v České republice po roce 1989 se odrazily jak ve společnosti jako celku, tak i v životě jednotlivců. Do popředí se dostávají nové hodnoty jako sebenaplnění, seberealizace, kariéra a vzdělání. Toto postihuje všechny sféry života, rodinu nevyjímaje.

Podle Edwarda Schortera, profesora psychiatrie Univerzity of Toronto, dochází v současné době k devalvaci instituce rodiny. Charakterizuje ji v sociologické literatuře následujícími indikátory: 1. hodnotovou diskontinuitou mezi rodiči a dětmi, způsobenou větší hodnotovou závislostí dětí na masmédiích nežli na rodičích, 2. nestabilitou párového soužití, projevující se vzestupem rozvodovosti a párového soužití a 3. systematickou demolicí konceptu „rodinného hnízda“ nukleární rodiny, spojenou s liberalizací žen (Možný, 1999, s. 201).

Postupem času začaly vznikat nové formy rodinného soužití tak, aby jejich podoba co nejvíce vyhovovala soudobému životnímu stylu. Dochází k poklesu uzavírání sňatků, jejich odkládání na pozdější dobu, rostoucí počet párů, žijících v kohabitaci, trvalá bezdětnost. K varovným demografickým trendům patří bezesporu nárůst osamělého mateřství. Dříve bylo častější u žen s nižším socioekonomickým statusem, v současné době však vzrůstá počet svobodných matek i z řad vysokoškolaček a žen dobře socioekonomicky situovaných.

Cílem mé diplomové práce bylo zmapovat a přiblížit současnou podobu svobodného mateřství v České republice a zjistit, jak samy svobodné matky hodnotí svou životní situaci a v čem spatřují největší úskalí při plnění svých společenských rolí.

Práce se skládá z teoretické a praktické části. Pro poskytnutí přehledného rámce poznatků o problematice svobodného mateřství, je teoretická část rozložena do tří kapitol. V první se pokouším zmapovat vývoj partnerského soužití od tradiční společnosti přes moderní až po současnou, resp. jak se nevyhnutelné společenské změny provázející historický vývoj odrazily v chápání a fungování současné rodiny. Ve druhé kapitole se zabývám fenoménem svobodného mateřství. Popisuji hlavní motivace, vedoucí ženy ke svobodnému mateřství, charakterizují postoje české společnosti k netradičním formám partnerského soužití a komparuji je s dalšími evropskými státy, dále přibližují sociálně právní a ekonomické charakteristiky svobodného mateřství. V poslední kapitole popisují život svobodných matek v současné společnosti, konkrétně se zaměřují na výchovu dětí, uplatnění na trhu práce a jejich perspektivy do budoucna v rámci partnerských vztahů.

V praktické části své práce jsem chtěla zjistit, s jakými konkrétními obtížemi se osamělé matky ve svém životě setkávají. Na základě teoretických poznatků, načerpaných studiemi odborné literatury, jsem se zaměřila především na oblast výchovy potomků, uplatnění na trhu práce, finančního zabezpečení rodiny a oblast partnerských vztahů. Abych mohla co nejlépe postihnout problematiku osamělého mateřství v co nejširších souvislostech a proniknout do hloubky daného problému, zvolila jsem pro získání potřebných informací kvalitativní metodu s využitím techniky hloubkového rozhovoru. Ten mi dle mého názoru zajistil dostatek informací, které jsem následně mohla porovnávat, hledat podobnosti či rozdíly, doplňovat vlastními názory a interpretovat.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VÝVOJ PARTNERSKÉHO SOUŽITÍ V EVROPĚ

Evropská rodina, její vývoj, základní rysy, kořeny, příbuzenství, to vše se stalo předmětem zkoumání mnoha historiků, sociologů, specialistů na evropská studia, antropologů – komparatistů. Minulost evropské rodiny ovlivňuje její současnost jak v tom, co přetrvává, tak v tom, co se změnilo. Rodina nepochybně zaznamenala v průběhu času důležité změny ve své struktuře, ale některé významné rysy z minulosti přetrvávají už jen proto, že společenská reprodukce vyžaduje určitý typ malé rodinné struktury, charakteristické silnou vazbou uvnitř generací a mezi nimi (Goody, 2000, s.11). Rodina se tedy sice mění, ale stále zůstává stabilizujícím prvkem společnosti. V sociologické literatuře je rodina chápána jako příklad morfostatické instituce. Můžeme ji chápat jako sociální zařízení, zajišťující soukromý prostor pro reprodukci společnosti, chránící své členy, neměnicí svůj tvar a vnitřní uspořádání, vyrovnávající změny vnějšího okolí. Nemůžeme však rodinu chápat jako instituci brzdící pokrok či vývoj, ale naopak právě svou stabilitou dynamiku umožňuje či dokonce podporuje – především tím, že brání společenský systém před chaosem a zhroucením. Ivo Možný chápe rodinu jako: „*kotvu jistoty pro obyčejného člověka*“ (Možný, 2006, s. 14). Revoluční změny, ke kterým docházelo v průběhu dějin měnily povahu moci, osídlení, sociální nerovnosti, povahu práce. Ale rodina – tatínek, maminka a děti představovala a bude nadále představovat nenápadný, ale důležitý stabilizující prvek sociálního systému, zabraňující anomii v průběhu zásadních změn ve společnosti. Již v nejstarších etických a morálních spisech je zmiňováno, že pokud lidé přestávají plnit své rodinné závazky, ztrácí tím společnost svou sílu. Konfucius, čínský filosof, sociální pedagog a státník, žijící v letech 552/551 př. n. l. (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Konfucius>) zakladatel učení, z něhož je čerpáno dodnes, byl přesvědčen, že kdyby se choval každý řádně ve svém životě, přibylo by štěstí a prosperity (Možný, 2006, s. 14).

Nejstarší kořeny evropské rodiny můžeme spatřit ve středomořských civilizacích Řecka a Říma, vzkvétajících na jihu kontinentu a rovněž v germánských a keltských kmenových společnostech, ovládajících většinu severu a západu světadílu. Oběma vlivům se připisuje odpovědnost za důležité rysy rodiny v pozdější Evropě. Římu za rodinné právo a germánským kmenům za bilatelární odvozování příbuzenství (sledované na úrovni obou rodičů) a důraz na individualismus (Goody, 2000, s. 11).

1.1 Tradiční společnost

Nejstarším typem lidské společnosti byli lovci a sběrači. Žili v malých tlupách nebo kmenech, jejichž počet nepřesahoval čtyřiceti osob. Tito lidé ještě nepěstovali plodiny ani nechovali užitková zvířata, ale získávali svou obživu rybařením, lovem a sběrem jedlých plodin rostoucích v přírodě. Kultury lovců a sběračů můžeme dodnes najít v odlehlých částech brazilských či novoguinejských pralesů, ale většina jich byla zničena či pohlcena celosvětovým šířením západní kultury. Mezi lovci a sběrači existovaly jen malé rozdíly co do vlastnictví hmotných statků. Vzhledem k tomu, že byli neustále v pohybu a neměli žádná tažná zvířata či jiné dopravní prostředky, vlastnili jen nezbytné prostředky pro vlastní přežití jako např. zbraně potřebné k lovu, nástroje pro stavbu přístřeší, nádoby a pasti. Společenské postavení vyplývalo výhradně z rozdílu pohlaví a věku. Muži zastávali úlohu lovců, ženy se staraly o děti, vařily, sbíraly divoké plodiny. Stejně jako majtkové rozdíly, tak i mocenské jsou zde mnohem menší, než u následujících typů společností. Pokud bylo potřeba učinit zásadní, důležitá rozhodnutí, zasedala „rada starších“, tvořená nejstaršími, uznávanými zkušenými muži nebo byl uplatňován princip participace: v případě odvrácení krize se zpravidla scházeli k poradě všichni dospělí muži (Giddens, 1999, s. 66 - 68).

Přibližně před dvaceti tisíci lety se začaly z původních lovců vyčleňovat skupiny lidí, jejichž hlavním zdrojem obživy se postupně stal chov domestikovaných zvířat, vznikají tak pastevcí a další, zabývající se obděláváním polí, tedy první zemědělci. Mnoho kultur má však smíšený charakter. Pasterectví a zemědělství umožňovalo lidem stálejší přísun potravy, než byl původně lov a sběr. Lidé nyní žijí ve větších komunitách tzv. osadách, shromažďují větší množství hmotných statků a mezi osadami mohou vznikat pravidelné obchodní i politické vazby. (Giddens, 1999, s. 70, 71).

V šestém století před naším letopočtem začala vznikat nová společenství, lišící se od těch předchozích svou rozsáhlostí. Docházelo zde k velkému rozvoji měst, rovněž se začaly prohlubovat nerovnosti v bohatství a v moci. V těchto společnostech vládli králové nebo císaři. Většina tradičních států byla říšemi, jež svého rozsahu, bohatství a moci získaly podmaněním jiných společenství. Typickými představiteli jsou stará Čína a Řím. Tradiční stát byl neprůmyslovou společností, systém dělby práce zde byl komplikovanější než u prvních zemědělců a pastevců. Stále zde přetrvávalo přísné rozdělení práce dle pohlaví. Ženy mohly pracovat jen v domácnosti nebo na poli, zatímco muži volili mezi

specializovanými povoláními obchodníka, vojáka, státního úředníka, dvořana. Dalším významným rysem bylo rozdělení společnosti do tříd. Vládnoucí třída se svým vládcem žila ve hmotném pohodlí, zatímco zbytek obyvatel žil mnohem krušnějším životem. Charakteristickým rysem těchto států bylo otrokářství (Giddens, 1999, s. 74, 75).

Poznatky o rodině v tomto období Evropy získávali historikové zkoumáním příbuzenských systémů národů, které znaly písmo. Jednalo se především o právní spisy Říma, či literární díla starého Řecka. Typické v těchto společenstvích bylo uzavírání sňatku v rámci blízkého příbuzenstva. Hlavním důvodem bylo věno, jež ženy dostávaly jako podíl z manželského fondu svých rodičů. Dědička ve starém Řecku musela např. uzavřít sňatek se synem otcova bratra, aby majetek zůstal v klanu. Systém věna byl rovněž určen k tomu, aby chránil ženu před nepříznivými ekonomickými důsledky rozvodu, či v případě ukončení manželství smrtí manžela měl zabezpečit vdovu a zbavit ji závislosti na pokrevním i sňatkem získaném příbuzenstvu. Věno hrálo v evropských manželstvích významnou roli i proto, že umožnilo novomanželům odpoutání od jejich původních rodin, neboť získaly určitý společný manželský obnos, který byl v jejich správě i když v určitém omezeném smyslu (Goody, 2000, s. 26, 27).

Římská společnost byla charakteristická velkým stupněm svobody a poměrnou pružností při vytváření příbuzenských vazeb. Rozvody a opakované sňatky společně s adopcí byly chápány jako prostředky vytváření rodiny. Muž mohl přerušit svazek se synem a vytvořit jiný prostřednictvím adopce, mohl nahradit skupinu svých nepokrevních příbuzných či ji doplnit o další prostřednictvím rozvodu a nového sňatku. Bratřenci a sestřenice se mohli stát potenciálními manžely, rovněž tak manželé a manželky starších sourozenců.

Do konce čtvrtého století se začal významně projevat vliv křesťanské ideologie a praxe na pozdně římskou společnost. Změny se týkaly především systému příbuzenství a sňatků. Církev ustanovila pro manželství nová pravidla. Významnou změnou byl zákaz sňatků mezi blízkými příbuznými, nejen pokrevními, ale i duchovními příbuznými. Duchovní příbuzenství vznikalo prostřednictvím „kmetrovství“, které zavedla sama církev jako svůj vlastní náboženský ekvivalent rodinných vazeb. Mužům, kteří uzavřeli sňatek např. se sestrou zemřelé manželky či s bratřovou dcerou, bylo odmítáno kněžské svěcení. Uzavírání sňatků mezi blízkými příbuznými vedlo k upevnování a posilování vztahů mezi příbuznými. Církev usilovala o oslabení těchto vazeb v rodinných klanech jednak proto,

aby nebránily věřícím odkazovat své majetky církvi, a také proto, aby mohla lépe dohlížet nad obyvatelstvem (Goody, 2000, s. 40, 41). Křesťanství také tvrdě odmítalo rozvody, což ovlivnilo mezilidské vztahy až do dvacátého století. Kněží argumentovali jednak tím, že pro dobro dětí by nemělo být ukončení manželství tak snadné a rovněž zdůrazňovali, že ženy by měly být podřízeny mužům obecně a biskupům především. Církev rovněž odmítala opakované sňatky vdov, jež by se mohly znovu provdat za pohany. Vdovci měli také zůstat bez manželky, resp. moli si vybrat jednu či více duchovních manželek mezi vdovami. Opakovaná manželství tedy představovala pro církev ohrožení především tím, že mohla vést k vytvoření nových příbuzenských vztahů s ne-křesťany, což by ohrozilo náboženskou příslušnost dětí. Zároveň hrozilo to, že při opakovaných sňatcích budou zplozeni noví potomci (zejména když partneři před tím žádné neměli), což ohrožovalo pravděpodobnost odkazů církvi (Goody, 2000, s. 48).

Postavení žen v křesťanské Evropě nebylo jednoduché. Ženy byly převážně i když ne zcela úplně vyloučeny z náboženských, politických a některých ekonomických aktivit. Proč si jich však církev cenila bylo především to, že získávaly v podobě dědictví část majetku svých rodičů stejně jako jejich bratři a představovaly tak pro církev potencionální přispěvatelky. Co se rodiny týče, tvrdilo se, že ženy měly prospěch ze zákazu rozvodů, jež prosazovala církev. Na druhé straně však tímto zákazem trpěly ženy, jež musely žít s tyranským či násilnickým manželem. Zajímavým faktem je, že za Francouzské revoluce, kdy byl rozvod opět povolen, představovaly právě ženy většinu žadatelek. V devatenáctém století vedly ženy v Anglii a Americe kampaň za povolení rozvodů, avšak křesťanský zákaz provázelo trvání na poslušnosti.

Ženy hrály vždy v životě církve významnou roli. Zpočátku tvořily většinu prvních křesťanů a šířily slovo boží mezi ostatními ženami. Byly přitahovány dobročinností církve. Nejvýznamnější výhody ze změn, jež církev zavedla, měly starší ženy. V tomto pohledu se dá říci, že církev změnila tradiční systém hodnot. Dříve se na tyto ženy pohlíželo spíše s despektem, nyní se na ně pohlíželo s úctou. Starší, movité ženy představovaly pro církev štedré dárnyně. Jednalo se např. o majetné vdovy, jež využívaly své prostředky ve prospěch církve a chudých, čímž však mnohdy poškozovaly své vlastní blízké příbuzné. Méně movité ženy se pak naopak stávaly příjemkyněmi (Goody, 2000, s. 50).

Evropa v době středověku byla převážně zemědělským kontinentem. Po pádu římské říše, jež zapříčinil zhroucení většiny městského života, začala města postupně opět

růst. Určitý způsob obchodování sice fungoval, avšak výrazně vzkvétat začala města až s rozvojem italského obchodování ve dvanáctém století. Společnost byla založena na stavovském systému, kdy se manželství a rodiny lišily podle toho, jaké postavení jedinec zaujímal ve společenské hierarchii. Elita žila jinak než rolnictvo. Základem domácnosti byla nukleární rodina, jejímž základem byl vždy manželský pár. Soudobá historická sociologie zpochybnila tvrzení o existenci velké rodiny v Evropě čtrnáctého až osmnáctého století. Koncept „tradiční velké rodiny“ vzešel od významného francouzského zakladatele sociologie Pierra Le Playe. Ten považoval rozvětvenou rodinu za útvar charakteristický pro rodinu předindustriální minulosti. Tato byla podle něj pevně vsazena do rodinného domu, který jí patřil a jenž se dědil z generace na generaci. Dům charakterizoval rodinu a zajišťoval její trvání. Otec dům předával při své smrti prvorozenému synovi – dědici. Ještě však za svého života učil svého nástupce řídit rodinné záležitosti, dohlížel také na výběr nevěsty, která do domu přijde. Dcery se zpravidla provdávaly mimo dům, mladší synové odcházeli vybaveni podílem z rodinného kapitálu a zakládali vlastní rody. Pokud se jim však ve světě nedařilo nebo se vůbec neoženili, zůstávali v rodině spolu s neprovdanými sestrami a rozmnožovali společný rodinný majetek pilnou prací. Le Play byl přesvědčen, že ženy přiváděly v průběhu dvaceti pěti let na svět mezi patnácti až dvaceti čtyřmi dětmi. Tento mýtus o velké rodině přežíval v demografii a sociologii do nedávné doby. Na základě demografických šetření v šedesátých letech dvacátého století však bylo demografy zjištěno, že průměrná velikost domácnosti činila 4,73 osob. Dalším zajímavým zjištěním bylo to, že více dětí bývalo vždy ve vyšších než nižších vrstvách. Matky z vyšších vrstev předávaly děti svým kojným a těhotenství u nich následovala těsněji za sebou. Rovněž jejich zdravotní stav byl lepší a dětská úmrtnost byla výrazně menší než v nižších vrstvách, kde způsobovala nadpoloviční redukci počtu narozených dětí k počtu přežívajících dětí v rodině. Domácnosti chudých se pak zmenšovaly odchodem dětí do služby k bohatším, jejichž domácnosti tak byly zase zvětšovány (Možný, 1990, s. 25, 26). Až do počátku moderní doby musely děti často pracovat již od sedmi nebo osmi let. Většinou pomáhaly svým rodičům na poli a pokud jim nebylo určeno, aby pokračovaly v práci svých rodičů, odcházely často v mladém věku z domova posluhovat v jiných domácnostech nebo se vyučit řemeslu (Giddens, 1999, s. 157).

Domácnosti o třech generacích se vyskytovaly v tradiční rodině málo. Ve většině Evropy předávala nejstarší generace brzy celé hospodářství potomkům a stahovala se na výměnek. Tam rodiče očekávali jistou hmotnou podporu od příbuzných (Goody, 2000,

s. 72). Existovalo tedy málo třígeneračních domácností, ale třígeneračních rodin bylo mnoho. Jejich členové si vzájemně pomáhali i když spolu nežili. Příbuzenské vztahy tak zajišťovaly případnou sociální podporu ohroženým – dětem, těhotným ženám, nemocným a starým členům rodiny.

Tradiční rodina přispívala ke stabilitě společnosti tím, že výběr partnera nezáležel na těch, jež zakládali rodinu, nýbrž na jejich rodičích. Rodiče kladli důraz především na to, zda je potenciaální partner vhodný z hlediska zachování společenského postavení rodiny, jejího majetku a kulturního kapitálu (Možný, 2006, s. 21).

Mám za to, že snoubenci tehdy uzavírali manželství na základě vzájemného respektu, přátelství a společně uznávaných hodnot, z čehož se později mezi nimi mohl vytvořit pevný citový vztah založený na vzájemné úctě a lásce. Navíc byli velmi ovlivněni křesťanstvím, jež považovalo instituci manželství za nezrušitelnou – Co bůh spojil, člověk nerozlučuje. Rodina také odedávna představovala institucionalizovanou legitimizaci sexu. Byla institucí, jež si civilizace vytvořila k ochraně reprodukčního procesu. Jejím hlavním smyslem byla výchova dětí. Děti se rodilo hodně, avšak jejich počet v rodině tehdy značně ovlivňovala vysoká úmrtnost. Péče o ně však dokázala naplňovat život muže a ženy.

Rodina však postupem času přestávala mít monopol na legitimní sex. Nejprve začal být legitimní předmanželský sex, později vyvstaly otázky nad tím, zda má manželský partner monopolní právo na sex toho druhého. V zemích, kde se postupně začala čtvrtina a někde až polovina dětí rodit mimo manželství, se již nedá hovořit o jejich legitimitě a nelegitimitě a manželství tak postupně začalo ztrácet svůj monopol na plození a socializaci dětí (Možný, 2006, s. 21).

V dnešní době, kdy se klade důraz spíše na individualismus, si lidé vybírají partnera na základě své vlastní svobodné volby. Po odeznění největší zamilovanosti, si však partneři najednou přestávají rozumět při zvládání běžných životních záležitostí a neumějí se vzájemně podporovat při řešení rodinných či pracovních problémů. Tuto situaci pak mnohdy řeší raději rozvodem, protože manželství chápou spíše jako smlouvu, kterou mohou kdykoliv vypovědět.

1.2 Moderní společnost

Doposud se evropská rodina přizpůsobovala dvěma významným faktorům. První představovala pravidla křesťanské církve, jež usilovala o to, stát se „velkou organizací.“ Druhým pak byla zemědělská ekonomika, založená především na obdělávání půdy. Současně se však také rozvíjely další řemeslné a obchodní sektory. Početně ale převažovala venkovská rodina s přístupem k půdě, přičemž existovaly velké rozdíly mezi bohatými a chudými rolníky. V období renesance, od 14. do 16. století se začaly tyto rozdíly ještě více prohlubovat. Úprava pozemkové držby vedla ke vzrůstajícímu počtu rolníků bezzemků a chudých rolníků na venkově, kteří pak migrovali do měst, ve snaze zajistit si lepší životní podmínky. Postupně docházelo k rozvoji manufakturní výroby, obchodu i služeb, včetně služeb lékařů, právníků a pod. Ve městech probíhala výroba efektivněji než v původních venkovských manufakturách. Tento rozvoj znamenal expanzi buržoazie. Docházelo k nárůstu střední třídy, jejíž způsob rodinného života a sdílené normy získávaly stále na větším významu. Na druhé straně nabíral na síle i městský proletariát, neboť zemědělství začalo ztrácet ústřední roli v ekonomice (Goody, 2000, s. 139). Střední vrstva nebyla v žádném případě stejnorodou skupinou. Na nejvyšším stupni stáli majitelé podniků, disponující vlastním kapitálem, jejichž početné rodiny se scházely u velkolepých nedělních obědů. Střed této třídy tvořili manažeři a odborníci, žijící spíše z vlastního příjmu než z kapitálu. O stupeň níže pod nimi byla drobná buržoazie, tvořená úředníky, maloobchodníky a kupci. Její počet se zvyšoval úměrně s rozvojem průmyslové spotřební společnosti, kdy museli dělníci nakupovat prostředky každodenní spotřeby v mnohem větším měřítku než doposud. Postupně se tedy omezoval význam aristokracie a pozemkové šlechty a místo toho docházelo k rozmachu městské buržoazie ve všech jejích vrstvách. Změna životního stylu nejvíce postihla obyvatele venkova, kteří se z původních rolníků stávali domácími malovýrobci a na konci 18. století, v období industrializace pak továrními dělníky. (Goody, 2000, s. 140, 141). Industrializace započala v Anglii jako výsledek průmyslové revoluce v 18. století. Došlo k nástupu strojní výroby, při které se lidé naučili využívat neživotných zdrojů energie jako vody a elektřiny. Nové objevy a vynálezy umožnily konstrukci moderních strojů a vylepšení výrobních postupů. Průmyslová společnost je charakteristická vyšším stupněm urbanizace. Naprostá většina lidí žije ve městech, kde lidé nacházejí více příležitostí při hledání pracovních míst (Giddens, 1999, s. 75).

Nástup industrializace vedl ke zvýšené poptávce po ženské a dětské práci. Mnozí zaměstnavatelé najímali do svých továren celé rodiny. Dříve děti pracovaly na poli či v domě, kde byly součástí rodiny. V továrně však byly vytrženy ze svého domova, vykonávaly po mnoho hodin jednotvárné úkoly a dohlížel na ně někdo cizí. Zaměstnávání na rodinném základě zvyšovalo závislost rodičů na práci dětí a také podporovalo jejich plodnost. Vysokou plodnost však na druhé straně vyvažoval podíl žen a dětí v průmyslové výrobě, jež zvyšovala jejich úmrtnost. Podmínky bydlení bývaly u mnohých dosti ubohé a v první polovině 19. století úmrtnost ve městech převyšovala úmrtnost na venkově o 20 až 25 procent. Někteří zaměstnavatelé budovali pro děti školy. Tyto školy v podstatě předcházely veřejné péči o vzdělání, zajišťované státem. Rodiče však raději nechali své děti vydělávat, než aby je posílaly celodenně do školy. Mnoho tehdejších reformátorů bojovalo za kratší pracovní dobu a zlepšení pracovních podmínek. Rovněž kritizovali „*tu vrstvu obyvatel, která se učí spoléhat na to, že jim práce mladých chlapců a děvčat zajistí nejen chléb, ale i rum a tabák*“ (Goody, 2000, s. 148). Až v devadesátých letech 19. století byla městům uložena povinnost založit bezplatné veřejné školy a o několik let později vznikl výbor továrních inspektorů, jež měli kontrolovat pracovní podmínky. Práce osob mladších šestnácti let byla postavena mimo zákon až v roce 1938 (Goody, 2000, s. 148, 149).

Ve městech, kam se přesunula velká část obyvatel, byla počáteční dezorganizace dělnických čtvrtí nahrazena stabilnějšími dělnickými komunitami. Manželské svazky byly uzavírány v rámci nejbližšího okolí a instituce soustředěné kolem žen, zaměřené na vzájemnou sousedskou výpomoc, začaly hrát dominantní roli. Manželka udržovala životně důležité kontakty, jednala se sociálními pracovníky a bytnými, dohlížela na vzdělávání dětí. Spravovala týdenní rozpočet rodiny a mnohdy byla právě ona nazývána hlavou rodiny. Muž zpravidla trávil celý den v práci mimo domov a večery pak se svou společností v hospodě, což byl zvyk často přispívající k domácímu násilí. (Goody, 2000, s. 155).

Nezávislé příjmy z práce umožňovaly mladým lidem zbavit se do značné míry rodičovské kontroly, rovněž se postupně uvolňovala ekonomická pouta mezi manžely. Také věno bylo nahrazováno jinými formami pomoci ze strany rodičů například zabezpečením vzdělání, zakoupením domu apod. Potomci začaly být dříve nezávislí na rodičích a ti postupně přestávali dohlížet nad sňatky svých dětí. Mateřství na plný úvazek

přispělo ke kvalitnějšímu vzdělávání dětí, neboť v sedmdesátých letech 19. století začalo být v Evropě vzdělání dostupné téměř všem dětem a jejich budoucnosti se přikládala velká váha. Protože bylo učení v rozporu se zaměstnáním, bylo tak prakticky ukončeno působení dětí na trhu práce. Kvalitnější vzdělání se pak stalo dostupné jak mužům, tak i ženám (Goody, 2000, s. 156). Ženy tak mohly být zaměstnávány na nových úřednických místech, jež vznikala s rozvojem průmyslu a státní správy, případně se živily jako ošetřovatelky či učitelky. Některým ženám se dokonce podařilo získat univerzitní vzdělání, jež jim umožnilo vykonávat „svobodná povolání.“

Volnost při výběru manželského partnera nepřímo vyjadřovala možnost ukončení svazku. Mezi dělníky docházelo k rozlukám a opouštění rodiny již dlouho, ale církev stále rozvody a opakované sňatky nepřipouštěla. Ve druhé polovině 19. století došlo v Anglii k přechodu jurisdikce nad rozvody z církevních na laické soudy a tak se rozvod stal dostupným pro stále více párů. Postupně začaly být možné opakované sňatky a nesezdaná soužití partnerů. Lidé z dělnické vrstvy projevovali jistou neochotu vstupovat do formálních svazků. Snažili se tak vyhnout velkým výdajům za svatbu a zároveň i trvalému závazku vůči partnerovi. Z církevního sňatku se nemohl vyvázat nikdo kromě bohatých a mocných. (Goody, 2000, s. 157). Docházelo rovněž k nárůstu počtu nemanželských dětí. Někteří autoři spatřují důvod v sexuální osvobození žen v této době, jiní v jejich viktimizaci. Tento nárůst byl důsledkem rozšíření tržního kapitalismu, jež způsobil částečný rozvrat rodinných vztahů a poskytl větší svobodu mladým ženám. Tyto však již nebyly chráněny svou rodinou, jako to bylo dříve, v tradiční společnosti. I tehdy se stávalo, že žena otěhotněla před svatbou, ale sociální tlak okolí zvyšoval pravděpodobnost, že ke sňatku nakonec dojde, zatímco v nově nastalé situaci toto již neplatilo a žena již nebyla chráněna vůbec. Profesor sociologie na Masarykově univerzitě v Brně, I. A. Bláha, věnující se sociologii rodiny, zkoumal příčiny destabilizace manželského svazku. Upozorňoval na ztrátu sociální kontroly, ke které došlo zánikem tradiční komunity při nástupu industrializace. Rovněž zmiňoval úpadek jednoznačně artikulovaných a rituálně připomínaných hodnot odříkání, odpovědnosti a věrnosti, jež tradičně udržovala náboženská víra a církev. Vystihnul destabilizující vliv egocentrického individualismu ve vyšších a středních vrstvách a ač angažovaný zástupce ženské emancipace přísně kritizuje „osvobození ženy“, chápané jako osvobození od rodinných závazků a závazků k dětem (Možný, 2006, s. 48).

Jedním z významných rysů poslední dekády 19. století je bezesporu pokles plodnosti. Sociologové spatřují důvod ve zdokonalení metod antikoncepce, kterou již začaly manželské páry středních a horních vrstev používat. Mezi dělnickou třídu tyto prostředky pronikly až ve dvacátých letech 20. století. Snížení plodnosti má jistou souvislost s rozšířením ženské práce mimo domov a zároveň s poklesem dětské úmrtnosti. Byla – li dětská úmrtnost vysoká, byl rodiči někdy počet potomků „rekompensován“ (Goody, 2000, s. 158). Menší počet dětí znamenal pro ženy kratší období plodnosti. Měly tak více času pomáhat svým potomkům při vzdělávání nebo příležitost věnovat se vlastnímu seberozvoji, kariéře. Tímto způsobem se mohly postupně stávat relativně ekonomicky nezávislejší na svých partnerech. (Goody, 2000, s. 160). Snižování plodnosti bylo některými autory považováno za otevření prostoru pro nástup moderní rodiny, založené na citovém individualismu – rodině spjaté úzkými citovými vazbami, vyznačující se značnou mírou soukromí a soustřeďující se na výchovu svých dětí. Tyto manželské svazky jsou vytvářeny na základě osobní volby, vycházející z romantické lásky nebo sexuální přitažlivosti. (Giddens, 1999, s. 158).

1.3 Současná společnost

Ve druhé polovině 19. století začal v Evropě postupně sílit nesouhlasný postoj veřejnosti k „pracujícím manželkám.“ V podmínkách tovární výroby představovalo zaměstnání pro ženy něco zcela odlišného než dříve. Musely trávit dlouhá časová období mimo domov. Poprvé se tak dostala práce do konfliktu s rolí v domácnosti. Zavrhování takové práce a zdůrazňování její neslučitelnosti s péčí o děti a o domácnost vedla k zákazu zaměstnávání vdaných žen v britské státní správě před druhou světovou válkou. Začal se ve zvýšené míře klást důraz na morální mateřství, jež hlásalo, že péče o rodinu a domácnost je pro manželky nejhodnotnější a nejspokojivější životní rolí. Tyto názory se sice projevovaly již dříve, v 18. století za průmyslové revoluce mezi příslušníky vyšší střední třídy. Jejich manželky tím, že nepracovaly, získávaly vyšší společenskou prestiž. Nyní tedy byli na řadě kvalifikovaní dělníci (Goody, 2000, s. 178). Zde je však nutno zmínit, že v socialistických režimech, které začaly vznikat po první světové válce a rozšířily se v roce 1945, kdy se střední Evropa dostala do sféry vlivu Sovětského svazu převládal opačný myšlenkový proud. Tyto režimy striktně odložily veškerá náboženská omezení, umožnily rozvod a interrupce, snížily porodnost, zvýšily vzdělanost a pracovní příležitosti pro ženy, zajistily kolektivní péči o jejich děti. Čím byly ženy vzdělanější, tím

vzrůstal jejich počet mezi pracovní silou a zákonitě klesala jejich plodnost (Goody, 2000, s. 168).

Již od raných průmyslových společností pracovalo mnoho většinou neprovdaných žen v textilním průmyslu nebo v domácí službě. Postupně získávaly střední a vyšší vzdělání a začaly se prosazovat v úřednických profesích a ve státní správě. Zesílil také vliv různých ženských hnutí, usilujících o zrovnoprávnění žen. Rozšíření nových moderních pomůcek, jež ulehčovaly domácí práce (pračka, vysavač, kuchyňské spotřebiče) vyvolalo potřebu peněz, aby si lidé mohli zakoupit jak tyto pomůcky, tak další spotřební předměty ze stále se rozšiřující nabídky a dále aby mohli využívat různé nabízející se služby a možnosti trávení volného času. Tyto jevy způsobily spolu s tím, že manželství se stávalo stále méně bezpečnou a trvalou institucí, že se zaměstnaná žena stala ve společnosti normou. V roce 1950 bylo v Anglii zaměstnáno 10 – 15 % vdaných žen; v roce 1991 to bylo více než 50 %, téměř dvě třetiny z nich na částečný úvazek. (Goody, 2000, s. 179).

Plánování porodu začaly ženy zvažovat čím dál více s ohledem na svou kariéru. Péče o děti představuje při práci mimo domov očividnou překážku. V důsledku toho mívá dnes jen málo žen více než dvě děti a stále sílí trend mít jenom jedno nebo dokonce vůbec žádné. K tomuto vývoji došlo v celé Evropě. Muži jsou sice více ochotni pomáhat v domácnosti, avšak převážnou část domácích prací jako je vaření, péče o děti a domácnost, vykonávají i nadále ženy. Za těchto okolností bývá pracovní kariéra ženy přerušována, což se může negativně projevit v nižším výdělku, neboť kvůli přestávkám v kariéře nemůže dosáhnout stejného postavení jako muži nebo bezdětné kolegyně, jejichž pracovní kariéra stoupala nepřerušována strmě vzhůru. Mnohdy ženy dokonce pobírají za stejnou práci méně peněz nežli muži. Žena, nastupující po mateřské dovolené do zaměstnání je rovněž ohrožena ztrátou zaměstnání na základě principu – poslední přijatý, první propuštěný. V současné době, charakteristické vysokou nezaměstnaností to představuje vážnou hrozbu pro rodinný příjem. Vdaná žena dnes pracuje nejen kvůli vlastnímu naplnění a seberealizaci, ale především proto, aby si rodina udržela svůj hmotný standard. Dnešní společnost, charakteristická určitou mírou komfortu, vyžaduje od svých příslušníků soustavné utrácení za stále se rozšiřující škálu spotřebního zboží, jehož výroba je zase důležitá pro ekonomiku a pro zaměstnanost. (Goody, 2000, s. 180, 181)

F. Singly, sociolog a profesor na univerzitě v Paříži, považuje manželský život v dnešní době za nestálý a křehký. O rozchodu již rozhodují sami aktéři, kteří chtějí sami

ovládat vlastní osud, kladou důraz na osobní autonomii. Muži a ženy chtějí zůstat sami sebou i ve svém rodinném životě. Manželství je pro ně neatraktivní, pokud představuje uzavření se do předem určených rolí. Někteří přímo odmítají instituci manželství, jiní kritizují dělbu práce mezi pohlavími (Singly, 1999, s. 88). Profesní aktivita ženy vede k její nižší závislosti na muži, což lze podle Singlyho pozorovat například ve způsobu organizace domácího života. Rozlišuje na tomto základě domácnosti párů „rovnostářských“, kde je největším územím společná zóna a domácnost párů, kde je největší zóna převážně ženská. Rovnostářské ženy se snaží méně angažovat v domácích pracích a požadují, aby se teritoria klasicky označována jako ženská, stala společnými manželskými teritorii. V těchto skupinách domácnosti je kritika předem daných genderových rolí nejostřejší. Rovnostářské ženy jsou od žen „hospodyněk“ odlišné právě svou profesní aktivitou. Hospodyňky pak povětšinou rozhodují ve své zóně, tj. zóně domácích prací. Řídí a ovládají svou domácnost, jsou to tzv. „paní domu.“ (Singly, 1999, s. 106, 107).

Genderové nerovnosti představují rozdíly mezi pohlavími, které jsou determinovány kulturou společnosti. Každá kultura vytvořila různé vzorce chování a možností pro různá pohlaví. Tyto vzorce jsou typické svou vysokou rigiditou a často jsou považovány za přirozené vlastnosti jednotlivých pohlaví. Na základě těchto vzorců pak probíhá socializace pro obě pohlaví odlišně. Za hlavní zdroj těchto nerovností je považována rodina, neboť jejich konstrukce vychází prvotně z biologických rozdílů mezi pohlavími, které se uplatňují právě v rodině (Čermáková et al., 2000, s. 65). S tradičním rozdělením rolí v rodině, tedy kdy muž vydělává peníze a žena pečuje o domácnost a rodinu souhlasí dnes 60 % mužů a 48 % žen. Zajímavé je, že tento názor není u mužů věkem nijak limitován, zatímco u žen věkové skupiny nad 60 let souhlasí s tímto názorem 63 % žen oproti 45 % shodně souhlasících ostatních ženských věkových skupin. Z toho lze vypočítat určitý posun v názorovém spektru tohoto typu. Tyto názory se však utvářely po několik posledních desetiletí, především v důsledku toho, že se stoupajícím vzděláním, jež ženy dosahovaly, vzrůstá nesouhlas s tímto tradičním rozdělením rolí. Mezi ženami se základním vzděláním souhlasí s tradičním rozdělením 70 % žen a mezi vysokoškolačkami pouze 22 %.

Naproti tomu ale 65 % mužů a 85 % žen zastává názor, že muž a žena by měli mít stejné povinnosti v péči o domácnost. Tento názor není závislý u obou pohlaví na věku

a na vzdělání. Nejdiskutovanějším problémem však bývá dělba práce v domácnosti a otázka, nakolik tato práce „vyrovnává“ rozdíl v pracovní (profesní) vytíženosti muže a ženy. Toto „vyrovnávání“ je uplatňováno i u žen, jež se věnují své profesi stejně či téměř stejně intenzivně jako muži. Takto je posilována nerovná dělba rolí. Ženy pracují na tzv. dvě směny, přičemž ve společnosti převládá stále názor, že je rodina závislá na práci muže. Neplacená práce v domácnosti není naopak chápána jako práce, bývá často podceňována a spolu s péčí o děti považována za součást přirozenosti ženy (Čermáková et al., 2000, s. 66)

Na základě demografických výzkumů, zabývajících se vývojem rodiny od šedesátých let 20. století ve Francii, shrnul a charakterizoval F. Singly její nejzásadnější proměny takto:

- snížení počtu sňatků (ať už prvních nebo dalších sňatků) a zvýšení počtu nesezdaných soužití;
- nárůst počtu rozvodů a rozchodů;
- nárůst neúplných rodin s jedním rodičem, (tj. domácností s jedním rodičem a jedním nebo více dětmi); dále rodin nově složených nebo obnovených (domácnost tvořená párem, jehož alespoň jeden člen má již za sebou nějakou manželskou zkušenost a stará se o jedno ze svých dětí z prvního manželství);
- snížení počtu porodů;
- nárůst mimomanželských porodů;
- nárůst námezdní práce žen, převážně matek, a následně i párů, kde jsou oba manželé zaměstnaní (Singly, 1999, s. 87).

Podobný vývoj jako ve Francii proběhl v mnoha zemích západní Evropy a odpovídá ve většině případů i situaci v České republice, přestože některé normy byly u nás přijaty později.

Sociologové zde hovoří o tzv. druhé demografické revoluci. Teorie demografická revoluce se snaží objasnit změny v demografické reprodukci. Rození a umírání je podmíněno a zároveň ovlivňováno situací ve společnosti. První demografická revoluce se odehrála v polovině 18. století při přechodu z tradiční společnosti na moderní. Dochází postupně ke snižování úmrtnosti, přičemž porodnost začala klesat až s určitým časovým odstupem. To vedlo k výraznému zvýšení počtu obyvatel. Až poklesem porodnosti se

populační přírůstek opět zmenšil. Pokles míry úmrtnosti byl v důsledku lepších hygienických podmínek, pokroku v medicíně, lepší životní úrovně. Na nižší porodnosti se pak podepsala vyšší vzdělanost žen, jejich emancipace, proměna významu dětí pro rodinu. V České republice proběhla přibližně v letech 1830-1930. Druhá demografická revoluce pak spadá do šedesátých let 20. století. Charakteristická je pro ni změna hodnotové orientace, projevující se v demografickém chování a růst k individualismu.

(Chludilová, <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=121&lst=108>).

Ivo Možný, profesor sociologie Masarykovy univerzity v Brně, charakterizuje druhou demografickou revoluci vzestupem rozvodovosti v padesátých letech 20. století, koncem baby-boomu v letech šedesátých, sexuální revolucí a poklesem porodnosti, jež se v sedmdesátých letech ustálila pod úrovní přirozené reprodukce, odkládáním rodičovství, zvyšováním věku párů, uzavírajících sňatek a nárůstem nesezdaného soužití. V osmdesátých letech se začala nezanedbatelná část porodnosti odehrávat mimo manželskou rodinu a přibylo domácností s jedním rodičem a dětmi. Vzestup rozvodovosti se však zastavil. Sociální stát, který od vzniku moderní industriální společnosti nahrazoval solidaritu a pomoc obvyklou v tradiční zemědělské rodině, dle Možného naráží v devadesátých letech 20. století na meze možností státu všeobecného blahobytu. Souvisí s tím vzestup nezaměstnanosti a zpomalení tempa ekonomického růstu. Státní zadluženost dosahuje v mnoha vyspělých státech nebezpečné výše a rovněž vznikají otázky nad tím, zda dokáže stát udržet všechny sociální výhody, jež umožňovaly rodinám nezávislost na rodinné solidaritě (Možný, 1999, s. 201, 202).

K zamyšlení určitě vybízí i vzrůstající trendy desolidarizace. Poklesy solidarity můžeme v dnešní době spatřovat stále více a to jak mezi zaměstnanými a těmi, kteří nemohou na trh práce vůbec proniknout, dále pak mezi mladou a starší generací, mezi zdravými a nemocnými. S narůstající křehkostí rodiny a proměnami jejího charakteru dochází k novým formám desolidarizace. Jedná se především o rozpor mezi těmi, kteří děti mají a těmi, kdo jejich počet omezili a získali tak nesporné jednostranné zvýhodnění. Tito lidé sami na výdajích na děti ušetřili, ale ve stáří o ně budou minimálně částečně pečovat právě potomci těch, jež si děti pořídili a s nimi velmi reálně i riziko mnohem menší životní úrovně. Podle sociologických propočtů v současném Německu bylo zjištěno, že disponibilní finanční prostředky bezdětné rodiny jsou desetkrát vyšší, než finanční prostředky rodiny se třemi dětmi. Děti pak nejsou vnímány v tomto systému jako opora

ve stáří, ale spíše jako tíživé ekonomické závaží přítomnosti (Keller, 2009, s. 93). Podle některých názorů by měla být tato forma desolidarizace řešena mnohem větší podporou rodin s dětmi, které tak vytváří rezervu pro vyplácení starobních důchodů všem, tedy i bezdětným. Bezdětní, jež J. Keller nazývá „černými pasažery průběžného důchodového systému“ (Keller, 2009, s.93) by měli být více daňově zatíženi a zároveň by jim měly být poněkud redukovány příjmy ve stáří z veřejných zdrojů. Dnešní sociální systém však uděluje bezdětným v jistém slova smyslu „prémie za bezdětnost“ v podobě možnosti odkládat si prostředky na stáří v kapitálovém penzijním systému.

Fungující rodina by měla být schopna vykrývat rizika, jež plynou jejím členům při selhávání na trhu práce či rizika, která není schopen pojistit sociální stát. Má však samozřejmě mnohem širší význam. Probíhá v ní socializace, jejímž výsledkem jsou zodpovědní lidé, schopni najít své uplatnění na trhu práce a motivovaní k tomu, aby užívali řádnou práci sebe a své potomky a zajistili tak své rodině určitou životní úroveň (Keller, 2011, s.107).

Průmyslové společnosti s tržním hospodářstvím však přetvořily manželství ve vztah smluvní, dle zákonitostí právního státu. Stala se z něj občanská smlouva na dobu neurčitou, kterou je možno kdykoliv jednostranně vypovědět. Rodiny lze dnes zakládat, končit a opět zakládat. Jaký to má však dopad na děti? Rodičovský vztah je posledním vztahem, který nelze vzít zpět. Jedná se o jediný přetrvávající primární vztah, který je nezrušitelný. Dítě může být v současné tržně ekonomické společnosti pocíťováno jako prvek brzdící individualizaci. Pozorováním demografických údajů můžeme dát těmto úvahám za pravdu. I v české společnosti klesla v polovině devadesátých let porodnost na dramatickou hodnotu 0,96 dítěte na jednu ženu. Společnost by tak musela svou porodnost více než zdvojnásobit, aby se dostala alespoň na úroveň záchovné míry. (Možný, 1999, s. 205, 206).

Tabulka č.1 Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny

	Tradiční	Moderní	Postmoderní
Struktura	široká, vícegenerační	nukleární, manželská	variabilní, individualizovaná
Základní kapitál	ekonomický	ekonomický, sociální, kulturní	sociální, kulturní
Legitimizace	sex, děti	děti	nelegitimizuje
Role	komplementární, * hierarchizované	segregované, komplementární	individualizované
Funkce	univerzální	pečovatelské, statusotvorné, citové	citové
Autorita	otec	otec-matka, funkčně segregované	Individualizovaná, slabá
Reprezentace diskursu	náboženský, církevní	občanský	masmediální
Mezigenerační přenos	patrilinéární, autoritativní	demokratický, smíšený	slabý

* doplňující se

(Možný, 2006, s. 23)

2 STATUS SVOBODNÁ MATKA

Zastánci rodinných hodnot při pohledu na vývoj posledních desetiletí hovoří o rodině jako o hroutící se instituci. Vyzdvihují tradiční rodinu, jež byla uspořádanější, pevnější než vztahy, které jsou nyní uzavírány. Tyto vztahy jsou charakteristické hledáním osobního uspokojení než dodržováním povinností vůči rodině, dále pak tolerantnějšími a otevřenějšími postoji k sexualitě a vyšší mírou rozvodovosti než tomu bylo v tradičním společenství. Jejich oponenti však namítají, že rodina přetrvává, jen se mění její podoba. Nelze všem vnucovat tutéž šablonu, je třeba respektovat rozmanité formy rodiny a sexuálního života. Návrat k tradiční rodině není možný, měla příliš autoritářských rysů na to, aby se dala znovu použít a zastánci tradic na ni pohlíží v idealizované podobě. Navíc společnost prošla určitým vývojem, společenské změny, jež způsobily současnou přeměnu některých forem manželství a rodiny, jsou nevratné. Ženy se nezačnou vracet zpět do svých původních poslušných rolí v domácnosti, od níž se dávno osvobodily. Na druhé straně je třeba si uvědomit, že současné trendy v oblasti manželství, sexuality a rodiny mohou jedněm přinášet seberealizaci a uspokojení, druhým pak naopak vážné problémy. (Giddens, 1999, s. 181).

V této části své práce bych se chtěla zaměřit na fenomén svobodného mateřství. Proč vzrůstá počet neprovdaných matek, z jakých řad se nejčastěji rekrutují, jaké jsou jejich důvody pro volbu svobodného mateřství a zda je ekonomicky výhodné, volit alternativní formy k manželství. Rovněž se budu věnovat postojům české společnosti k rodičovství mimo manželství a jejich komparaci s evropskými trendy.

2.1 Hlavní motivace, vedoucí ke svobodnému mateřství

Demografické změny, projevující se především v poklesu sňatečnosti, odkládání sňatku a porodu prvního dítěte a nárůstu počtu nesezdaných soužití jsou interpretovány sociology a odborníky v oblasti demografie ze dvou rozdílných pohledů. První, normativní teorie, zdůrazňuje především hodnotovou změnu, posun v hodnotách a preferencích, hlavně sekularizaci, individualismus, důraz na nezávislost a svobodu. K významným zastáncům tohoto pohledu patří R. Inglehard, americký sociolog a politolog, srovnávající život lidí v tradičních rodinách, jež jim poskytovaly bezpečí a zázemí v těžkých životních podmínkách se životem dnešních mladých lidí, kteří mohou čerpat životní jistotu v rozvinutém sociálním státě, díky němuž se nemusí strachovat o přežití a který jim zajistí

potřebný životní standard. Nemusejí tedy tolik usilovat o vytváření primárních vazeb a udržování stálých vztahů. Mohou se tak zaměřit více na svou seberealizaci, nezávislost, sebevyjádření a proto např. raději volí nesezdané soužití, které pro ně představuje méně závazků než manželství. Dalším zastáncem této teorie je Van de Kaa, nizozemský demograf, podle něhož jsou dnešní mladí lidé přesvědčeni o povinnosti maximálně využít své nadání bez ohledu na širší sociální skupinu, jejíž jsou členy. Upřednostňují takový styl života, jež jim umožňuje nezávislé rozhodování a vyhýbání se omezujícím závazkům. (Hamplová, Rychtaříková a Pikálková, 2003, s. 16, 17). Ve své teorii druhého demografického přechodu shrnul sociodemografické změny, které postihly industriální země po druhé světové válce do čtyř základních „přechodů“:

- přechod od manželství k nesezdanému soužití;
- přechod od „dítěte“ k „páru“ jako středobodu rodiny;
- přechod od chápání antikoncepce jako prostředku prevence před početím na prostředek svobodného plánování rodiny;
- přechod od standardních k pluralitním formám rodiny a domácností.

(http://de.wikipedia.org/wiki/Zweiter_Demografischer_%C3%9Cbergang)

Významným českým stoupencem této teorie je Ladislav Rabušic, který rovněž považuje změny v demografickém chování za změny hodnotové. Po zhroucení komunistického režimu získala mladá generace novou životní zkušenost a místo konzervativních rodinných hodnot typických pro období socialismu ji láká individualismus a seberealizace (Hamplová, Rychtaříková a Pikálková, 2003, s. 18).

Druhá teorie, pohlížející na příčiny demografických změn posledních desetiletí se nazývá teorie racionální volby. Ta vysvětluje pokles sňatečnosti a porodnosti jako sociální problém spojený s ekonomickými změnami ve společnosti. Výraznou představitelkou této koncepce je Valeria Oppenheimerová. Podle ní je výběr partnera v dnešní době náročnější a delší proces než dříve. U mužů i žen začíná být důležité, jak uspějí na pracovním trhu resp. až se projeví jejich výdělečný potenciál. Nesezdané soužití je jen jedním ze způsobů, jímž se mladí lidé brání rostoucí nejistotě ohledně ekonomických rolí. Nabízí totiž výhody svobodného stavu i manželství, protože nepředstavuje dlouhodobé závazky a zároveň umožňuje mladým lidem společný život. Navíc usnadňuje partnerům vzájemně o sobě získávat informace, na základě nichž se později rozhodnou, zda do manželství vstoupit

nebo ne. Oppenheimerová rovněž vyjadřuje vztah mezi vzděláním a sňatečností. Ekonomická nezávislost žen dovoluje založení samostatné domácnosti i v době, kdy by ji muž nebyl schopen podporovat. Předpokládá, že vzdělanější ženy budou sice sňatek odkládat, protože předčasné ukončení vzdělání by je stálo více než v minulosti, avšak jakmile dostudují, budou do manželství vstupovat mnohem intenzivněji, než jejich vrstevnice méně vzdělané. (Hamplová, Rychtaříková a Pikálková, 2003, s. 14, 15).

Podle Jana Kellera se mateřství a péče o děti v dnešní době stává pomalu sociálním problémem. Především upozorňuje na znevýhodnění, které ženy starající se o rodinu potkává na trhu práce a při budování profesní kariéry. Prudce narůstá počet porodů mimo manželství a stoupá podíl matek samoživitelek, řešících problém, jak sloučit mateřství se zaměstnáním. Často jsou nuceny přistoupit na flexibilní formy práce s omezenou pracovní dobou a nízkým výdělkem. Stejně jako dlouhodobě nezaměstnaní, tak také mnohé z nich patří k sociálně potřebným, aniž by byly schopny samy ze svého výdělku přispívat do systému sociálního zabezpečení, jehož jsou samy adresátkami (Keller, 2009, s. 66, 67).

Jaké jsou tedy hlavní motivace, které vedou ženy k osamělému rodičovství? První specializované reprezentativní šetření, zaměřené na sociální, ekonomickou a rodinnou situaci neprovdaných žen v České republice po roce 1989, nazvané Sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006 (SEPM) se zabývalo možnými důvody, proč ženy před tím, než porodily svého prvního potomka nevstoupily do manželství. Vzhledem k tomu, že hodnotové a ekonomické faktory mohou mít pro různé společenské vrstvy různou váhu, nabízí se dva předpoklady:

- nízké výhody manželství, spojené s jeho ekonomickou nejistotou budou hrát větší roli u žen s nižším vzděláním, jejichž partneři jsou vesměs také nízkokvalifikováni a tedy i méně úspěšní na trhu práce. Tím nemohou získat dostatek prostředků k zajištění rodiny. Pro tyto ženy je pak výhodnější být neprovdané, neboť takto mají snadnější přístup k systému štedrých sociálních dávek;
- hodnotové faktory budou preferovat ženy s vyšším vzděláním, pro které manželství může představovat zastaralou instituci, bránící rozvoji vlastní nezávislosti a ohrožující jejich profesní růst a kariéru.

(Chaloupková, 2007, s. 60).

Výzkum Sociálních a ekonomických podmínek mateřství (SEPM), který v roce 2006 uskutečnilo Centrum pro výzkum veřejného mínění při Sociologickém ústavu AV ČR, se zaměřil na sociální, ekonomickou a rodinnou situaci neprovdaných matek a jejich srovnání s ostatními vdanými matkami. Celkově byly analyzovány údaje o 1 160 ženách, které v době sběru dat měly dítě ve věku do deseti let, tedy narozené od poloviny devadesátých let do roku 2006. Dotazované ženy byly vybrány kvótní metodou, přičemž při výběru byly použity tyto znaky: kraj, velikost místa bydliště, současný rodinný stav a vzdělání. Datový soubor přiměřeně vystihl úroveň nemanželské plodnosti mezi ženami vysokoškolačkami, středoškolačkami a vyučenými. (Hamplová, 2007, s. 14). Kvótní metoda je metodou kvantitativního výzkumu, kdy jsou naplňovány předem stanovené kvóty, např. věk, pohlaví, vzdělání, místo bydliště. Předpokladem kvótního výběru je znalost rozložení těchto znaků v populaci (<http://vyzkumy.knihovna.cz/ucebnice/vyber-vzorku>).

Výzkumným šetření SEPM bylo zjištěno, že nejčastěji uvedeným důvodem, proč ženy nevstoupily do manželství před narozením svého prvního dítěte bylo, že si nebyly jisty budoucností vztahu s otcem dítěte a protože otec dítěte sňatek odmítal. Tento důvod uvedly celé tři pětiny neprovdaných žen. Manželství jako zbytečnou formalitu nepřinášející žádné výhody považovalo přibližně 40 % dotázaných žen. S tímto názorem souhlasily nejsilněji neprovdané matky s vysokoškolským vzděláním. Tyto rovněž častěji uváděly, že manželství nepřináší žádné výhody a že by jim mohlo přinést ztrátu nezávislosti. Ženy s nižším vzděláním častěji přiznávaly, že důvodem, proč zůstaly svobodné je to, že si je odmítl jejich partner vzít. Každá čtvrtá neprovdaná žena uvedla, že zůstat svobodná je pro ni ekonomicky výhodnější. Přibližně třetina žen uvedla, že se nechtěly vdávat těhotné a že je odrazovaly výdaje spojené s uspořádáním svatby. Ráda bych ještě doplnila, že většinu neprovdaných matek ve výzkumu představovaly svobodné ženy (nikdy neprovdané), nicméně mezi neprovdané matky byly zahrnuty i ženy, které byly v době narození prvního dítěte rozvedené nebo ovdovělé. Při narození prvního dítěte bylo neprovdaných 27 % dotázaných žen (312), z nichž potom 91 % bylo svobodných, 7 % rozvedených a 2 % ovdovělých (Chaloupková, 2007, s. 61).

Na základě podobnosti důvodů, proč nevstoupily matky do manželství, bylo možno je rozdělit do tří skupin. Do první skupiny byly zařazeny osaměle žijící neprovdané matky

a další dvě skupiny tvoří neprovdané matky žijící v nesezdaném soužití, avšak s odlišným pohledem na manželství a hodnocením stability vztahu s otcem dítěte.

Skupina 1: Nedobrovolně svobodné matky

Tyto ženy se svými postoji výrazněji lišily od ostatních dvou skupin. Nesouhlas partnera byl hlavním důvodem, proč nevstoupily do manželství a dalšími významnými hledisky byl nejistý vztah s otcem dítěte a také to, že dosud neukončil své předchozí manželství. Zvažování výhod a nevýhod manželství pro tuto skupinu hrálo méně důležitou roli. Zajímavým zjištěním bylo, že tyto ženy odmítaly názor, že je manželství zbytečnou formalitou a rovněž nesouhlasily s tím, že být neprovdanou matkou je výhodné. Většina nedobrovolně svobodných matek jsou tzv. tradiční svobodné matky, tedy ty, které nežily v době narození dítěte ve společné domácnosti s jeho otcem. V této skupině byl nejvyšší podíl žen se základním vzděláním a žen vyučených a nejméně vysokoškoláček. Nedobrovolně svobodné matky tvořily asi 30 % všech dotázaných neprovdaných matek.

Skupina 2: Liberální svobodné matky

Do této skupiny byly zařazeny ženy, které považovaly manželství za zbytečnou formalitu. Důvody jako ekonomická výhodnost svobodného mateřství či další výhody pro ně nehrály významnou roli. Jejich hlavním motivem bylo, že manželství není důležité. Ve srovnání s ostatními skupinami neprovdaných matek nejméně z nich odpovědělo, že důvodem neuzavření manželství byl nesouhlas partnera. V této skupině byl relativně nejvyšší podíl žen s vysokoškolským vzděláním a středoškolským s maturitou. Většina z těchto žen žila při narození prvního dítěte v nesezdaném soužití s otcem dítěte (67 %). Liberální svobodné matky tvořily 33 % ze všech dotazovaných neprovdaných matek (Chaloupková, 2007, s. 63, 65).

Tabulka č. 2 Diferenciace motivů svobodného mateřství (podíl odpovědí rozhodně a spíše souhlasím).

	Skupina 1 <i>nedobrovolně svobodné matky</i>	Skupina 2 <i>liberální svobodné matky</i>	Skupina 3 <i>pragmatické svobodné matky</i>
Manželství není výhodné	13,4	38,9	68,6
Nevdat se je finančně výhodné	2,3	23,4	49,5
Svatba je nákladná	11,0	30,3	59,6
Odmítal partner	97,7	3,0	77,8
Přišla by o nezávislost	5,7	21,0	39,6
Partner byl ženatý	31,8	9,9	12,1
Neměla partnera	17,0	5,0	12,5
Nejistý vztah	54,2	38,8	84,7
Nechtěla se vdávat těhotná	3,5	30,7	47,4
Manželství je jen formalita	3,5	55,6	62,3
Podíl z celku neprovdaných žen	29,5	33,4	37,1
V době narození prvního dítěte žila v nesezdaném soužití	25,8	67,3	58,9

Pozn.: Dopočet do 100 % tvoří odpovědi rozhodně a spíše nesouhlasím. Případy, kdy žena nedokázala odpovědět, nejsou zahrnuty.

(SEPM 2006, In Chaloupková, 2007, s. 64).

Skupina 3: Pragmatické svobodné matky

Pro tuto skupinu neprovdaných matek je charakteristické, že hlavním důvodem proč se neprovdaly je nejistota ohledně budoucího vztahu s otcem dítěte. Podobně jako ženy z první skupiny uvádí, že svatbu odmítl partner, ale dle jejich výpovědí dále vyplývá, že samy nejsou manželství příliš nakloněny. Z jejich výpovědí se dá vyčíst, že manželství pro ně představuje zbytečnou instituci, není výhodné a znamená ztrátu svobody a nezávislosti. Také častěji uvádí, že neprovdání se je finančně výhodné. Ze všech tří skupin právě tato pohlíží na instituci manželství nejméně pozitivně. Vzdělání těchto žen se přibližuje průměrné vzdělanostní struktuře neprovdaných žen jako celku. Zařazeno sem bylo 37 % neprovdaných matek. Z tabulky č. 2 je patrné, že většina těchto žen žila při narození svého prvního dítěte v nesezdaném soužití - 58,9 %, avšak ve skupině liberálních svobodných matek bylo toto procento o něco vyšší - 67,3 % (Chaloupková, 2007, s. 65).

Nejvýznamnějšími důvody, proč svobodné matky nevstoupily do manželství, byl především nesouhlas partnera a nejistá budoucnost vztahu. Tyto důvody převažovaly obzvláště u nedobrovolně svobodných matek. U ostatních dvou skupin byly důvody rozmanitější.

Tabulka č. 3 Nejdůležitější důvod, proč se před narozením prvního dítěte neprovdala

Skupina 1 <i>nedobrovolně svobodné matky</i>	Skupina 2 <i>liberální svobodné matky</i>	Skupina 3 <i>pragmatické svobodné matky</i>	Celkem neprovdané matky
1. sňatek odmítal partner (58 %)	sňatek je formalita (23%)	nejistá budoucnost vztahu (29 %)	sňatek odmítal partner (26 %)
2. nejistá budoucnost vztahu (17 %)	nechtěla se vdávat těhotná (17 %)	sňatek odmítal partner (19 %)	nejistá budoucnost vztahu (21 %)
3. partner byl ženatý (14 %)	nejistá budoucnost vztahu (15 %)	manželství nepřináší žádné výhody (15 %)	sňatek je formalita (12 %)

Pozn.: Tabulka udává tři nejčastěji uváděné nejdůležitější důvody. Hodnota v závorce ukazuje podíl žen, který tento důvod zvolily jako nejdůležitější. Dopočet do 100 % tvoří další uváděné důvody.

(SEPM 2006, In Chaloupková, 2007, s. 66).

Na základě specializovaného šetření Sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006 (SEPM) bylo zjištěno, že pro většinu neprovdaných matek je ideálním partnerským uspořádáním život v manželství po předchozím nesezdaném soužití partnerů. Tabulka č. 4 ukazuje, že jen pětina neprovdaných matek považovala dlouhodobé nesezdané soužití za ideální formu partnerského soužití. Z těchto výsledků se dá vyvodit, že ženy přikládají manželství stále vysokou hodnotu. Obzvláště ženy z nižších sociálních vrstev si manželství vysoce cení. Uzavření sňatku pro ně představuje vzestup na společenském žebříčku, který je navíc spojen se zárukou ekonomického zajištění ze strany muže. Pokud však muž není schopen rodinu zabezpečit a zajistit jí dostatečný příjem, zůstávají raději svobodné. Toto platí především u žen z nízkopříjmových skupin, které jako svobodné matky mají lepší přístup k sociálním dávkám (Chaloupková, 2007, s. 68).

Tabulka č. 4 Představy neprovdaných matek o ideálním partnerském životě

	Skupina 1 <i>nedobrovolně svobodné matky</i>	Skupina 2 <i>liberální svobodné matky</i>	Skupina 3 <i>pragmatické svobodné matky</i>	Neprovdané matky celkem
být bez partnera	3,7	3,0	2,8	3,1
mít partnera ale nebydlet s ním dohromady	12,2	6,1	15,1	11,1
nejprve spolu žít, později se vdát	57,3	56,6	56,6	56,8
žít spolu, ale nevstoupit do manželství	14,6	24,2	23,6	21,3
žít v manželství bez předchozího soužití na zkoušku	12,2	10,1	1,9	7,7
N (100%)	82	99	106	287

(SEPM 2006, In Chaloupková, 2007, s. 69).

Zajímavé vysvětlení, proč ženám, které si nejsou jisty budoucností vztahu se svým partnerem tato nejistota nebrání založit s ním rodinu, poskytuje demografická teorie **redukce nejistoty**. Tato teorie vychází z předpokladu, že základní psychologickou motivací člověka je eliminovat nejistotu, která mu brání v racionálním rozhodování. Člověk pak raději volí rizikovou situaci, u níž však může předvídat pravděpodobné dopady, než aby volil nejistotu, jejíž důsledky odhadnout neumí. Volba strategie, jež pomůže snížit nejistotu a předurčí vývoj dalších událostí však nemusí mít vždy pozitivní dopad na život člověka (Friedman, Hechter a Kanazawa, 1994, <http://personal.lse.ac.uk/kanazawa/pdfs/D1994.pdf>). Dle této teorie mladé ženy, které často pocházejí z nižších sociálních vrstev a jejichž ekonomická situace není právě nejlepší, volí rodičovství jako strategii snižování nejistoty ohledně své budoucnosti, neboť si nedokáží představit jinou alternativu jak se v životě uplatnit a čerpat jistotu ze svého společenského uplatnění. Na základě sociologických studií bylo prokázáno, že pro ženy, pocházející z horších sociálních poměrů, s nízkým vzděláním a tudíž i s omezenými šancemi budovat svou profesní kariéru, představuje mateřství hlavní zdroj jejich identity, zajišťující jim určitý status ve společnosti, který by si jinak obtížně získávaly (Vašková 2006, s. 87, 88).

K nejvýznamnějším důvodům, kterými tedy ženy vysvětlovaly své svobodné mateřství patřila nejistota ohledně budoucnosti vztahu a neochota partnera ženit se. Tyto důvody se objevovaly hlavně u žen s nižším vzděláním, zatímco ženy se vzděláním vyšším preferovaly vlastní nezávislost a přikláněly se k názoru, že je manželství zbytečnou formalitou. Vzhledem k tomu, že většina žen preferuje manželství po předchozím nesezdaném soužití, má i pro ženy s vyšším vzděláním manželství stále svou váhu. Navíc tyto ženy po ukončení svého vzdělání mají větší šanci vstoupit do manželství v porovnání se ženami se vzděláním nižším.

Hlavními příčiny, vedoucí k mimomanželské plodnosti lze tedy spíše spatřovat v nejisté sociálně-ekonomické situaci žen s nízkým vzděláním a v neschopnosti málo kvalifikovaných mužů zajistit ekonomicky rodinu než ve změnách hodnotového systému (Chaloupková, 2007, s. 76, 77).

2.2 Postoje české společnosti k rodičovství mimo manželství, porovnání České republiky s dalšími evropskými státy

Česká republika v sedmdesátých a osmdesátých letech - v době socialismu byla zemí, kde pouze okolo pěti žen ze sta zůstalo neprovdaných. Sňatečnost a plodnost byla v této době téměř univerzální. Naprostá většina dětí se rodila vdaným ženám a porody mimo manželství se vyskytovaly především u velmi mladých žen do devatenácti let, ženám se základním vzděláním a ženám s vysokým počtem dětí. Od první poloviny devadesátých let však začalo v České republice docházet k výraznému poklesu intenzity sňatečnosti a nárůstu počtu svobodných žen. Rozšiřuje se fenomén nemanželských kohabitací, do kterých se stále častěji rodí děti. Na jedné straně tedy dochází k poklesu plodnosti vdaných žen, na straně druhé mimomanželská plodnost nabírá na intenzitě (Zeman, 2007, s. 17). Tento z demografického hlediska nepříznivý jev postihuje spíše sever a západ republiky, zatímco jih a východ zůstává zasažen méně. Nejvíce porodů mimo manželství podle kraje trvalého bydliště matky v roce 2006 dle ČSÚ spadalo do Karlovarského, Libereckého a Moravskoslezského kraje. Naopak nejméně pak do kraje Zlínského a na Vysočinu. Rovněž velkoměsta Praha a Brno jsou ve srovnání s celou Českou republikou spíše podprůměrná. (Zeman, 2007, s. 24). I na základě těchto informací se můžeme domnívat, že typickou českou neprovdanou matkou je žena s nízkým, resp. základním vzděláním ze severních Čech. Naproti tomu Praha, stejně jako ostatní velká města v ČR, kde je mnohem vyšší koncentrace vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva a připadají zde rovněž

přepočteno na hlavu nejvyšší příjmy v republice, má podprůměrný podíl mimomanželsky narozených dětí. Tato šetření vyvrací případné domněnky, že typickou neprovdanou matkou je žena pocházející z poměrně privilegovaných sociálních vrstev, která převzala západní liberální hodnoty, je vzdělaná, úspěšná, emancipovaná a nezávislá, a která dokáže napříč sociálními normám a tradicím definovat svůj životní styl (Hamplová, 2007, s. 8).

Rodičovství mimo manželství může nabývat různých podob a je jistě pravděpodobné, že se postoje společnosti k jednotlivým podobám mohou lišit. V zásadě rozlišujeme dvě základní formy: děti narozené osamělým matkám, které nežijí s otcem dítěte a děti narozené do nesezdaného soužití rodičů. Zatímco v nesezdaném soužití jsou děti od narození vychovávány společně oběma rodiči a výchovné prostředí je funkčně podobné manželství, u osamělých matek je situace rozdílná jak pro dítě, tak pro matku. Odlišné mohou být postoje k ženám, které se záměrně rozhodly samy vychovávat dítě a těm, které se staly matkami v důsledku neplánovaného těhotenství či upřednostnily svobodné mateřství před životem s problémovým partnerem nebo si je partner odmítl vzít. Rozhodnutí neoženit se či neprovdát před narozením dítěte souvisí s postoji k manželství jako takovému (Chaloupková a Soukupová, 2007, s. 29). Jaké místo tedy manželství zaujímá ve srovnání s jinými formami partnerského uspořádání v očích české populace?

V rámci mezinárodního projektu Mezinárodní program sociálního výzkumu (ISSP-International Social Survey Programme) proběhla v letech 1994 a 2002 v České republice výzkumná šetření Rodina a gender role. Tato šetření byla zaměřena na toleranci vůči rození dětí mimo manželství, důležitost úplné rodiny pro zdravý vývoj dítěte, obecnou přijatelnost nesezdaných soužití či na otázku, do jaké míry je přijatelné, aby se žena rozhodla mít dítě i když nemá stálého partnera. Český soubor dat ISSP 2002 byl vytvořen na základě výpovědí 1289 respondentů a ISSP 1994 pak na výpovědích 1024 respondentů starších 18 let (Hamplová 2007, s. 15). Vyhodnocením získaných dat bylo zjištěno, že postoje české populace jsou k netradičním formám rodinného soužití poměrně tolerantní. V porovnání s jinými evropskými státy se řadíme spíše k západoevropským státům, kde jsou tyto postoje liberálnější. Státy východní Evropy se přiklánějí více k tradičním formám rodinného soužití. Dle šetření ISSP 2002 schvaluje téměř tři čtvrtina dotázaných respondentů nesezdané soužití „na zkoušku“ před vstupem do manželství. (Pozn.: obdobné výsledky byly zaznamenány šetřením Sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006 - SEPM, prováděném jen mezi ženami). Dlouhodobé nesezdané soužití bez vyhlídky

uzavření manželství se však těšilo o něco menší podpoře. Schvaloval jej každý druhý respondent. Postoje žen a mužů k nesezdanému soužití se nijak významně nelišily. Mladí lidé a střední generace vyslovují častěji podporu nesezdanému soužití jako formě předmanželského soužití, tak i dlouhodobého záměru. Naopak starší generace – nad 50 let je tomuto soužití nakloněna výrazně méně. Nejmenší podporu mají alternativní formy partnerského soužití u lidí se základním vzděláním a lidí věřících (Chaloupková a Soukupová, 2007, s. 31).

Tabulka č. 5 Podíl respondentů, kteří souhlasili s danými výroky (v %)

	1994			2002		
	ženy	muži	celkem	ženy	muži	celkem
Ženatí muži a vdané ženy jsou obecně spokojenější než svobodní	46,7	44,2	45,7	40,2	44,0	42,0
Špatné manželství je lepší než žádné	6,3	6,4	6,4	14,6	18,5	16,5
Lidé, kteří chtějí mít děti, by měli uzavřít sňatek	71,7	70,1	71,0	59,7	56,3	58,1
Jeden rodič může vychovávat dítě stejně dobře jako oba rodiče společně	30,3	21,7	26,4	47,7	32,0	40,2
Je v pořádku, když lidé žijí spolu, aniž by plánovali sňatek	53,5	54,9	54,0	54,3	56,5	55,3
Je dobré, když lidé, kteří hodlají uzavřít sňatek, spolu nejdříve žijí	71,1	70,4	70,7	71,9	74,9	73,3

Pozn.: Tabulka zahrnuje respondenty, kteří odpověděli „rozhodně souhlasím“ nebo „spíše souhlasím“. Respondenti odpovídali na pětibodové škále (rozhodně souhlasím, spíše souhlasím, ani souhlas, ani nesouhlas, spíše nesouhlasím, rozhodně nesouhlasím).

(ISSP 2002, ISSP 1994 In Chaloupková, Soukupová, 2007, s. 31).

Výše uvedené postoje zachycují obecně souhlas či nesouhlas s různými formami partnerského soužití. Neznamena to však, že respondenti takto chtějí opravdu žít. *Osobní preference* mohou být od *obecných postojů* výrazně odlišné. To, jaké uspořádání partnerského života považují lidé za nejlepší, zjišťoval demografický výzkum Population Polisy Attitudes and Acceptance II konaný v roce 2002 (v České republice zahrnoval vzorek 1073 respondentů ve věku 18 – 75 let). Výsledky tohoto výzkumu ukázaly, že je

česká společnost výrazně promanzelsky orientovaná. Více než 80 % dotázaných považovalo manželství za nejlepší formu partnerského soužití. Třetina dotázaných preferovala manželství po předchozím nesezdaném soužití „na zkoušku“ a celá polovina pak přímé manželství bez předchozího partnerského soužití. Pro dlouhodobé nesezdané soužití se vyslovilo jen 7 % respondentů a stejné procento se vyslovilo pro oddělené bydlení partnerů. Postoje mužů a žen se výrazně nelišily. Výběr typu partnerství byl ze strany dotazovaných ovlivněn jejich věkem a náboženským vyznáním. Nesezdané soužití preferovali více mladí lidé, oddělené bydlení zase lidé starší. Přímému manželství dávali přednost hlavně lidé věřící.

Srovnáním obecných postojů a osobních preferencí se ukázalo, že podíl lidí upřednostňujících netradiční formy partnerského soužití je mnohem nižší, než podíl těch, kteří jej obecně schvalují. Jak jsem již uvedla výše, téměř tři čtvrtiny dotazovaných v rámci projektu ISSP 2002 se shodla na tom, že je dobré, když před uzavřením sňatku spolu partneři nejprve žijí. Jako nejlepší variantu však volila nesezdané soužití „na zkoušku“ před vstupem do manželství sama pro sebe jen třetina lidí. Stejně tak s tvrzením, že je v pořádku, že lidé spolu žijí aniž by plánovali sňatek souhlasil každý druhý respondent, preferovalo dlouhodobé soužití před jinými formami partnerského uspořádání jen sedm lidí ze sta. Obecná tolerance vůči netradičním formám soužití rostla s vyšší dosaženého vzdělání respondentů, avšak v případě vlastních preferencí partnerského uspořádání se rozdílly podle vzdělání vytrácejí. Nejkonzervativnějšími se jeví vysokoškoláci, kteří ve srovnání s ostatními vzdělanostními skupinami nejčastěji volili přímé manželství za nejlepší variantu partnerského soužití. (Chaloupková a Soukupová, 2007, s. 34, 35).

Srovnáním postojů k manželství, nesezdanému soužití a rodičovství v mezinárodním kontextu na základě dat ISSP 2002 se věnovala studie Jany Chaloupkové a Petry Šalamounové (2004). Některé společné trendy je možno pozorovat v celé sjednocené Evropě, v určitých pohledech na život se však jednotlivé státy od sebe liší. Především rozšíření neformálních svazků a rození dětí nesezdaným rodičům je v různých zemích odlišné. Tato studie srovnávala postoje celkem v sedmi evropských zemích: Slovensku, Maďarsku, Polsku a dále pak Švédsku, Francii, Nizozemí, Španělsku, které nebyly ovlivněny socialistickým obdobím. Mezi první průkopnické země, kde se začaly po druhé světové válce prosazovat alternativní formy partnerského soužití patřily skandinávské země. Na základě analýzy postojů v těchto sedmi zemích bylo podle

očekávání potvrzeno, že Švédsko a Nizozemí jsou nejvíce tolerantní k alternativním formám rodin. Nesezdané soužití jako rovnoprávnou alternativu k manželství zde považovalo 90 % respondentů. Nejméně často zde spojovali narození dítěte s nutností uzavření manželství. Rovněž méně než v ostatních zemích tu respondenti souhlasili s výrokem, že bezdětní vedou prázdný život. Dotazovaní z bývalých socialistických zemí si častěji mysleli, že lidé žijící v manželství jsou šťastnější. S tímto výrokem souhlasil každý druhý, na Slovensku pak o něco méně. V zemích, které jsou členy Evropské unie delší dobu, s tímto výrokem souhlasil již jen každý čtvrtý respondent. Respondenti ze Španělska a Polska vyjadřovali nejčastěji podporu výroku, že jeden rodič dokáže vychovávat dítě stejně dobře jako oba. Vzhledem k tomu, že obě tyto země jsou silně katolické, může tato podpora souviset s negativním postojem vůči potratům a přesvědčením, že je lepší, když se dítě narodí, i když to nebude do kompletní rodiny. Nejvíce respondentů ze všech zemí – s výjimkou Holandska, se shodly na výroku, že sledovat děti, jak rostou, je největší radost v životě (Chaloupková a Šalamounová, 2004, http://studie.soc.cas.cz/upl/-texty/files/210_1chalou47%20pro%20tisk.pdf).

Mezinárodní projekt Evropská studie hodnot z roku 1999 (EVS – European Value Survey) srovnávala evropské země dle vyslovených souhlasů s výroky, že manželství je zastaralá instituce a že dítě potřebuje oba rodiče ke šťastnému dětství. Pro manželství a úplnost rodiny se nejméně vyslovovaly anglosaské a skandinávské země a tolerantní Nizozemí (Nizozemí bylo prvním státem, jež uznalo sňatek i pro homosexuální páry). Belgie spolu s Německem a Rakouskem klade důraz na úplnost rodiny. Ještě větší důraz na tradiční rodinu dávají Poláci a Slováci. Šetřením bylo zjištěno, že státy sociálně-demokratické, typické svou tolerancí k rozvodům, štědrá sociální politikou a podporou neúplných rodin, tedy skandinávské země v čele se Švédskem a Norskem, jsou k alternativním formám manželského soužití nejvíce tolerantní. Se svými liberálními postoji se hned za nimi řadí země anglosaské, tedy Velká Británie a Irsko. Na třetí místo se pak řadí země konzervativnějšího typu – Německo, Rakousko, Belgie, Francie a na konci jsou pak země jihoevropské Portugalsko, Španělsko a Itálie (Chaloupková a Soukupová, 2007, s. 32).

2.3 Sociálně právní a ekonomické determinanty svobodného mateřství

Svobodné matky v české společnosti představují již dosti velkou skupinu populace a proto bych se v této kapitole chtěla zabývat jejich bližšími charakteristikami. Na základě

demografických analýz z roku 2003 konstatuje P. Šalamounová a O. Nývlt, že nejvíce se podílejí na zvyšování mimomanželské plodnosti zejména ženy svobodné. Právě jich se týkalo 22 % všech porodů. Ve srovnání s devadesátými lety je jejich podíl čtyřnásobný. Výrazně méně se pak na celkové plodnosti podílejí ženy rozvedené a ženy ovdovělé. Pouze 6 % dětí se narodilo těmto matkám, které tedy již před tím žily v manželství.

Tabulka č. 6 Struktura narozených dětí jednotlivých pořadí podle rodinného stavu matky v roce 2003

pořadí	vdaná	svobodná	rozvedená + ovdovělá
1	64,6	33,2	2,2
2	81,2	11,5	7,4
3	72,8	10,2	17,0
4	63,5	15,6	20,9
celkem	71,5	22,2	6,4

(Šalamounová a Nývlt, 2006, s.126, vlastní výpočty podle Pohybu obyvatelstva 2003)

Téměř třetina dětí prvního pořadí se rodila svobodným matkám. Do manželství se rodilo nejvíce dětí druhého pořadí. Přibližně 17 % dětí třetího pořadí se pak rodilo ženám rozvedeným nebo ovdovělým a čtvrté dítě měla každá pátá rozvedená či ovdovělá. 10 % dětí třetího pořadí rodily svobodné rodičky a u dětí čtvrtého pořadí to již bylo 15,6 %. Z tabulky č. 6 je patrné, že u svobodných žen převládají narozené děti prvního pořadí, u žen rozvedených se výrazně častěji jedná o děti vyšších pořadí. Zajímavým faktem je, že ještě počátkem devadesátých let byla téměř polovina svobodných matek mladší než 20 let. V roce 2003 však již výrazně převládají starší ženy. Žen – náctiletých se týká jen 15 % ze všech porodů svobodných matek. Průměrný věk svobodných matek však roste pomaleji než u žen v manželství.

Co se týče rodinného stavu svobodné matky, ten je hodně odlišný podle stupně vzdělání, kterého do té doby žena dosáhla. Dle statistických výpočtů Šalamounové a Nývlt vylynulo, že v roce 2003 ze sta matek s nejnižším stupněm vzdělání porodilo první dítě 77 % neprovdaných. Se středním vzděláním bez maturity bylo 44 %

neprovdaných prvorodiček a každá čtvrtá středoškolačka s maturitou. Jen 14 svobodných matek prvního dítěte ze sta byly vysokoškolačky (Šalamounová a Nývlt, 2006, s. 128).

Tabulka č. 7 Podíl nemanželsky narozených dětí 1. pořadí ženám podle vzdělání ze 100 narozených ženám daného vzdělání, 1992, 1995, 1998, 2001, 2003

	1992	1995	1998	2001	2003
základní	42,7	55,5	63,7	71,1	77,4
střední bez maturity	12,5	18,4	24,3	32,9	44,2
střední s maturitou	7,1	10,3	13,0	19,4	25,9
vysokoškolské	6,5	9,1	9,4	12,2	14,3

(Šalamounová a Nývlt, 2006, s.129, vlastní výpočty podle Pohybu obyvatelstva 1992, 1995, 1998, 2001, 2003).

Výzkumy zaměřené na vzdělanostní strukturu svobodných matek shodně potvrzují, že nejvíce nemanželských dětí se rodí ženám s nejnižším vzděláním a že čím vyšší je vzdělanostní stupeň žen, tím nižší je podíl nemanželsky narozených dětí. Tato fakta odporují teoriím o nezávislých, dobře ekonomicky a sociálně situovaných svobodných matkách, jejichž počet se po roce 1989 zvyšuje v důsledku změny životního stylu, kdy mají více možností a příležitostí jak na trhu práce, tak i mimo něj.

Další vysvětlení, jež se opírá o vzdělanostní rozdíly svobodných matek, uvádějí do souvislosti zvyšující se nárůst svobodných matek v současné společnosti se sociálně politickými opatřeními, směřovanými od státu k rodinám. Dle tohoto vysvětlení je systém sociálních dávek v České republice nastaven tak, že příliš nemotivuje rodiče, jež očekávají narození dítěte nebo ho již vychovávají, aby uzavřeli sňatek. Strategie nemanželsky narozeného dítěte je pro ně výhodnější volbou. Dle tohoto vysvětlení by měly být svobodné matky především hůře sociálně a ekonomicky postavené osoby, které si svým neuzavřením sňatku, ačkoliv by pravděpodobně měly s kým, vylepšují ekonomickou situaci své domácnosti. Důvodem jejich jednání je tedy vlastně sociální systém, který v podstatě má chránit a podporovat rodiny s dětmi, na druhé straně však pomáhá rozšiřovat řady svobodných matek (Katrňák, 2006, s. 48, 49).

Jaké je tedy postavení neprovdaných matek v rámci systému sociálního zabezpečení?

Občané České republiky jsou na základě sociální reformy z poloviny devadesátých let chráněni třemi pilíři sociálního zabezpečení. Jedná se o pilíř **státní sociální podpory**, pilíř **sociální pomoci** a pilíř **sociálního pojištění**. Pilíř státní sociální podpory (SSP) je systémem sociálního přerozdělování cíleného k osobám ve společensky uznávaných sociálních situacích, především pak k rodinám s dětmi. Nárok na využití dávek SSP odvisí od příslušnosti ke konkrétně vymezené kategorii osob se specifickými potřebami dle jejich významu pro společnost. Pilíř sociální pomoci zahrnuje dávky, jimiž ochraňuje především ty občany, jejichž příjem nedosahuje životního minima a kteří si nejsou schopni sami svůj příjem zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu či z jiného závažného důvodu. Systém sociálního pojištění funguje jako systém pojišťovací, kde vyšší pojistné poplatníka znamená vyšší dávky. V rámci tohoto pilíře je vyplácena matkám z nemocenského pojištění peněžité pomoci v mateřství, související s těhotenstvím, mateřstvím a péčí o novorozence (Soukupová, 2007, s. 80)

Matkám samoživitelkám nabízel český sociální systém určitá opatření, zohledňující jejich osamělost. Nejvýraznějším z nich byla peněžité pomoci v mateřství, kdy samoživitelky měly nárok na prodlouženou mateřskou dovolenou a s ní spojenou peněžitou pomoci v mateřství. Ze zákona o nemocenském pojištění měly vdané ženy a ženy žijící s partnerem nárok na 28 týdnů, u matek osamělých se jednalo o 37 týdnů. Tato výhoda však dle nového zákona o nemocenském pojištění č. 262/2006 Sb., který nabyl účinnosti od 1.1.2009 již pominula a dle § 33 „*osamělým pojištěncům náleží PPM jen po dobu 28 týdnů*“ (Ženíšková, Přib, 2008, s. 84). Další, avšak méně významnou výhodou, kterou měly osamělé matky byl sociální příplatek, poskytovaný v rámci dávek státní sociální podpory (SPP). Osamělost rodiče byla zohledňována při jeho výpočtu koeficientem 1,05 (Soukupová, 2007, s. 80). Sociální příplatek však prošel v rámci úsporných opatření změnou a od 1.1.2011 již není dostupný rodinám s nezaopatřeným dítětem. Původně měl být úplně zrušen, ale nakonec se prosadilo jeho ponechání do konce roku 2012 pro rodiny pečující o zdravotně postižené dítě (<http://www.finance.cz/duchody-a-davky/socialni-davky/pece-o-dite/socialni-priplatek/>).

Osamělým matkám tak zůstala pouze výhoda při nároku na podporu při ošetřování člena rodiny. Nárok na její vyplácení obvykle trvá prvních devět kalendářních dnů,

rodičům samoživitelům se však vyplácí do dobu 16 kalendářních dnů, pokud pečují alespoň o jedno dítě do 16 let, které neukončilo povinnou školní docházku (Ženíšková, Přib, 2008, s. 93).

K čerpání dávek poskytovaných ze zákona č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi, které dorovnávají životní minimum rodiny, má matka samoživitelka stejný nárok jako rodiny úplné. Zde je rozhodující výše příjmu v domácnosti.

Český sociální systém tedy neúplné rodiny nijak výrazněji nezohledňuje. Na rozdíl od skandinávských zemí, kde jsou samoživitelky ve srovnání s úplnými rodinami speciálně podporovány, v českém sociálním systému se na ně sociální politika zaměřuje pouze v těch případech, kdy se jejich příjmy pohybují na hranici životního minima. Z toho se dá vyvodit závěr, že situace osamělých matek není v mnoha případech v naší společnosti rozhodně příznivá.

Rovněž páry žijící v nesezdaném soužití nepožívají z právního hlediska ani z pohledu sociálního a daňového systému žádných významných výhod. Tato alternativa k manželství je staví spíše do obtížnější pozice oproti lidem žijícím v manželství a dle mého názoru je nevýhodná právě pro ženy. Ty by si proto měly počínat o to obezřetněji a pečlivě uvážit, zda je tato forma partnerského soužití pro ně výhodná. Především proto, že v případě rozchodu partnerů nemají - na rozdíl od manželů - automaticky nárok na majetek nabytý za společného soužití. Další nevýhodou představuje situace, kdy jeden z partnerů opustí společnou domácnost a druhý partner, který např. pečuje o společné nezletilé dítě není schopen se samostatně živit. Nevzniká mu totiž nárok na výživné tj. finanční podporu od bývalého partnera, neboť zákon o rodině s pojmy druh a družka nepočítá. Podobně také není možné společné zdanění, odečítání slev na dani na partnera a vznik nároku na vdovský důchod v případě úmrtí jednoho z nich. Co se však týče rodičovských práv a práv dítěte a určitých oblastí práva sociálního (nemocenské pojištění, státní sociální podpora) zastává nesezdané soužití rovnocenné postavení s manželstvím. Ochrana rodiny s dětmi je garantována Ústavou České republiky, aniž by byla podmiňována manželstvím. Tedy děti narozené do nesezdaného soužití nejsou nijak znevýhodněny proti dětem narozeným v manželství (Soukupová, 2007, s. 81).

Eva Soukupová ve své stati „*Neprovdané matky v sociálním systému*“ upozorňuje na tzv. „účelová nesezdaná soužití“. Jedná se zde o soužití, kdy partneři spolu fakticky žijí,

společně se podílí na nákladech ve společné domácnosti, avšak kvůli nároku na dávky státní sociální podpory simulují neúplnou rodinu. Přídavek na dítě a příspěvek na bydlení jsou dávkami posuzovanými, a pro stanovení rozhodné dávky je klíčové, zda matka s někým žije. Nezáleží na tom, zda se jedná o manžela či partnera či kde je trvale hlášený, ale rozhoduje skutečný stav věci, tedy společné soužití (druhovský poměr, který je z hlediska sociálního systému rovnocenný s manželstvím, vzniká již po třech měsících společného soužití). Při simulování osamělosti však mohou počítat s osobní kontrolou ze strany sociálních pracovníků, kteří se mnohdy neváhají informovat u sousedů. Některé ženy se však těmito komplikacemi nemusí nechat odradit.

Účelové nesezdané soužití je výhodné především pro páry, kdy jeden z partnerů je ekonomicky neaktivní. Tomu se pak příjem dorovnává do výše životního minima, přičemž je posuzována i velikost jeho domácnosti. Pokud jeden či oba partneři žádají samostatně o dorovnání do životního minima, je tato částka sociální pomoci logicky vyšší, než kdyby žádali dohromady jako jedna domácnost. Sociální systém je takto nastaven, aby zajistil domácnostem opravdových osamělých samozivitelů dostatečný životní standard. Tomuto obcházení sociálního systému by se dalo zabránit buď přísnějšími kontrolami domácností ze strany sociálních pracovníků nebo finančním zvýhodňováním manželství. Zavedením společného zdanění manželů není již nesezdané soužití tak výhodné a nepředstavuje tak významný profit, zvláště pokud oba partneři pracují, ale pro rodiny, kdy alespoň jeden příjem pochází ze sociálních dávek, je stále ještě finančně výhodné (Soukupová, 2007, s. 85 - 89).

Postavení skutečných matek samozivitelek není ekonomicky nikterak jednoduché, zvláště v případě, kdy si z důvodu péče o děti nemůže dovolit chodit do zaměstnání. Jejich situace je bohužel také často komplikována otci dětí, kteří se nepodílejí na nákladech spojených s jejich výchovou. Dochází pak také k situacím, kdy některé matky raději neuvedou otce do rodného listu dítěte, aby si usnadnily proces nárokování dávek sociální podpory. Pokud totiž žena žije opravdu osaměle, může jméno otce v rodném listu dítěte komplikovat žádost o dávky. Stát sice v případech, kdy otec neplatí řádné výživné neúplným rodinám vypomáhá a zpětně výživné na otci vymáhá, ale pouze v případě, kdy příjmy rodiny spadnou pod hranici životního minima. Pokud je otec uveden v rodném listu, ale nepodílí se na nákladech na výchovu a domácnost, musí matka samozivitelka při nárokování dávek periodicky dokazovat, že hospodaří sama. Aby mohla prokazovat v celkovém příjmu domácnosti, jež je rozhodující pro stanovení výše dávek SSP pouze

příjmy své a svého dítěte, musí požádat o vyloučení otce z okruhu společně posuzovaných osob. V průzkumech SEPM bylo zjištěno, že jen malé procento žen upustilo od jmenování otce do rodného listu dítěte (15%), ale nejčastěji se zde jednalo o ženy se základním vzděláním. Tyto ženy měly nejčastěji partnery rovněž s nízkým vzděláním, kteří obecně nejsou příliš spolehliví a zodpovědní při podílení se na finančních nákladech spojených s výchovou dítěte a oficiálně deklarované otcovství jim nijak nezaručí, že otec bude platit dohodnutou částku výživného. Raději pak volí strategii, kdy otce neuvedou, aby si ušetřily opakované prokazování samostatného hospodaření. Bohužel však má tento krok závažné právní následky pro dítě samotné, které tímto ztrácí nárok na dědictví po otcí, ztrácí nárok na výživné popř. sirotčí důchod. (Soukupová, 2007, s. 94 - 95).

3 ŽIVOT SVOBODNÝCH MATEK V SOUČASNÉ SPOLEČNOSTI

V této kapitole bych ráda rozebrala různá úskalí popř. pozitiva, jež provází osamělé mateřství. Blíže se chci věnovat oblasti výchovy dětí, která může představovat pro osamělé rodiče mnohem vyšší zátěž než výchova v rodině úplné. Dále pak se zaměřím na šance a možnosti neprovdaných žen při jejich uplatnění na trhu práce a nakonec na jejich osobní život, perspektivy a vyhlídky při navazování nových partnerských vztahů.

3.1 Výchova dětí v neúplné rodině

Výchova dětí i v úplných rodinách, kdy oba rodiče starostlivě a správně pečují o své děti a žijí uspořádaným životem, je natolik společensky závažným problémem, že se jím zabývají jak psychologové, pedagogové, lékaři, tak i právníci, politikové a ekonomové. Představuje tolik úskalí a přináší tolik starostí, že zaměstnává oba rodiče, natož pak pouze jednoho, na nějž doléhají potíže obou, tedy ekonomické i výchovné. Matka je v rodině obvykle tou, která se stará o tělesné blaho dítěte, pečuje a chrání jej, když je nemocné, s ní se dítě mazlí a právě jí se svěřuje se svými těžkostmi. Vztah s otcem zase bývá jiný. Otcové mívají větší smysl pro zábavu, hraní si, pro sport. Toto vše pak musí v sobě jediný vychovatel skloubit, což vyžaduje čas, trpělivost a také hodně sebezapření.

Uznávaný dětský psycholog Zděnek Matějček hovoří o výchově jako o složitém procesu, při němž se vzájemně ovlivňují vychovávaní i vychovatelé. Není to v žádném případě vztah, kdy jeden vychovává, tedy poučuje, působí, ovlivňuje a druhý jen pasivně přijímá. Ve skutečnosti dávají a přijímají oba aktéři. Základem výchovy je podle něho vztah – vztah vzájemné důvěry a náklonnosti, neboli jinak řečeno lásky. Nejlepší předpoklady pro výchovu jsou v rodinách, kde nikdo neschází a kde jsou všichni spjati tímto blahodárným vztahem. Nicméně úplnost rodiny sama o sobě ještě není zárukou výchovných úspěchů, zrovna tak jako neúplná se nemusí potýkat jen s těžkostmi a nezdary. Výchova začíná již od prvních dnů života dítěte a nadále jej už nikdy neopustí. Mění se pouze její formy, neboť člověk není nikdy tak dokonale hotový, aby se nemohl výchovou dotvářet či přetvářet. Podmínkou dobrého duševního vývoje dítěte není pouze zajištění jeho biologických potřeb, tedy aby mělo bezpečí, klid, teplo, správnou výživu, ochranu před nemocemi atd. Dítě má také důležité potřeby psychické, které musí být v náležitě míře uspokojeny, aby se mu vedlo dobře. Ty by měla uspokojovat každá rodinná výchova v plné míře, ať s úplnou či neúplnou sestavou svých členů.

První, nejzákladnější potřebou je potřeba **podnětů**. Dle četných pokusů bylo dokázáno, že přísun náležitého množství podnětů z okolí je základní podmínkou rozvinutí aktivity, činnosti. Pokud bude dítě zásobeno podněty z okolí v přiměřeném množství, kvalitě i variabilitě, bude se jeho nervový systém dobře rozvíjet a fungovat (Matějček, 1977, s. 54, 56). Osamělá matka jistě dokáže zprostředkovat svému dítěti dostatek smyslových podnětů, je-li normálně rozumově vyspělá a má jej ráda. Nevýhodou může být, že osamělá matka spíše než matka v úplné rodině je buď zaujata jinými osobními problémy či příliš pracovně vytížena a pak se mu může méně věnovat popř. jej zanedbávat. Opačným případem však je, pokud se matka ze strachu, aby něco nezanedbala, s vědomím odpovědnosti, které na ní spočívá, jej podněty spíše přesycuje. Přemíra podnětů je však stejně nesprávná, jako jejich nedostatek. Může vést ke lhostejnosti dítěte nebo k aktivnímu odporu, kdy se vzteká, nechce nic vidět, slyšet, s ničím si nechce hrát. Nebezpečné je také jednostranné zásobení podněty a jejich malá proměnlivost či malý ohled k individualitě dítěte (Matějček, 1977, s. 60).

Druhou základní potřebou dle Z. Matějčka je potřeba **učení**. K dobrému vývoji dítěte nestačí nerozlišené podněcování. Podněty musí mít pro dítě smysl, musí mu být pochopitelné, aby je dokázalo zpracovat a vytvořit si z nich poznatky a zkušenosti. Prvním „učitelem“ dítěte bývá zpravidla matka, pak další členové rodiny, potom kamarádi, škola a další a další lidé. Nejvíce se však naučí od těch, které má rádo, kterých si váží a má k nim dobrý vztah. Jestliže však nikoho takového mít nebude, kdo by jeho projevy odměňoval, chválil, radoval se z jeho úspěchů a dával jeho objevům smysl, pak se dítě méně naučí a bude ochuzeno ve schopnosti učit se (Matějček, 1977, s. 57). I v zajišťování potřeby učení nemusí být osamělá matka nijak v nevýhodě, protože první sociální učení probíhá v nejužším rodinném společenství, takže matka sama zde může celkem dobře stačit. Pokud do života rodiny nikdo rušivě nezasahuje, může mít dokonce samotná matka jistou výhodu, protože její výchovné působení může být jednotné a důsledné, tedy bez konfliktů, které narušují klid a vyrovnanost prostředí. Žádoucí chování odměňuje pochvalou, úsměvem, nežádoucí nepodněcuje, ale tlumí a „trestá“ odepřením přízně. Výchova jen matkou však může mít také svůj rub. Nikdo jí sice výchovu nekazí, či nekomplikuje, ale také neopravuje. Nikdo jí nepomáhá, nemá se s kým poradit či rozdělit o odpovědnost, nemá s kým mluvit o cílech a hodnotách. V úplné rodině, kde jsou dva dospělí vychovatelé, žena a muž, je jisté, že budou mít větší rozpětí zájmů a zálib, dovedností a znalostí a mohou tak dítěti zprostředkovat mnohem více poznatků a různých situací. Pro osamělou matku z toho

vyplývá požadavek, aby rozšířila svůj soubor zájmů a činností a hrála ještě více než svou vlastní roli matky, což je někdy velmi těžce proveditelný úkol (Matějček, 1977, s. 61, 62).

Třetí důležitou potřebu lze nazvat potřebou **životní jistoty**. Zde je nejdůležitější vytvoření citového vztahu mezi dítětem a dospělým. Právě matka je tou osobou, ke které se dítě prvně citově přikloní, protože ona uspokojuje všechny jeho potřeby a dává mu pocit bezpečí a ochrany. Vytváří dítěti domov – jako přístav jistoty, kde se rozvíjí dále jeho citový život, který pak v budoucnosti bude ovlivňovat vytváření vztahů k jiným lidem a věcem. Vytváří se základy hodnot jako solidarita, spolupráce, obětavost, radost z radosti druhých, smysl pro spravedlnost apod. I osamělá matka dokáže zajistit dítěti dostatek citových podnětů a poskytnout mu dostatek opory. Problémem by mohla být spíše nevyrovnanost citových vztahů než jejich nedostatek. Dítě, které žije jen s matkou, má dost jistoty právě v tomto jediném vzájemném vztahu. Jako rodina však bohužel mají ve srovnání s rodinou úplnou jistoty spíš méně. Ekonomická situace bývá mnohem horší a také jistota osamělé matky v zaměstnání je nižší. Ve spojení s mnohem vyšší odpovědností, kterou má, pak může dojít ne k psychické deprivaci samotného dítěte, ale k deprivaci neúplné rodiny jako samostatné jednotky (Matějček, 1977, s. 65). Ekonomické znevýhodnění může vést k poruchám rodičovského chování, kdy rodiče např. málo oceňují vývojové úspěchy svých dětí a jejich schopnosti. Málo s nimi komunikují. Matky s nízkým socioekonomickým statusem bývají ve výchově striktnější, direktivnější až omezující. Častěji a přísněji dítě trestají. Výzkumy provedenými v USA bylo zjištěno, že děti vzdělanějších matek častěji tráví volný čas aktivně a děti z rodin kde rodič má nízké vzdělání a s tím spojený nízký příjem, častěji tráví čas u televize (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 72).

Potřeba **společenského uplatnění a vědomí vlastní hodnoty, vlastního já**, je čtvrtou významnou potřebou. Každý člověk chce být osobností, aby jej druzí přijímali, uznávali jej, měli ho rádi. Aby pro své okolí něco znamenal. Tuto potřebu má i dítě. Už jeho první slova jako: „ne“, nebo „já sám“ jsou projevy jeho vůle, začátek uvědomování si vlastní osobnosti. Postupně se učí přijímat svou roli nejprve v rodině, pak ve vrstevnické skupině, ve škole, v zaměstnání atd. Potřeba samostatnosti a uplatnění ve společnosti bude u něj postupně vzrůstat. Dítě, žijící jen s matkou má méně příležitostí seznamovat se s různými společenskými úlohami a samo jich také méně získává. Matka musí suplovat chybějící otcovskou úlohu, musí vyvinout větší množství postojů, zájmů,

zaměření, než by musela, kdyby měla po boku manžela. Na druhé straně je třeba dodat, že ne vždy bývá společenská role toho druhého v rodině taková, aby byla pro dítě přínosem. V těchto případech je bezesporu lepší z hlediska společenské přípravy dítěte chybějící vzor než vzor deformovaný, špatný, odpuzující (Matějček, 1977, s. 67).

Zdeňka Márová pohlíží na výchovu dítěte z hlediska vychovatele – tedy nejvíce z hlediska matky. Zabývá se praktickými poznatky o výchově dětí v neúplné rodině. Dle ní je jednou z nejdůležitějších podmínek úspěšné výchovy dítěte vypěstování pocitu odpovědnosti. S tím by se mělo začít již v prvních dnech, kdy začne dítě navštěvovat školu. Rodič by měl respektovat práci dítěte a zvláště v neúplné rodině je důležité, aby se dítě naučilo považovat školní práci za záležitost, za níž nese samo odpovědnost. Rodič samozřejmě musí práci dítěte usměrňovat, ale čím taktněji a nenápadněji pomáhá, tím silnější pocit odpovědnosti u dítěte vypěstuje. To mu pak pomůže později zvládat snadněji všechny povinnosti a pro vychovávajícího rodiče je pak výhodou, když se na své dítě může spolehnout v době, kdy jej sám nemůže kontrolovat nebo mu pomáhat (Márová, 1977, s. 33, 34). Zrovna tak jako pocit odpovědnosti je třeba pěstovat v dítěti i zdravou ctižádnost, aby se snažilo dosáhnout ve škole dobrý prospěch, aby mu záleželo na dobrých známkách. S málo ctižádnostivými dětmi bývají ve škole často velké potíže.

V neúplné rodině, kdy dítě vychovává pouze matka, je situace ztížena tím, že tu chybí tzv. „vyšší“ autorita. Ta v krajních situacích může zasáhnout a poručit. Někdy bývá např. problém, když dítě odmítá jíst, dělá naschvály, loudá se, je vybíravé. Matka, která je zaměřena výhradně na dítě mnohdy propadá panickému strachu jestli není nemocné nebo jak se bude nenajedené cítit ve škole. Za cenu klidu a aby ušetřila sobě i dítěti nervové vypětí, mu pak předkládá několik druhů jídel a v podstatě jej rozmazluje a ustupuje mu. „Vyšší“ autoritou bývá otec. Ten většinou neudílí spousty drobných příkazů a pobídek jako matka a proto má jeho slovo zpravidla větší váhu než slovo matčino. Matka, aniž by tak činila záměrně, rozdrobí svou autoritu tisíci maličkostmi, které musí donekonečna opakovat. V případě neúplné rodiny však musí matka obsáhnout všechny drobné příkazy a usměrnění a ještě musí svou autoritou postihnout tzv. „velké věci“ a trvat striktně na tom, aby dítě za jistých situací prostě poslechlo. K tomu je třeba řešit konkrétní situace již v zárodku a také trochu předvídat, co by z nich mohlo nastat. Pokud tedy dítě špatně jí nebo je vybíravé, nemusí z něj být v dospělosti neurotik, když mu matka vyhoví a nabídne

jen to co chce. Za to z něj však může vyrůst sobec, který bude od ostatních vyžadovat, aby vždy splnili jeho přání.

Otázka společenské výchovy může být v neúplné rodině také problematičtější než v rodině úplné, která má větší okruh přátel a známých. Omezené finanční prostředky, popř. nedostatek času mohou vést k tomu, že společenský život dítěte je méně intenzivní. Děti pak bývají většinou ve společnosti jen své matky či babičky a shovívavého dědečka. Nemají tak možnost získat společenskou jistotu. Mohou se pak projevovat ve společnosti cizích lidí nejistě, jsou plaché, zakřiknuté, stydlivé nebo naopak vyzývavé, snažící se na sebe upozornit za každou cenu. Aby se dítě naučilo chovat ve společnosti, je dobré aby jej matka vzala občas na návštěvu jinam než k prarodičům, pozvala si domů své přátele, vzala jej za odměnu do restaurace nebo do kina či divadla. Tím vštěpuje dítěti jednak potřebu kultury a rovněž jej uvádí do nezvyklého prostředí, odlišného od toho domácího. Podle Zdeňky Márové jsou pro dítě velmi důležité dny, které stráví na společné dovolené s matkou, která jej vychovává. Nové prostředí a noví lidé představují pro dítě spoustu zážitků a poznatků a sblížují jej s rodičem mnohem více, než celé měsíce strávené doma. Nemusí se jednat o luxusní dovolenou u moře. I ta nejlevnější dovolená může u dítěte představovat důležitý vklad do budoucích let (Márová, 1977, s. 37, 38).

Závěrem je možno konstatovat, že výchova dítěte osamělou matkou je normální výchovou, ale probíhající za ztížených okolností. Matka prožívá tyto vnější životní okolnosti, zpracovává je a předává svému dítěti prostřednictvím svých postojů, přání, nároků. Nejdůležitější je, aby byla se svým dítětem šťastná, protože tak mu dá nejvíce radostných podnětů do života. Neměla by však zůstat ve výhradním a výlučném vztahu jen ke svému dítěti, musí samozřejmě na něj myslet, avšak zároveň i sama na sebe a na druhé lidi. Za těchto okolností je šance, že se z neúplné rodiny může stát rodina úplná (Matějček, 1977, s. 73).

3.2 Neúplné rodiny a trh práce

Jak jsem již zmínila v předchozích kapitolách, nejvíce žen, osaměle vychovávajících své děti se rekrutuje z regionů postižených vysokou nezaměstnaností a týká se z největší části žen s nízkým vzděláním. Děti se tak rodí do rodin s nízkým socioekonomickým statusem, který zahrnuje jak celkové příjmy rodiny, tak i další faktory jako je vzdělání rodičů či jejich zaměstnání. Systém sociálního zabezpečení se snaží

zmírňovat nepříznivé vstupní podmínky těchto dětí, avšak nejde to vždy stejně úspěšně a trvale. Zatímco u účelových nesezdaných soužití, tedy kde se partneři vydávají za samostatně žijící jednotky, nabízí sociální systém nezáměrně výhody ve formě finančního zisku, skutečným osamělým matkám se život bez partnera sotva vyplácí. Právě členové těchto rodin jsou nejvíce ohroženi chudobou. Nejúčinnějším způsobem, jak zmírnit chudobu a zabránit jejímu přenosu na další generace jsou opatření vedoucí k navýšení zaměstnanosti (Soukupová, 2007, s. 99).

Na základě výzkumů nezaměstnaných a šetřeními pracovních sil bylo prokázáno, že nejnižší příjmy vykázaly domácnosti s více dětmi a nezaměstnanými rodiči. Jejich příjmy se pohybovaly těsně nad hranicí životního minima a u matek samoživitelek dokonce pod jeho hranicí. I na základě šetření Sociálních a ekonomických podmínek mateřství (SEPM 2006) bylo potvrzeno, že průměrný čistý měsíční příjem na jednu osobu byl nejvyšší v manželství, kde činil 9 400,- Kč, v nesezdaném soužití je to už o tisíc korun méně, tedy 8 400,- Kč a nejnižší v domácnostech matek samoživitelek, kde činil 7 570,- Kč. Částka, kterou považovaly dotazované ženy za takovou, aby jim zajistila slušný životní standard, se překvapivě nelišila podle druhu partnerství. Všechny respondenty uváděly okolo 13 000,- korun.

České ženy ve věku 25 – 40 let, tedy v době, kdy nejčastěji pečují o své děti, jsou vystaveny mnohem více riziku nezaměstnanosti než muži. Hlavně mladé ženy obtížněji hledají zaměstnání, protože zaměstnavatelé u nich předem očekávají problematické skloubení pracovních a rodinných rolí bez ohledu na jejich reálné schopnosti. Tím se však zvyšuje riziko chudoby rodin s dětmi, což potažmo negativně ovlivňuje porodnost v naší zemi. Odborníci se tedy začali shodovat na názoru, že pokud bude politika státu usilovat o zvyšování porodnosti, což je v Česku (stejně jako v mnoha dalších zemích Evropy) aktuálním problémem, bude potřeba osvobodit ženy z tlaku pečovatelských povinností, které vyplývají z rodinných závazků a připravit jim srovnatelné podmínky s muži v přístupu na pracovní trh. Děti by neměly pro mladou rodinu představovat neúnosnou zátěž a promarnění životních šancí z pohledu budování profesní kariéry. Sociální politika státu musí umožnit sladění kariéry s péčí o děti např. dostupností zařízení pečujících o děti, placenou mateřskou a rodičovskou dovolenou, podporováním sdílení péče o dítě mezi mužem a ženou, slušným zajištěním rodičů při péči o nemocné dítě. Musím však zmínit, že Češi při odpovědích na otázku: „*Co by měla vláda udělat pro zkvalitnění života rodin*

s dětmi „ - v rámci sociologického šetření Eurobarometr 2002.1 – upřednostňovali před systémovými změnami spíše zvýšení dávek vyplácených na mateřské a rodičovské dovolené a zajištění dostupnosti bydlení (Soukupová, 2007, s. 102).

Zaměstnanost tedy představuje jednu z nejučinnějších ochran před chudobou. Pro matky samoživitelky je však vstup na trh práce obtížný. Eva Soukupová se snažila zmapovat postavení samoživitelek na trhu práce z dat získaných šetřením SEPM 2006 a porovnat je s postavením vdaných žen a těch, které žijí v nesezdaném soužití. Zjistila, že oproti matkám samoživitelkám vdané ženy méně často pracují na plný úvazek a volí spíše práci na úvazek částečný. Mohou si to patrně dovolit především díky druhému příjmu v rodině. Vdané se rovněž vrací do zaměstnání později než samoživitelky, čekají, až jejich děti více odrostou. Osamělé matky tedy pracují na vyšší úvazky, zároveň však z různých statistických šetření bylo prokázáno, že je mezi nimi více nezaměstnaných. Šetření Sociální a ekonomické podmínky mateřství (SEPM) a další studie vyvozují, že právě nedostatek částečných úvazků negativně ovlivňuje zaměstnanost samoživitelek a to hlavně v období, kdy je nejmladšímu dítěti mezi čtyřmi a šesti lety, tedy po ztrátě nároku matky na rodičovský příspěvek, ale kdy dítě ještě nezačalo chodit do školy.

Výpovědi respondentek v SEPM ukázaly, že pro vdané ženy je největší překážkou v nástupu do zaměstnání zajištění hlídání dětí a až pak přichází neúspěch s hledáním práce. Samoživitelky trápí spíše druhý důvod. Navíc shodně vypovídaly, že nemohou sehnat práci na částečný úvazek. Český trh práce je charakteristický nedostatkem částečných úvazků, kdy jejich podíl na zaměstnanosti žen v ČR je v průměru třikrát nižší ve srovnání s průměrem starých evropských států – EU 15 (Soukupová, 2007, s. 104).

Vdané ženy dále uváděly, že převažujícím důvodem pro nástup do zaměstnání pro ně bylo vylepšení ekonomické situace rodiny či požadavek partnera, aby také přispívaly do rodinného rozpočtu. Samoživitelky uváděly mnohem praktičtější důvod – tedy aby zajistily dostatek prostředků pro pokrytí základních potřeb domácnosti. Ženy žijící v nesezdaném soužití nejčastěji zmiňovaly dva důvody, kvůli kterým nastoupily do zaměstnání: pocit sociální izolace a neuspokojení při práci v domácnosti. Také péči o děti v době, kdy jsou zaměstnané, řeší samoživitelky odlišně. Jejich děti navštěvují stejně jako děti vdaných matek a těch, žijících v nesezdaném soužití, nejčastěji školku či jesle, ale mnohem více než ostatní dvě skupiny žen využívají hlídání potomků příbuznými. Samoživitelky totiž častěji

žijí se svými rodiči a dalšími příbuznými ve společné domácnosti a ti jim pak s péčí o děti pomáhají.

Ve výzkumu SEPM vyjadřovaly ekonomicky neaktivní samoživitelky přání do práce nastoupit, avšak realita je taková, že mnohem častěji jsou nezaměstnaností a zejména dlouhodobou postiženy právě domácnosti osamělých matek. Často diskutovaným problémem v odborných kruzích je fakt, zda výše podpor sociálního státu a daňových opatření nenapomáhá ztrátě zájmu o práci a především o práci málo placenou. Často se stává, že zaměstnání, jež mohou tyto ženy získat, znamenají jen o málo větší příjem, než představují jejich příspěvky v nezaměstnanosti. Navíc bývá tato práce rutinní, nudná, namáhavá, s níž se nelze příliš identifikovat. Připočtou-li se náklady a ztráta času spojená s dojížděním a fakt, že jakmile začne samoživitelka pracovat, prudce jí poklesnou sociální dávky a vyvstanou povinnosti placení daní, tyto všechny okolnosti dohromady pak mohou vést k rozhodnutí neúčastnit se oficiálně trhu práce. Český sociální systém dostatečně nemotivuje především nízkopříjmové, tedy méně vzdělané skupiny obyvatel, zvláště pokud mají více dětí a nezaměstnaného partnera. Mnohdy představují dávky, které tyto ekonomicky neaktivní osoby získávají vyšší příjem, než by si byly samy schopny reálnými příjmy v zaměstnání zajistit. Matky samoživitelky navíc nemohou využívat odpisy na manžela či společné zdanění. Vysoké zdanění a nemotivující systém nastavení sociálních dávek pak vytváří tzv. pastí chudoby, kdy pobírání sociálních dávek je pro člověka výhodnější než aktivní účast na trhu práce a vede tak k sociálnímu parazitismu (Soukupová, 2007, s. 105-108).

Nepříliš optimistickou skutečností je fakt, že děti, vyrůstající osamělým a nesezdaným matkám mají větší šanci dospívat v rodinách ohrožených nezaměstnaností a budou trpět materiální deprivací. Samoživitelky si hledají obtížněji zaměstnání než vdané, hůře vycházejí se svými příjmy a jsou častěji závislé na sociální pomoci státu. Daňový a dávkový systém však demotivuje zejména nízkopříjmové skupiny obyvatel, ze kterých jak jsem již vícekrát uvedla, osamělé matky nejčastěji pocházejí (Soukupová, 2007, s. 113).

3.3 Perspektivy neprovdaných matek a péče otců o své děti

Přestože v současné době sociologové označují rodinu za instituci rizikovou či nestabilní a křehkou, potřeba mít vedle sebe významného druhého člověka neklesá ani

dnes. Všichni si prostřednictvím blízkého člověka, se kterým můžeme vzájemně sdílet své plány, zážitky, zkušenosti, starosti i naděje, nepřímo potvrzujeme svůj význam a svou totožnost. Zrovna tak existuje potřeba prodloužení vlastní existence tím, že zplodíme potomky. Jedná se o obecně dostupnou cestu přesáhnutí horizontu vlastní smrti (Matoušek a Pazlarová, 2010, s. 12).

Předpokládám, že téměř každá žena, která sama vychovává své dítě touží po úplné rodině, po harmonickém vztahu, po partnerovi o kterého by se mohla opřít a který by měl rád ji i její děti.

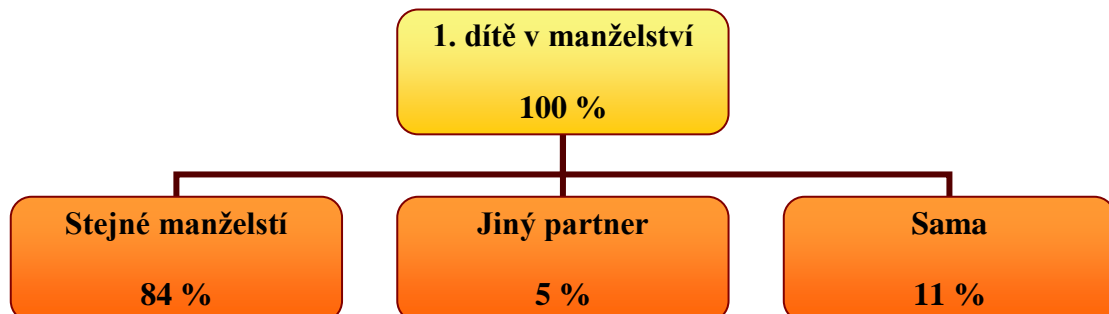
Socioložka Dana Hamplová se zabývala ve svém výzkumném šetření otázkami: Co čeká různé typy matek po té, co porodí své první dítě? Jak stabilní jsou jednotlivé rodinné formy? Vycházela z výpovědí žen na základě šetření Sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006, tedy těch, jež porodily první dítě v rozmezí r. 1995 – 2006. Srovnávala situaci žen v době porodu jejich prvního dítěte a rodinné uspořádání v době výzkumu. Cílem šetření bylo zjistit, zda si osamělé matky našly stálého partnera nebo zda matky, které v době porodu partnera či manžela měly, s ním stále žijí. Je nutno zmínit, že k tomu, aby mohla odhadnout celkovou stabilitu rodin, neměla dostatek potřebných informací (např. o době, kdy došlo k rozchodu či rozvodu). Mohla však alespoň v hrubých rysech srovnávat různé typy domácností, neboť matky vdané či žijící v nesezdaném soužití, které porodily ve stejnou dobu, měly stejně dlouhou dobu na to, aby se rozvedly nebo rozešly s partnerem. Podle partnerského stavu při porodu prvního dítěte byly matky rozděleny do tří skupin:

- 1. vdané,**
- 2. žijící v nesezdaném soužití,**
- 3. osamělé.**

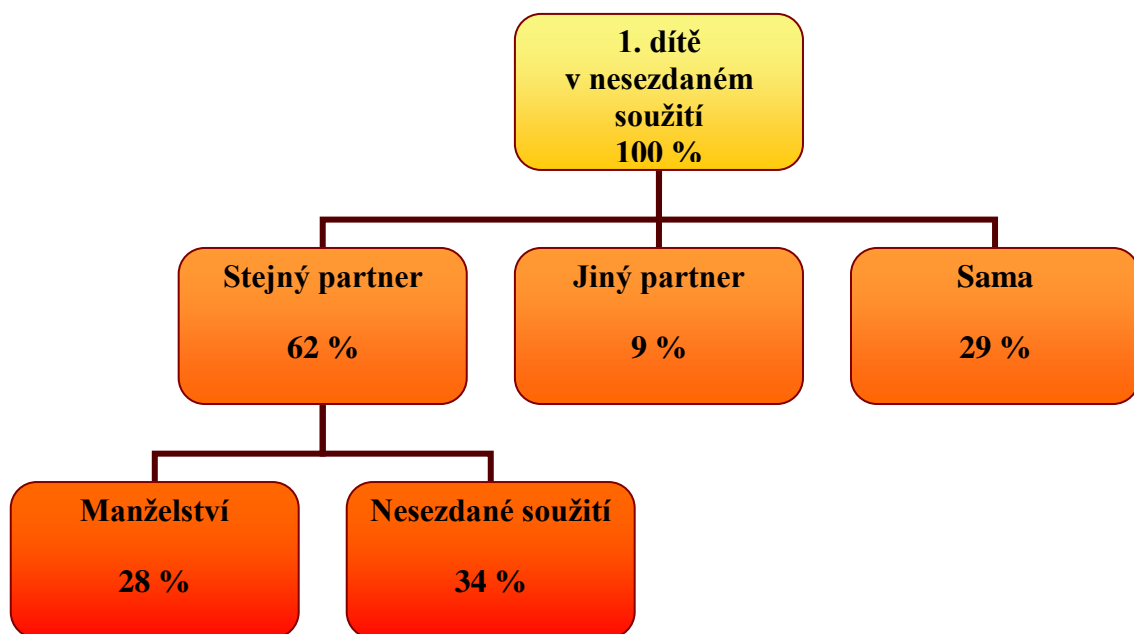
Z tohoto základního rozlišení se pak odvíjely různé možnosti rodinných trajektorií, jak ilustruje obr. 1.

Obr. 1 Možné trajektorie podle rodinného stavu při porodu prvního dítěte

1.

2.

3.

(SEPM 2006, In Hamplová, 2007, s. 56)

Z obr. 1 jsou patrné dvě důležité skutečnosti. První je, že nesezdané soužití se jeví v porovnání s manželstvím jako mnohem méně stabilní. Oproti 84 % matek, které byly v době porodu prvního dítěte vdané a stále žily s otcem svého dítěte, potkal podobný osud jen 62 % žen, které s otcem dítěte v době porodu žily, ale nebyly vdané. Potvrdila se tak vysoká nestabilita nesezdaných soužití, zjištěná i jinými demografickými výzkumy (Hamplová, 2007, s. 55). Druhou skutečností je, že pouze jedna čtvrtina žen, které byly v době porodu prvního dítěte samy, měla v době výzkumu nového partnera. Většinou se jednalo o nesezdané soužití, pouze 7 % osamělých matek se stačilo vdát ve srovnání s 28 % žen, jež v době porodu partnera měly. Dá se předpokládat, že se značná část nových nesezdaných svazků původně osamělých matek poměrně brzo rozpadne jednak z důvodu již zmíněné vysoké nestability nesezdaného soužití, zde však ještě zvýšené přítomností nevlastního dítěte.

Situace neprovdaných matek na přelomu 20. a 21. století nehodnotí Dana Hamplová příliš optimisticky. Dle datového souboru Sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006 se ukázalo, že stále více žen rodí děti nejen mimo manželství, nýbrž i mimo jakékoliv partnerské soužití. Tento problém lze nejvíce sledovat mezi ženami s nízkým vzděláním. Vysokoškolačky mají naopak největší šance mít děti v manželství, ale i pokud tomu tak není, velmi často žijí s otcem dítěte v jedné domácnosti. Oproti tomu již polovina žen se základním vzděláním nežila ve sledovaném období s otcem svého dítěte.

Doposud jsem se zabývala pouze problémy neprovdaných matek, jejich situací, motivacemi, rozhodováním. V druhé části této kapitoly bych se ráda zaměřila na to, jak ženy hodnotí otce svých dětí a jaká je jejich role v rodině. Opírat se budu opět o data

získaná šetřením Sociální a ekonomické podmínky mateřství, které zpracovala socioložka Dana Hamplová.

První otázkou bylo, do jaké míry se zapojují otcové, a to vlastní i nevlastní do každodenní péče o děti. Z výpovědí žen se ukázalo, že 40 % z nich zajišťuje péči o děti samo. Muži se pak podílejí alespoň částečně na každodenní péči ve více než dvou třetinách domácností. Dalším zjištěním pak byla skutečnost, že ženatí muži se podílejí na péči o dítě častěji, než muži žijící s partnerkou v nesezdaném vztahu. Nabízí se možná vysvětlení, např. že v nesezdaném soužití častěji žijí nevlastní děti, nebo že nesezdané páry mají v průměru méně dětí než v početných rodinách a proto zde není otcova pomoc tolik potřebná. Dalším zkoumáním byl zaznamenán překvapivý výsledek, tedy že je formální rodinný stav důležitější než biologické otcovství. Ti muži, jež nebyli biologickými otci dětí (či dítěte), ale žili s matkou v manželství, se podíleli na péči o děti o polovinu častěji než muži, kteří žili se svými partnerkami a vlastními dětmi v nesezdaném soužití.

K dalším faktorům, ovlivňujícím míru otcovské péče patří ekonomická aktivita ženy a rovněž její vzdělání. Pokud byly ženy mimo pracovní trh – např. na mateřské či rodičovské dovolené, byly nezaměstnané, popř. měly zaměstnání s úvazkem méně než 20 hodin týdně, spoluzajišťovala každodenní péči o děti méně než polovina jejich mužů. V rodinách kdy byla žena zaměstnána na více než 20 hodin týdně, pomáhalo s každodenní péči o děti 80 % mužů. Z dat SEPM se dalo rovněž vyvodit, že čím vyššího vzdělání žena dosáhla, tím výše stoupla pravděpodobnost, že se bude partner alespoň částečně podílet na každodenní péči. Důležitým zjištěním je skutečnost, že z hlediska vzdělání a ekonomické aktivity ženy zmizely rozdíly mezi sezdanými a nesezdanými rodinami (Hamplová, 2007, s. 139-143).

Další otázkou bylo, do jaké míry se zajímají o své děti muži, kteří nežijí se svými rodinami v jedné domácnosti. V tomto případě se dle šetření SEPM opět ukázaly zásadní rozdíly v souvislosti se vzděláním. Míru kontaktů mezi otcem a jeho dítětem významně ovlivňuje vzdělání otce. Z výsledků šetření vyplynulo, že čím je jeho vzdělání nižší, tím méně kontaktů s dítětem udržuje. Vzdělání otce souviselo i s otázkou finanční podpory dětí. Naprostá většina mužů své děti finančně podporovala, pouze 12 % z nich neposkytovala dětem žádné peníze. Z těch mužů, kteří na své dítě přispívali, dávalo 75 % z nich částku dle dohody, 14 % dávalo částku vyšší a 14 % částku nižší než dohodnutou. Šetřením bylo zjištěno, že vzdělaní otcové udržují se svými dětmi více kontaktů

a podporují je i finančně – častěji více, než musí. Naproti tomu jsou muži se vzděláním základním, kdy jen méně než polovina z nich přispívá na své děti tolik, kolik má (Hamplová, 2007, s. 147).

Pokládám za důležité ještě připomenout, že při šetření byly zpracovány pouze výpovědi dotazovaných žen, takže údaje o otcích jsou tímto zprostředkované. Je třeba zvážit i fakt, že mnohdy objektivitu výpovědí žen mohl narušit osobní vztah k bývalému partnerovi. Negativní emoce, pocit zklamání či hněv vedl ženy k neochotě přiznat, že otec o dítě projevuje zájem, či jej finančně podporuje. Kontakt otců s dítětem nemusí záviset pouze na zájmu otce o dítě, ale může být do značné míry ovlivněn vstřícností matky tento styk umožnit. Lze se domnívat, že sami otcové by svůj zájem hodnotili odlišně. Část z nich se např. nestýká s dětmi nedobrovolně a v některých případech si dokonce nemusí být existence dítěte vědomi.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM ZAMĚŘENÝ NA ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST SVOBODNÝCH MATEK

Podkladem pro zpracování praktické části mé diplomové práce byly poznatky, jež jsem získala studiem odborné literatury a internetových zdrojů. Na jejich základě jsem promyslela a stanovila cíl svého výzkumu a formulovala hlavní a dílčí výzkumné otázky, které popíši v první podkapitole praktické části.

Ve druhé podkapitole představím metodologii svého výzkumu. Pokusím se zdůvodnit, proč jsem upřednostnila právě kvalitativní výzkum a dále popíši zvolenou techniku sběru dat a způsob výběru respondentek

Třetí část pak bude věnována konkrétním rozhovorům. Nejprve představím výzkumný vzorek a dále okolnosti, za jakých rozhovory vznikaly. Zaměřím se především na to, abych z rozhovorů vybrala nejzajímavější a nejvýstižnější výroky, jež se vztahují k cíli mého výzkumu. Tyto se pak budu snažit propojit a komentovat.

Ve čtvrté a poslední kapitole praktické části pak provedu analýzu získaných poznatků a ty se následně pokusím interpretovat.

4.1 Cíl práce, volba výzkumných otázek

Než jsem se začala hlouběji a systematictěji seznamovat s problematikou svobodného mateřství, domnívala jsem se, že zvyšování počtu žen osaměle vychovávajících své děti souvisí především se změnou hodnotové orientace. Můj názor se tedy přikláněl spíše k normativní teorii, protože jsem předpokládala, že současná žena již nechce být odsouvána stranou veřejného a ekonomického života. Preferuje zúročení investic, jež vložila do svého vzdělání, je samostatná, emancipovaná, nezávislá. Především nezávislost jí pak usnadňuje rozhodnutí upřednostnit svobodné mateřství před soužitím s problémovým partnerem.

Po prostudování odborné literatury a dosud provedených sociologických šetření zaměřených na osamělé matky se však domnívám, že na tuto složitou problematiku nelze jednoznačně pohlížet. Je beze všech pochyb, že svobodné mateřství představuje závažný sociální problém, protože jak jsem již uvedla v teoretické části své práce, nejvíce svobodných matek dle výzkumů tvoří ženy se základním vzděláním, geograficky

soustředěné do socioekonomicky slabších regionů. Pro tyto ženy je pak role matky mnohdy tou jedinou společensky ceněnou rolí, jež jsou schopny zastávat. Nemají dostatečné vzdělání, aby obstály na trhu práce a proto jsou často odkázány pouze na dávky státní sociální podpory jež jsou v některých případech kvůli svému nevhodnému nastavení dokonce zneužívány. Rovněž případy nesezdaného soužití jsou více rozšířeny mezi ženami s nižším vzděláním. Celkově lze shrnout, že nemanželská plodnost je v naší zemi na vzestupu, představuje jeden z nejvýraznějších demografických trendů a přináší s sebou závažné sociální dopady.

Já jsem se v praktické části své diplomové práce zaměřila na život svobodných matek žijících v mém blízkém okolí, tedy v okrese Břeclav. Hlavním cílem mého výzkumu bylo zjistit a popsat, jaká jsou největší úskalí v životě těchto matek a do jaké míry je svobodné mateřství omezuje či diskvalifikuje při zvládání jejich společenských rolí.

Rovněž jsem chtěla postihnout, co bylo jejich hlavní motivací stát se svobodnou matkou. Tyto ženy totiž nepatřily do skupiny typických neprovdaných matek dle sociologických šetření. Většina měla středoškolské vzdělání a všechny pocházely z dobrých sociálních poměrů.

Dalším mým cílem bylo zjistit, jaká opatření ze strany státu by dle jejich subjektivního pohledu byla neoptimálnější pro zlepšení kvality jejich života.

Také mě zajímalo, jak samotné osamělé matky pohlíží na absenci mužského vzoru v rodině a jak hodnotí spolupráci a angažovanost otců při výchově a zabezpečení vlastních dětí.

Každá žena ve svém životě zastává více rozlišných rolí. Je matkou, dcerou, partnerkou, kamarádkou, zaměstnankyní, studentkou apod. Abych svůj výzkum mohla cíleně směřovat k vytýčenému cíli, zaměřila jsem se především na oblasti:

- výchovy potomků;
- uplatnění na trhu práce;
- finančního zabezpečení rodiny;
- partnerských vztahů.

Hlavní výzkumnou otázku jsem formulovala následovně: „*V čem spatřují svobodné matky největší úskalí při plnění svých společenských rolí?*“

K takto stanovené zastřešující výzkumné otázce jsem následně zvolila dílčí výzkumné otázky, jež se vztahovaly k výše uvedeným oblastem:

1. *Co považují svobodné matky za nejobtížnější při zvládnání své rodičovské role?*
2. *Jak hodnotí svobodné matky své postavení na trhu práce?*
3. *Jakým způsobem zajišťují svobodné matky životní standard své rodiny?*
4. *Jak svobodné matky subjektivně vnímají angažovanost otce svého dítěte při jeho výchově?*

4.2 Metoda výzkumu

Kvalitativní výzkum je vhodný tehdy, pokud zkoumáme osudy lidí či jejich každodenní chování (Silverman, 2005, s. 13). Vzhledem k tomu, že jsem se ve své práci rozhodla prozkoumat životní spokojenost svobodných matek, především tedy hlavní úskalí, se kterými se potýkají při zvládnání svých společenských rolí, zvolila jsem pro své výzkumné šetření přístup kvalitativní. Jeho podstatou, jak uvádějí ve své odborné publikaci Švaříček a Šed'ová, je: „*do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací*“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2014, s. 24).

Pro kvalitativní výzkum je charakteristická induktivní metoda usuzování, tedy po nasbírání dostatečného množství dat začíná výzkumník pátrat po souvislostech a pravidelnostech, jež se v datech vyskytují. Cílem je vyvodit ze získaných jedinečných výroků tvrzení obecného charakteru – teorii či hypotézu. Je třeba však zdůraznit, že takto vzniklou teorii či hypotézu nelze zobecňovat, neboť platí jen pro ten vzorek, na kterém byla data získána (Švaříček a Šed'ová a kol., 2014, s. 25).

Výzkumný vzorek v kvalitativním výzkumu by neměl být stanovován náhodně. Vzhledem k tomu, že by měl reprezentovat určitý výzkumný problém, musí být jeho výběr záměrný. Já jsem se při volbě výzkumného vzorku zaměřila na ženy, které osaměle vychovávají své potomky. Nerozlišovala jsem, zda se jedná o ženy rozvedené, či nikdy neprovdané. Vyloučila jsem však ženy, které jsou neprovdané, ale žijí s partnerem v nesezdaném soužití. Jejich výpovědi by s ohledem na stanovené výzkumné otázky

neposkytly očekávaný přínos. Pro výzkum jsem zvolila šest respondentek, přičemž tři z nich byly rozvedené a tři nikdy neprovdané. Každou z nich jsem požádala o rozhovor dlouho před jeho realizací, abych se ubezpečila, že budou ochotny se mnou spolupracovat. Potěšilo mě, s jakou ochotou každá z nich na mou výzvu přistoupila. Dotazované ženy, kromě jedné, kterou jsem poznala až při samotném rozhovoru, se řadily do okruhu mých známých, nikoliv však blízkých přátel. Všechny jsou z okresu Břeclav, čtyři z nich žijí ve stejné vesnici jako já – v Podivíně, jedna respondentka je z Břeclavi a jedna z Hustopečí. Věk dotazovaných byl v rozmezí 32 – 47 let. Bližší charakteristiky jednotlivých respondentek jako vzdělání, povolání, počet a věk dětí, uvedu v následující kapitole.

Nejčastější technikou pro získávání dat v kvalitativním výzkumu je hloubkový rozhovor. Výzkumník však může rovněž pracovat s daty získanými z pozorování či z dokumentů. Já jsem se rozhodla ve svém výzkumném šetření použít techniku polostrukturovaného rozhovoru. Vzhledem k tomu, že mě zajímaly názory, pocity a motivy dotazovaných žen, chtěla jsem získat co nejdůležitější a nejkomplexnější informace, vyloučila jsem rozhovor strukturovaný, který je dle mého názoru vhodnější spíše pro kvantitativní šetření, neboť poskytuje data, jež se dají statisticky zpracovat. Rovněž jsem vyloučila nestrukturovaný rozhovor, který bývá zpravidla založen jen na jedné předem připravené otázce a dále se výzkumník dotazuje na základě výpovědí, které mu zkoumaný účastník poskytuje. Tento typ rozhovoru je vhodný pro zkušeného výzkumníka, připraveného pohotově a správně reagovat při nenadálých situacích a schopného včas rozpoznat, kdy se rozhovor ubírá jiným, než zamýšleným směrem. Rovněž vyhodnocování takto získaných dat je obtížné a předpokládá rozsáhlé odborné znalosti.

Způsob realizace konkrétních rozhovorů je nutné náležitě připravit a promyslet. Především je třeba stanovit, jakým způsobem zaznamenávat získané informace. Dle Švaříčka a Šed'ové je spolehlivý výzkum takřka nemyslitelný bez použití diktafonu. Jedině tak budou moci být data spolehlivě přepsána, čímž se zaručí vědeckost výzkumu (Švaříček a Šed'ová a kol., 2014, s. 180). Mým hlavním záměrem bylo, aby rozhovory probíhaly příjemně pro oba aktéry. Použití technických prostředků, jako diktafonu či kamery by dle mého názoru mohlo ovlivnit uvolněnou a vstřícnou atmosféru a odpovědi by pak nebyly dostatečně upřímné. S přihlédnutím k tomu, že povaha informací, jež jsem chtěla získat byla důvěrného charakteru, nechtěla jsem respondentky znejistit např. tím, že jejich

výpovědi budou následně negativně hodnoceny. Z těchto důvodů jsem se rozhodla zaznamenávat rozhovor až po jeho ukončení. Víím, že takto zvolený způsob je pro výzkumníka náročný, protože musí vést a usměřňovat rozhovor a zároveň si všechny výpovědi zapamatovat. Tuto techniku jsem volila již v předchozím výzkumu, při zpracovávání bakalářské práce a osvědčilo se mi, dělat si v průběhu rozhovoru poznámky a ihned po jeho realizaci jej převést do písemné podoby. Díky tomu se mi podařilo zaznamenat výpovědi co nejpřesněji. Jednotlivé rozhovory trvaly přibližně 120 minut a stejnou dobu jsem věnovala jejich přepisům.

Pro realizaci konkrétních rozhovorů jsem si připravila celkem dvacet otázek, týkajících se čtyř oblastí mého zájmu:

Oblast výchovy potomků

1. Zabezpečujete sama každodenní péči o děti nebo Vám při ní někdo pomáhá?
2. Plánujete, popř. již zajišťujete pro Vaše dítě nějaké mimoškolní aktivity?
3. Jak obvykle trávíte volný čas se svým dítětem během pracovního dne?
4. Jak obvykle trávíte volný čas se svým dítětem během dnů pracovního volna?
5. Postrádáte vy, či Vaše dítě při výchově mužský vzor?

Oblast uplatnění na trhu práce

6. Jaké je Vaše postavení na trhu práce? (MD, RD, zaměstnaná, nezaměstnaná)
7. Musela jste přizpůsobit svou profesní kariéru svobodnému mateřství?
8. Domníváte se, že jste v zaměstnání z důvodu svobodného mateřství diskriminována?
9. Uvítala byste možnost částečného pracovního úvazku či flexibilní pracovní doby?
10. Co dle Vás je či bylo největším problémem při hledání zaměstnání po skončení RD?
11. Co bylo pro Vás hlavním důvodem pro nástup do zaměstnání: finance, profesní seberealizace, pocit neuspokojení z práce v domácnosti, jiný důvod?

Oblast finančního zabezpečení rodiny

12. Dostačují Vám k pokrytí rodinných výdajů pouze vlastní zdroje příjmů?

13. Považujete finanční příspěvek od otce svého dítěte za dostačující?
14. Za co vydáváte nejvíce finančních prostředků ve vaší domácnosti?
15. Čerpáte nějaké dávky státní sociální podpory?
16. Jakou pomoc osamělým matkám ze strany státu byste považovala za neoptimálnější?

Oblast partnerských vztahů

17. Co bylo hlavním důvodem toho, že jste se stala svobodnou matkou?
18. Projevuje dle Vás otec Vašeho dítěte dostatečný zájem o jeho výchovu?
19. Domníváte se, že ženy žijící v manželství mají život snadnější?
20. Je něco, co byste chtěla ve svém životě změnit k lepšímu?

4.3 Rozhovory, získávání informací

Všechny mnou provedené rozhovory se uskutečnily v listopadu a prosinci 2014. V jednom případě mě navštívila respondentka u mě doma, ve všech ostatních jsem pak rozhovory uskutečnila v domácnosti dotazované ženy. Předem jsem je vždy požádala, aby zajistily, že budeme při rozhovoru samy. Přítomnost dětí či jiných osob by mohla při komunikaci rozptylovat a ohrozit otevřenost, upřímnost a soustředěnost obou akterek. Před započítím každého rozhovoru jsem se snažila navodit příjemnou atmosféru. Žádná z dotazovaných žen doposud neměla zkušenosti s tímto způsobem výzkumu a proto, abych zmírnila počáteční rozpaky, jsem je uvedla do problematiky mého výzkumného projektu, ubezpečila je o anonymitě a požádala je o souhlas, že si budu jejich výpovědi zapisovat. Po představení výzkumu a před kladením hlavních otázek jsem volila otázky úvodní, kterými jsem chtěla docílit co největšího uvolnění informantky a projevit jí svou empatii. Hlavních výzkumných otázek jsem pak často doplňovala otázkami dodatečnými – navazujícími. Jejich smyslem bylo správně pochopit hloubku výpovědí, postihnout detaily a všechny drobné rozdíly. Během rozhovorů jsem se často u dotazované ubezpečovala, zda jsem správně pochopila smysl jejího sdělení.

Musím přiznat, že při vedení prvního rozhovoru jsem v některých momentech měla tendenci zkreslit smysl výpovědi svým subjektivním dojmem. Respondentka mě pak oponovala: „*ne, takhle jsem to nemyslela, chtěla jsem tím říct, že ...*“ V dalších

rozhovorech jsem pak věnovala zvýšenou pozornost tomu, abych dotazovanou v žádné míře neovlivňovala. V závěru rozhovoru jsem volila otázky ukončovací, ptala jsem se respondentek, zda by chtěly ještě něco doplnit, upřesnit, či otevřít ještě nějakou další oblast, kterou jsem já vynechala. Nakonec jsem je ještě jednou ubezpečila o důvěrnosti poskytnutých výpovědí a poděkovala za jejich svolení k participaci na mém výzkumu.

Nyní popíši konkrétní rozhovory se svobodnými matkami. Rozhodla jsem se je neuvádět v celém rozsahu, ale zaměřit se na výroky, které jsou podle mě nejdůležitější či nejzajímavější a budou co nejvíce v souladu s cílem mé diplomové práce. Z důvodu zachování anonymity jsem změnila jejich jména.

Respondentka č. 1

Marta, 35 let, rozvedená, děti: dcera 13 let, syn 9 let. Zaměstnání: manažerka v nebankovním sektoru. Vzdělání: středoškolské s maturitou.

Marta na mě působí uvolněně a sebejistě. Je jedinou dotazovanou, se kterou probíhá rozhovor u mě doma. Protože bydlí s dětmi v rodinném domku svých rodičů usoudila, že u ní bychom neměly potřebný klid.

Oblast výchovy potomků

Při první položené otázce, zda zabezpečuje sama každodenní péči o děti mi odpověděla: „...děti už nepotřebují dohled. Většinou se o sebe dokáží postarat samy. Bydlím s rodiči a občas využívám jejich dohled, aby děti nebyly ovlivňovány jejich otcem. Bojí se svého otce a rodiče je brání...“

Na otázku jak tráví volný čas s dětmi během pracovního dne mne překvapila její velká pracovní vytíženost: „...já odjíždím v 8.00 h do práce a vracím se jakmile přijdou děti ze školy. Pomohu jim se školními úkoly a odvezu je do kroužků..... Syn trénuje čtyřikrát týdně hokej a o víkendu mívá zpravidla zápasy. Dcera má dvakrát týdně taneční kroužek a v pátek chodí oba do skautu...Během kroužků na děti čekám a po té, co je přivezu domů, vracím se opět do práce. Děti plní mezi tím uložené povinnosti. Učí se, venčí psa, uklízí pod dohledem babičky...Večer přijedu, zkontroluji ještě úkoly, probereme zážitky. Občas společně vyvenčíme psa...Pak jdeme spát...“ Z jejích výpovědí je patrné, že se snaží dětem maximálně věnovat, ale bojuje s nedostatkem času. Její práce je velmi časově náročná a aby zahнала případné výčitky, bere je o víkendech zpravidla

na výlety. „...Jezdíme do Brna na Laser game, nebo do termálních lázní, také na lyže... Snažím se jim plně věnovat. Chci jim vynahradiť čas, kdy jsem se jim v týdnu nemohla věnovat. Je to takové trošku uplácení, ale vyhovuje nám to tak ...“

U páté otázky, zda postrádá ona či děti mužský vzor odpověděla: „...občas mě napadne, že by se mužská autorita mohla hodit. Ale můj syn hodně žárí. Myslím však, že dovedu nahradit mužský vzor. S dětmi jsme na dohodě, na domluvě. Možná že kdybych měla partnera, měla bych pak na vše více času. Na druhé straně mi nikdo do ničeho nekecá. Trvám na tom, že konečné rozhodnutí je vždy na mě...“

Oblast uplatnění na trhu práce

Marta je ve svém zaměstnání spokojená. Konstatuje, že její práce je náročná, často při ní dochází k velkému psychickému vypětí: „...jsem v zaměstnání od 8.00h a až do 22.00h musím být na telefonu k dispozici z důvodu povahy mé práce. Pracovní dobu si určuji sama, jsem paní svého času, avšak musím podávat náležitě výsledky ...Na tuto práci jsem si zvykla, už mě nic nerozháže. Musím plnit týdenní plány jak chce společnost ...Vím ale, že řada lidí nevydrží u této práce ani měsíc ...“

Při dotazu zda musela přizpůsobit svou profesní kariéru svobodnému mateřství mi bez rozmýšlení odpověděla: „...nemohla jsem si dovolit zůstat nezaměstnaná. Proto jsem volila tuto práci. Dostala jsem nabídku a tu využila...Potřebovala jsem zabezpečit děti a splácet úvěr ...“

Diskriminaci z důvodu svobodného mateřství nezaznamenala: „...při přijímacím pohovoru jsem uvedla, že mám hlídání dětí zajištěno ... V mé společnosti se tlačí především na výkon ...Z počátku jsem nebyla vůbec doma, byla jsem pod strašným psychickým tlakem, abych plnila cíle ... Uvědomovala jsem si, že jako samozivitelce mi nikdo nepomůže a abych se nechala živit od rodičů, to by byla pro mě potupa ...“

Marta je toho názoru, že každý kdo chce, si práci dříve či později najde.: „...již při rodičovské dovolené jsem si přivydělávala úklidem domácností ... Manžel mi do domácnosti nepřispíval, pouze nárazově, např. mi dal 15 000,- Kč a pak tři měsíce vůbec nic ... Práci jsem nutně potřebovala a proto využila každou nabídku. Člověk si musí uvědomit jestli mu jde jen o sebe, nebo chce uživit rodinu ...“ Finanční důvody byly tedy ty hlavní, pro které co nejdříve nastoupila do zaměstnání.

Oblast finančního zabezpečení rodiny

Na otázku zda postačují pouze její příjmy k pokrytí rodinných výdajů odpověděla s úsměvem: „...vždycky je málo! ...No k slušnému životnímu standartu to stačí. Mnohdy si myslím, že máme víc než ostatní. Žiji ale u rodičů ...Škola mi nabídla jako matce samoživitelce poloviční příspěvek na Terezčinu školu v přírodě. Omítla jsem jej. Bylo mi to trapné vzhledem k mému příjmu ...Myslím si, že bych se svými příjmy dokázala plně zabezpečit rodinu ...“

Bohužel se Marta nemůže spolehnout na pravidelné příspěvky od otce svých dětí: „...bývalý manžel mi téměř nic neplatí ... Dluží na výživném asi 120 000,- Kč ...Měl by platit výživné na každé dítě 2 000,- za měsíc. Marta tedy hradí sama veškeré potřeby svých dětí. Snaží se jim neodpírat, děti mají doma k dispozici notebook, tablet, avšak je si vědoma: „...že to není třeba přehánět ...“

Žádné dávky státní sociální podpory Marta nepobírá a ani o žádné nežádá. Je přesvědčena, že se svým příjmem by na žádné neměla nárok.

Zajímavá se mi jevila odpověď na otázku, jakou pomoc ze strany státu by pro osamělé matky považovala za neoptimálnější: „...myslím, že stát by měl po určité době a taky po individuálním posouzení převzít povinnost nezodpovědných otců platit výživné na své děti a po té je od nich vymáhat. Myslím si, že stát má k tomu více pák, aby po nich dlužnou částku vydobyl. Také nesouhlasím s osobním bankrotem, myslím, že v dnešní době se žije lépe těm, co mají dluhy ...“ Z této výpovědi je patrné roztrpčení a pocit nespravedlnosti. Svě manželství Marta ukončila rozvodem kvůli problémovému partnerovi, jehož půjčky, realizované za společného manželství musela dlouho splácet.

Oblast partnerských vztahů

Život svobodné matky Marta upřednostňuje před životem s konfliktním partnerem: „...já jsem pořád pracovala, a on žil ze dne na den ...On nám bral nejvíc peněz ... On byl jako parazit ...“

Jeho zájem o děti také dle ní není dostačující: „...myslím, že ho to ani nezajímá. Spoléhá na to, že se o rodinu postarám ... Nezavolá dětem co jim chybí, spíš se zeptá, co měly k obědu...“

Na poslední otázku, co by chtěla ve svém životě pozitivně změnit, odpověděla: „...vždy je co vylepšit, ale v reálu jsem asi spokojená. Brala bych víc času, aby se dal den nafouknout. Chtěla bych více času pro své děti, abych si mohla jejich dětství více užít. Dennodenní hektika mi to bohužel neumožňuje ...“

Respondentka č. 2

Hana, 33 let, svobodná, děti: syn 2,5 roku. Zaměstnání: majitelka hudební školy (OSVČ). Vzdělání: středoškolské s maturitou, titul DiS.

Rozhovor s Hankou probíhal u ní doma v Hustopečích u Brna. Bydlí sama se svým synem v menším rodinném domku se zahradou. Domek patří jejím rodičům a dříve v něm žila její babička. Rodiče a sestra žijí v rodinném domě nedaleko toho jejího. Hanka je sebevědomá, na otázky odpovídala otevřeně a upřímně. O otci svého dítěte hovořila se zřetelným despektem.

Oblast výchovy potomků

Na otázku zda sama zvládá každodenní péči o syna zněla její odpověď: „...pomáhají mi rodiče a sestra. Těžko bych sama zvládla hlídání dítěte ... Pokud musím o víkendu pracovat – moderuji společenské akce, čímž si přivydělávám, tak mi hlídají právě oni ...“ Její syn navštěvuje od šesti měsíců kurz plavání a hudební kroužek pořádaný mateřskou školou. Hanka u něj chce rozvíjet hudební vzdělání.

Na třetí otázku, jak tráví volný čas s dítětem během všedního dne uvedla: „...ve všední dny se o syna starám sama, jsem stále na rodičovské dovolené. Dvakrát týdně, vždy odpoledne se však věnuji podnikání. Vedu kroužky zpěvu a hry na klávesy ve vlastní soukromé škole. V tuto dobu mi hlídají Matěje mí rodiče či sestra ... Syn také navštěvuje jedenkrát týdně na jednu hodinu mateřskou školu. Jedná se o adaptační péči ...“ Je zřejmé, že bez pomoci své rodiny by Hanka obtížně zvládala své mateřské a pracovní povinnosti. O pomoci ze strany otce se nezmínila.

Na dotaz, zda postrádá ona či její dítě při výchově mužský vzor řekla: „...myslím, že v každém případě ano. I když má syn mužský vzor v dědovi, tak otec je první chlapecká postava v jeho životě ... A ta chybí. Děda je k němu shovívavý. Rozlišuji roli dědy a roli otce ...“

Oblast uplatnění na trhu práce

Svou pracovní kariéru musela Hanka podřídit svobodnému mateřství: „...rozhodně bych začala pracovat dřív, kdybych měla víc možností ohledně hlídání. Z morálních důvodů jsem nechtěla pro syna chůvu. Nechtěla jsem, aby se o něj staral cizí člověk a rovněž svou roli hrají finanční důvody...“

Vzhledem k tomu, že je v zaměstnání Hanka sama svou paní, otázka diskriminace kvůli svobodnému mateřství se jí, jak sama uvedla, netýká. Rovněž se jí netýkaly těžkosti při hledání zaměstnání po rodičovské dovolené: „...začala jsem s prací již při ní, abych si udržela své podnikání. Také jsem si udržela kontakty pro další aktivity, např. moderování mažoretkových vystoupení či jiných kulturních prací...“

Pro nástup do zaměstnání hrálo u ní nejdůležitější roli následující: „...musela jsem začít pracovat abych udržela podnikání. S mou náhradou nebyli rodiče mých žáků moc spokojeni. Potřebovala jsem se mít kam vrátit. Potažmo hrály svou roli i finance...“

Oblast finančního zabezpečení rodiny.

Hanka by momentálně nevystačila pokrývat rodinné výdaje jen ze svých příjmů: „...mám rodičovský příspěvek, výživné, příspěvek na bydlení, příjmy z podnikání ... Bez finanční pomoci rodičů, kteří mi pomáhají hradit náklady na bydlení, bych se neobešla ...“

Dle Hančina názoru je výživné, které dostává od otce svého syna dostačující: „...obhájila jsem 2 700,- Kč. Chtěla jsem sice ještě víc, ale když jsem porovnála svou situaci s ostatními matkami samoživitelkami, zjistila jsem, že jsem na tom ještě dobře...“

Nejvíce finančních prostředků vydává Hanka za oblečení a jídlo. Uznává však, že kdyby jí rodiče nehradili výdaje na bydlení a za energie, byly by právě tyto jejími největšími výdaji.

Ze sociálních dávek čerpá Hanka doplatek na bydlení: „... každé tři měsíce dokládám veškeré své příjmy a výdaje pro posouzení nároku na něj. Nárok na přídavek na dítě však nemám...“

Stejně jako v předchozím rozhovoru s Martou mě zajímala odpověď na otázku č. 16, jakou pomoc by považovala ze strany státu pro osamělé matky za neoptimálnější: „...myslím, že by měl stát více zohledňovat chování popř. rozpory rodičů při posuzování

opatrovnictví a povinných návštěv. Matka i otec jsou posuzováni stejně bez ohledu na morální kvality. Měly by se více zohledňovat konkrétní případy. Otec mého syna teď žije s problémovou přítelkyní a já mám o syna strach ... Rovněž při posuzování výživného by se měly zohledňovat nároky dítěte a ne příjmy otce. Otcové záměrně uvádí co nejnižší příjmy aby platili co nejméně ... jednou je otec, tak ať se stará! Pokud se chce soudit o návštěvy, pak ať na dítě platí. Myslím, že by se měl stanovit průměr nákladů na dítě a ten pak podělit mezi oběma rodiči. Bývalý partner mi odmítl přispět na synovo plavání, protože to byl dle něj zbytečný výdaj ... Mám pocit, že se sama se svou rodinou o syna dokážu postarat ...“

Oblast partnerských vztahů

Hanka otěhotněla po šestiletém vztahu se svým partnerem. Otec dítěte se odmítl přistěhovat k ní a ona nechtěla žít u jeho rodičů, jak si přál on: „...on nechtěl přistoupit ani na to, že budeme bydlet spolu sami např. v podnájmu. Raději nás opustil, vymlouval se, nechtěl přistoupit na kompromis, ani jej hledat...“

Dle Hanky otec o syna dostatečný zájem neprojevuje: „... navštěvuje ho jedenkrát týdně u mě doma. Mám za to, že to dělá jen z důvodu, aby si udělal čárku. Mám splněny rodičovské povinnosti, platím. Jsem skvělý otec, nikdo mi nemůže nic vytýkat...“

Institut manželství má pro Hanku svou hodnotu: „... jsem staromódní. A také při rozvodu jsou pak jasně daná pravidla. Někdy si říkám, že byla chyba, že jsem při porodu uvedla jméno otce. V opačném případě bych měla nárok na porodné a přídavek na dítě...“

U poslední otázky Hanka vyjádřila své zklamání z otce svého dítěte, když se vyjádřila k tomu, co by chtěla změnit k lepšímu: „... asi najít si lepšího partnera ...“

Respondentka č. 3

Andrea, 34 let, svobodná, děti: dcera 6 let, syn 4,5 roku. Zaměstnání: dělnice ve výrobně obuvi. Vzdělání: vyučená.

Také rozhovor s Andreou probíhal u ní doma. Žije se svými dětmi v moderním nízkoenergetickém domku v Podivíně. Přibližně před rokem si našla přítele, který má byt v Holešově, ale víkendy tráví u ní. Na Andree byly znát počáteční rozpaky a nervozita. Asi po patnácti minutách její napětí povolilo a vyjadřovala se otevřeněji.

Oblast výchovy potomků

Andrea se snaží každodenní péči o děti obstarat sama: „ ...občas mi sice rodiče pomohou, ale oba jsou ještě zaměstnaní, tak se je snažím co nejméně obtěžovat ...“

Její děti chodí skoro každý pracovní den do nějakého kroužku: „ ... v pondělí chodí oba do folklórního kroužku Voděnka, ve středu do tanečních her, ve čtvrtek do pohybových her. Vždy je tam odvezu a pak si pro ně opět přijedu. Někdy se střídám s kamarádkou při hlídání...“

Ve všední dny odvádí Andrea děti v 6.30h do školky a pak pospíchá do zaměstnání. Za prací jezdí autem do nedaleké vesnice: „... pracuji do 15.30h, takže stíhám vyzvednout děti ze školky, která končí v 16.00h. Potom je rozvážím do kroužků a kolem 18.00h jsme již všichni doma. Připravím večeři, děti mi pomohou s úklidem, vykoupu se, podívají na pohádku a jdou spát...“

Na otázku, zda jí chybí při výchově mužský vzor mi odpověděla: „...rozhodně. Když není přítel doma, jsem na ně sama. Děti si ze mě dělají legraci. Já je rozmazluji a partner je pak o víkendu srovná... Děti někdy zkouší, snaží se si dovolovat. Já jsem z nich unavená a raději jim ustoupím, abych měla klid.“

Oblast uplatnění na trhu práce

Andrea je zaměstnaná na plný úvazek. Na dotaz, zda musela svou profesi přizpůsobit svobodnému mateřství odpověděla: „...ne, spíše provozu školky. Nikdo se mě v práci neptal, zda jsem samoživitelka. Zaměstnavatel mi vyšel dokonce vstříc s úpravou pracovní doby ... Když jsem si toto na Úřadu práce vymíňovala, řekli mi, že to bude problém. Většinou se musí při takovém charakteru práce chodit na směny. A to bych si s malými dětmi dovolit nemohla...“ Andrea si nemyslí, že by byla v zaměstnání jako osamělá matka diskriminována. Se svou prací je spokojena: „ ... Pokud by mi nevyšli vstříc s úpravou pracovní doby, asi bych musela hledat poloviční pracovní úvazek, ale takto mi to zatím vyhovuje...“

Pracovní doba pro ni byla nejzásadnějším kritériem při hledání zaměstnání po rodičovské dovolené: „ ...stěžejní pro mě bylo najít práci, která se dá přizpůsobit provozu mateřské školy ...Asi bych brala jakoukoliv práci, lepší než sedět doma bez peněz. Se dvěma dětmi si nemohu práci moc vybírat...“

Také pro ni byly peníze hlavním důvodem nástupu do zaměstnání: „ ... kdybych měla dost peněz, nevadilo by mi být s dětmi doma. Dopoledne bych se věnovala domácnosti a odpoledne dětem...“

Oblast finančního zabezpečení rodiny

Andrea je dle svého vyjádření soběstačná: „ ... snažím si sama pokrýt výdaje na domácnost, bydlení a splácení hypotéky. Je to ale opravdu jen na přežití. Žádné velké vyskakování ... Partner, který se mnou žije, mi také přispívá...“ Myslím si, že právě finanční pomoc jejího přítele zde hraje významnou roli.

Na dotaz, zda považuje Andrea finanční příspěvek otce svých dětí za dostačující odpověděla: „... v žádném případě. Otec platí 1 500,- Kč na každé dítě. Když jsem žádala o zvýšení, soudkyně mi řekla, že s tím nemám počítat ... Otec má však přispívat na mimořádné výdaje. Na letní dětský tábor mi přispěl polovinou ...“

Nejvíce finančních prostředků v její domácnosti padne na splácení hypotéky. V tom jí však výrazně pomáhá její přítel.

Nejhorším obdobím pro Andreu byla doba po skončení rodičovské dovolené. Čerpala tehdy podporu v nezaměstnanosti a po skončení nároku na ni už jen příspěvek na bydlení a přídatky na děti. V tíživé finanční situaci jí pomohl právě její přítel.

Jako optimální opatření pro svobodné matky ze strany státu by považovala: „ ...sociální byty s optimálním nájmem ... Matky často nemají s dětmi kam jít ... Dalším usnadněním by bylo brát děti samoživitelek přednostně do školky ... Nejzásadnější je ale dle mého bydlení. Práci si člověk najde vždycky. Když jsem byla na rodičovské dovolené, využívala jsem možnost přivydělat si na brigádách ...“

Oblast partnerských vztahů

Hlavní důvod, proč zůstala svobodnou matkou popsala Andrea takto: „... nevzali jsme se, protože jsme chtěli dítě a veškeré finance investovali do umělého oplodnění. Pak už nezbylo na svatbu ...Druhé dítě se mi narodilo přirozenou cestou. Nečekali jsme to, ale byli jsme rádi ...Po čase jsem zjistila, že mě partner podvádí ... Nechtěl s tím přestat, tak jsem ho vyhodila...“

Andrea si nemyslí, že by otec dětí projevovat zájem o jejich výchovu: „ ... navštěvuje je jen asi jedenkrát za půl roku. Má již novou rodinu a dítě ... Když přijede, předá jim dárky a pospíchá pryč ... Děti na něj již nejsou citově vázány jako dřív. Jsem ráda, že mi nezasahuje do výchovy. Jinak k sobě máme docela respekt a dokážeme v klidu věcně komunikovat...“

Manželství považuje Andrea především kvůli dětem za důležité: „... manželství kvůli dětem by mělo být. My jsme doma čtyři a máme celkem tři příjmení. Připadá mi to jako hraní na rodinu. Rodina je rodina, hlavně kvůli dětem...“

Na poslední otázku, co by chtěla změnit ve svém životě k lepšímu dle mého předpokladu odpověděla: „ ... zvažujeme s přítelem svatbu. Myslím, že to bude pro děti nejlepší...“

Respondentka č. 4

Bohdana, 43 let, rozvedená, děti: syn 12 let, dcera 10 let. Zaměstnání: učitelka v hudební škole. Vzdělání: vysokoškolské.

Bohdana bydlí se svými rodiči a dětmi ve starší, ale architektonicky zajímavě řešené vilce s rozlehlou zahradou v Podivíně. Bohdanu, jako jedinou respondentku jsem vůbec neznala a obávala se počáteční nedůvěry. Byla však velmi příjemná a otevřená a rozhovor s ní byl pro mě jeden z nejzajímavějších především proto, že měla velmi pestrou minulost. Žila pět let v Izraeli jako vychovatelka dětí. Dokonce se zde i provdala a na svého izraelského manžela vzpomínala velmi pěkně. Bohužel spolu nemohli mít děti, tak situaci řešila rozvodem a návratem do vlasti. Druhým manželem byl Američan, se kterým žila dva roky na Long Islandu. Zde se jim také narodil syn. Po dvou letech se rozhodli vrátit do Čech, kde se pak narodila dcera. I přes to, že se dočkala vytoužených dětí, její druhé manželství nevydrželo a skončilo rozvodem.

Oblast výchovy potomků

Bohdana se při péči o své děti musí také opírat o své rodiče: „...dopoledne ve všední dny bývám doma. Vypravím děti do školy a pak se starám o domácnost ... Ze zaměstnání přijíždím mezi 18.00 – 19.00h. Do té doby se starají rodiče. Nyní už stačí jen jejich dohled, děti se dokáží zabavit samy... Bez pomoci rodičů bych se při tomto povolání neobešla ...“

I její děti navštěvují různé kroužky: „ ... v Podivíně chodí jednou v týdnu na atletiku, němčinu, skaut. Každou středu se mnou jezdí do hudební školy – hrají na trombón, klavír a zpívají. Dramatický a výtvarný kroužek jsem však zrušila z finančních důvodů...“

Také Bohdana se snaží během dnů pracovního volna dětem připravit zajímavý program: „ ...snažíme se nebýt doma. Jezdíme na výlety. Chci se věnovat dětem celý víkend. Máme rádi pěší túry, výšlapy. Chci si koupit kolo, pak budeme s dětmi jezdit na dlouhé výlety...“

Na otázku, zda postrádá při výchově mužský vzor uvedla: „... hodně mi pomáhá dědeček. Hraje v kapele, děti k němu vzhlíží. Nerozmažluje je... Já sama dokážu být na ně tvrdá a autoritu si zajistit, ale je to náročné. Někdy si myslím, že je to děckám líto, že nemají nějakého kamaráda – tatínka...“

Oblast uplatnění na trhu práce

Bohdana je zaměstnaná v hudební škole v Břeclavi na plný úvazek. Svou profesi musela přizpůsobit svobodnému mateřství: „... nejdřív jsem do školy nastoupila jen na záskok. Až po nabídce stálého místa jsem si dodělala konzervatoř a pak mě vzali. V hudebce mě to baví, mám volné víkendy, prázdniny... Ředitelem školy je můj kamarád, tak mi při nenadálých těžkostech vyhoví, ale nechci toho zneužívat...“ Žádnou diskriminaci ve svém povolání jako svobodná matka nepocítuje.

Díky tomu, že začala Bohdana učit v hudební škole v době, kdy čerpala rodičovskou dovolenou, neměla po jejím ukončení problém s hledáním zaměstnání: „...ve škole mi nabídli plný pracovní úvazek na dobu neurčitou. Protože kytaristů jako já bylo málo, tak mi dokonce nabídli, abych si udělala soukromou školu a platili mi ji. Musela jsem se však za to zavázat na šest let ...“ Hlavním důvodem, proč nastoupila do práce, byla příležitost: „ ...pokud bych váhala, vzali by někoho jiného... Svou roli hrály samozřejmě finance a pracovní seberealizace. V současnosti zvažuji také přivýdělek v Rakousku, ještě uvidím...“

Oblast finančního zabezpečení rodiny

Na dotaz, zda sama dokáže pokrýt rodinné výdaje konstatovala: „... vycházíme. Nemám půjčky. Nejezdíme ale na hory a ani na letní dovolené ... Není to na žádné vyskakování. Jsem ráda, že žiji u rodičů. Těm také něco připlácím na domácnost...“

Otec Bohdaniných dětí přispívá na jejich výchovu částkou 2 500,- Kč na dítě. Bohdana to komentovala: „... kdyby platil o dva tisíce víc, bylo by to ideální. Manžel nyní žije v Rakousku. Víím, že dříve vydělával i 60 000,- Kč za měsíc, ale na obě děti dohromady přispíval jen částkou 3 000,- Kč. Je však hodně problematický a konfliktní, často střídá zaměstnání...“

Bohdana nečerpá žádné dávky státní sociální podpory. Jak mi uvedla, nemá na ně nárok.

Na otázku jakou pomoc by svobodným matkám ze strany státu považovala za nejoptimálnější, odpověděla: „... rychlejší jednání soudů. Také dohled nad výpočtem a placením výživného. Stát by to měl více hlídat ... Nemůžu vědět, kolik otec vydělává a kde zrovna pracuje. Soudní řízení trvají měsíce, pak se odvolám, trvá to další měsíce. Bývalý manžel žije v zahraničí. Své problémy řeším přes Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí – bohužel mi tam moc nepomáhají. Myslím, že by se měl změnit systém, aby na to nedoplácely děti. Všude jen čtu: matka má povinnost, otec má právo! On si děti nebere v určité dny – není povinen ...“

Oblast partnerských vztahů

Pro Bohdanu je život svobodné matky lepší než život s problematickým partnerem. Po té, co si její manžel našel přítelkyni a odešel za ní, se nechala rozvést. Jak sama uvedla: „... je to tak lepší, než aby měly děti špatný vzor ...“

Na otázku, jak se zajímá otec o výchovu svých dětí uvedla: „...měl by je mít každých čtrnáct dní na víkend. Dělá to však jednou za měsíc či šest týdnů. Buď nemá čas, nebo je pro něj drahé přijet za dětmi ... Nezajímá se o školu, kroužky, jejich potřeby. Nemá prostě zájem. Problémy jdou mimo něj ... Jsme zvyklí dělat všechno sami. On platí jen výživné, jinak nic...“

Do budoucna má Bohdana smělé plány - na poslední otázku, co by chtěla ve svém životě změnit k lepšímu odpověděla: „ ... chtěla bych jít v budoucnu učit do Rakouska. Nemají tam takovou síť hudebních škol. Finančně bych si polepšila a mohla bych lépe zabezpečit své děti...“

Respondentka č. 5

Radka, 47 let, rozvedená, děti: dcera 27 let, dcera 5 let. Zaměstnání: nezaměstnaná. Vzdělání: středoškolské s maturitou.

Rozhovor s Radkou probíhal v jejím dvoupokojovém bytě v Podivíně. Bydlí zde sama se svou mladší dcerou. Starší dcera, kterou má Radka z prvního manželství, je již samostatná, žije a pracuje v Praze. Byt kupovala Radka se svým manželem a otcem její mladší dcery, avšak po rozvodu manželství se odstěhoval k rodičům a byt jí přenechal k užívání. Radka na mě působí velmi živě, temperamentně, svůj slovní projev často provází živou gestikulací.

Oblast výchovy potomků

Na první dotaz, zda sama zabezpečuje každodenní dceřinu výchovu Radka jako jediná zmínila otce „... Zuzka navštěvuje mateřskou školu. Jednou týdně ji vyzvedává tatínek a tráví s ní ten den přibližně dvě hodiny. Každý druhý víkend v měsíci se jí věnuje od pátečního odpoledne do nedělního ...Mimo tuto dobu s ní trávím veškerý čas já...“

Vzhledem k tomu, že je Radka v domácnosti, nerozlišuje při trávení volného času s dcerou mezi pracovními a volnými dny: „... v týdnu po školce trávíme čas většinou venku, procházkami, na hřišti. Doma pak hrajeme stolní hry, zpíváme, kreslíme, vyrábíme, sledujeme Kouzelnou školku nebo Hýbáňky...“

Radka se vyjádřila, že mužský vzor při výchově zatím nepostrádá.

Oblast uplatnění na trhu práce

Radka po skončení tříleté rodičovské dovolené dosud nenašla pracovní uplatnění. Je nezaměstnaná, v evidenci Úřadu práce.

Na dotaz, zda se cítí být při hledání zaměstnání diskriminována kvůli svobodnému mateřství se vyjádřila: „ ...více než dva roky hledám práci a pochopitelně s ohledem

na fakt, že jsem s dcerou sama, nenabízím zaměstnavateli dostatečnou flexibilitu. Proto si myslím, že se potýkám s diskriminací právě kvůli své momentální životní situaci...“

Radka by rozhodně uvítala i možnost částečného pracovního úvazku. Podle ní je problémem při hledání zaměstnání: „...v první řadě ta snížená časová flexibilita a rovněž skutečnost, že jsem více než pět let doma a jaksi mimo pracovní realitu, což pochopitelně snižuje zájem potenciálního zaměstnavatele...“ Práci potřebuje Radka především z finančních důvodů.

Oblast finančního zabezpečení rodiny

Radčiny příjmy, jak mi uvedla, nedostačují: „... dostávám výživné na dceru a výživné na matku – od otce dítěte. Dále pak příspěvek na bydlení ...“ Příspěvek od otce považuje vzhledem k jeho doloženému příjmu za průměrný, přesto však ne dostačující.

Radčina odpověď na dotaz, jakou pomoc ze strany státu by pro sebe považovala za neoptimálnější uvedla: „...ocenila bych pozitivní diskriminaci za to, že jsem maminka a sama vychovávám dítě, které by mělo být co nejlépe vybaveno do dospělosti. S tím podle mě souvisí i finanční zajištění svobodných a rozvedených matek, kdy se potýkají s nedostatkem financí a nemohou dítěti poskytnout třeba zájmové kroužky, výlety, dovolenou jedenkrát v roce a podobně ...Toto vše ovlivňuje kvalitu života dětí, jejich start do života a taky to, jak se zapojí do společnosti...“

Oblast partnerských vztahů

Důvod, proč se stala svobodnou matkou Radka vysvětluje následovně: „... Dcera se narodila jako plánované a velmi chtěné miminko do manželství, nicméně po čtyřech letech odešel muž k přítelkyni ... Při plánování rodičovství jsem nebyla připravená na roli samoživitelky ...“ Radka sice vyjádřila své zklamání z rozpadu manželství, avšak zájem o dceru ze strany bývalého partnera jako jediná z dotazovaných žen považuje za dostatečný: „...Otec projevuje o svou dceru pravidelný zájem...“

Co by si Radka přála u sebe změnit k lepšímu vyjádřila následovně: „...přála bych si získat zaměstnání s dostatečným finančním ohodnocením a také aby začátek a konec pracovní doby vyhovoval mým potřebám ... Nejlepší by pro mě byla práce na zkrácený úvazek nebo práce z domu...“

Respondentka č. 6

Helena, 40 let, svobodná, děti: dcera 6 let. Zaměstnání: prodavačka v obchodě s potravinami. Vzdělání: středoškolské s maturitou.

Helenu jsem navštívila v jejím dvoupokojovém bytě na sídlišti v Břeclavi. Žije zde se svou dcerou. Zpočátku s nimi žil i otec její dcery, avšak po určité době se odstěhoval. Většinu roku tráví na chatce, kterou si postavil na své zahradě nedaleko sídliště. V zimních měsících však chodí k Heleně pouze přespat. Helena je při rozhovoru velmi otevřená a upřímná. I přes svou složitou životní situaci působí veselým a optimistickým dojmem.

Oblast výchovy potomků:

S péčí o dceru jí pomáhá její maminka: „...vzvedává ji ze školy a tráví s ní čas do doby, než se vrátím z práce... Teď nastoupila malá do první třídy, takže jsem musela řešit prázdniny – podzimní, vánoční, pololetní, atd. Nebýt mé matky, nevím, jak bych to zvládala nebo kam bych malou dala. Otec ji občas vyzvedne také, ale v porovnání s babičkou je to velmi málo ... Rodiče mého muže o ni nejeví zájem vůbec...“

Pro svou dceru zajistila hned na počátku školního roku družinu a v rámci ní i výtvarný a keramický kroužek. Již nyní však musí řešit, jak bude o dceru postaráno v době letních prázdnin: „... prázdniny jsou devět týdnů a tolik dovolené opravdu nemám. Vyhledala jsem pro dceru příměstský tábor, kam ji budu moci na dva týdny umístit od 8.00 – 16.00h. Stojí to celkem 1 800,- Kč. Požádala jsem otce, aby mi na ně polovinou přispěl, ale odmítl to s tím, že mi platí dost peněz. Až po té, co jej uslyšela dcera, se zastyděl a svolil k úhradě poloviny nákladů...“ Starost o dceru v době prázdnin otec ponechal plně na Helenu, která po vyčerpání své čtyřtýdenní dovolené bude muset opět požádat o pomoc svou matku.

Během pracovního dne Heleně moc volného času nezbyvá. Záleží jí na dceřině školním prospěchu a učí se s ní pravidelně po příchodu ze zaměstnání asi do 18.00h, po té už jen: „... navečeřet, vykoupat a spát. Nic jiného opravdu nestíhám...“ O víkendu se pak snaží Helena své dceři připravit zajímavé aktivity, aby ji zabavila: „...teď chodíme na stadion bruslit, nebo navštívíme kamarádky. Helenka také ráda vyrábí, tvoří...“

Helena se domnívá, že její dcera postrádá mužský vzor: „...hlavně teď, když nastoupila do školy, vidí jak se chovají jiné děti a zkouší to i na mě. Musím na ni občas

zvednout hlas, to jsem dřív nedělala. Dcera mi pak řekne – ty jsi na mě zlá – a to mě opravdu bolí ... Také, když potřebuje něco vyrobit do školy, např. krmítko pro ptáčky, to bych já sama nesvedla. Naštěstí jí s tím její otec nakonec pomohl ... Mně osobně mužský vzor chybí, uvědomuji si, že malá u nás nevidí ideální vzor rodiny. Bojím se, aby to v ní něco nezanechalo, aby si nepřinesla do života, že je vše jen na ženě – mámě, protože tak to správné není...“

Oblast uplatnění na trhu práce

Termín profesní kariéra Helenu pobavil: „...profesní kariéru, i když tak bych to rozhodně nenazvala, jsem musela přizpůsobit dceři ...Nešlo vybírat podle sebe. Musela jsem se dívat hlavně na pracovní dobu, zda nejde o směnný provoz, zda nebude problém, když dcera onemocní, zda si budu moci vzít dovolenou kdy potřebuji... Ale profesní kariéra? Na tu může matka-samoživitelka zapomenout...“

Práci na částečný úvazek by Helena velice uvítala, ale na druhé straně zapochybovala: „ ... ale kolik bych si při tom vydělala? To si může dovolit žena, která má partnera, který rodinný rozpočet dorovná. Kdo to nezažil, nedokáže si představit, jaký je to pro ženu stres – práce, dítě, domácnost, finance – prostě všechno sama zvládnout.“

Největším problémem při hledání zaměstnání pro ni bylo právě to, že má malé dítě, které ještě není soběstačné: „ ...všude se mě ptali hlavně na to, zda mám děti a jestli mi je má kdo hlídat. Toto bylo pro ně prioritní, ne vzdělání, praxe, znalosti...“

Hlavním důvodem pro nástup do zaměstnání byly i u ní jednoznačně finance.

Oblast finančního zabezpečení rodiny

Na dotaz, zda jí stačí vlastní zdroje příjmů na pokrytí domácnosti uvedla: „ ...nestačí, ale musíš dělat tak, aby dostačovaly. Otec platí výživné na dceru 2 500,-Kč měsíčně. Při jeho platu 18 240,- Kč mi to připadá směšné. Já požadovala 3 500,- Kč, ale neuspěla jsem. Sociální pracovnice, jež mě u soudu zastupovala uvedla, že částka 2 500,- je postačující a soudce to schválil. Neměly by sociální pracovnice stát na straně ženy, resp. dětí? ...“

O dávky státní sociální podpory Helena žádala: „ ... jednou mi to vyšlo dokonce 1 700,- Kč za čtvrtletí. Pak mi ale družstvo poslalo peníze, protože jsem celý rok šetřila na topení a vodě a už jsem se nevešla do tabulek. Tím pádem jsem neměla nárok na nic ...“

Pomoc ze strany státu by Helena pro osamělé matky bezesporu přivítala: „ ... určitě finanční. V práci se honím, přesto mi výplata na vše nestačí a do tabulek, abych získala nějaký příspěvek, se prostě nevejdu. Jiní jsou doma, nic nedělají a mají nárok na všechno. Toto by se mělo nějak domyslet, dopočítat, dotáhnout, ale myslím, že je to jen zbožné přání... Realizovatelné by však mohlo být – zajistit za mírný, opravdu podotýkám mírný poplatek, aktivitu pro děti matek-samoživitelek v době prázdnin...“

Oblast partnerských vztahů

To, že zůstala Helena matkou-samoživitelkou rozhodně neplánovala: „ ...jednoduše řečeno, nevyšel mi vztah s partnerem, to asi nikdo neplánuje... Otec o dceřinu výchovu neprojevuje zájem. Udivuje mě to, chtěl ji stejně jako já. Nejvíce mě vytáčí, když malé něco slíbí, např. výlet. Ona na něj čeká, těší se a on nikde. Já vím že nepřijde, chci zachránit situaci, nabídnou náhradní program, ale ona stále čeká...Nechci se ponížít a zavolat mu, protože to stejně k ničemu nepovede a tak mě nakonec dcera obviní, že já jsem ta špatná, když mu nechci volat...“

Na otázku, co ty chtěla Helena ve svém životě změnit k lepšímu uvedla: „ ...chtěla bych poznat muže, který by měl rád nejen mě, ale i mou dceru. Byl spolehlivý, hodný a klid'as. Abych měla kompletní rodinu, po které jsem vždy toužila i když ne s otcem svého dítěte. Tak to bych si fakt přála...“

4.4 Vyhodnocení a interpretace poznatků

V poslední podkapitole praktické části se pokusím analyzovat získané informace. Podle mě je právě tato část jednou z nejnáročnějších, neboť je třeba rozsáhlá, nestrukturovaná data určitým způsobem organizovat a zpracovat. Smyslem kvalitativní analýzy není vypočítávání, kolik dotazovaných respondentů konstatovalo určitou skutečnost a kolik jich prohlásilo něco jiného. Smyslem je postihnout, že daný jev v populaci existuje a je určitým způsobem strukturován (Švaříček a Šed'ová a kol., 2014, s. 210).

Jak jsem již uvedla v kapitole 4.2, každý realizovaný rozhovor, při němž jsem si dělala poznámky, jsem ihned po jeho ukončení doslovnou transkripcí převedla do písemné podoby. Ta je hlavní podmínkou pro podrobné vyhodnocení dat.

Jako techniku analýzy dat jsem zvolila otevřené kódování, které je považováno mnoha výzkumníky za poměrně univerzální a efektivní způsob. Jeho smyslem je rozdělit text dle jeho významu do určitých jednotek – slov, vět či odstavců. K takto vzniklým jednotkám jsem přidělovala kód. Kódem může být slovo, či krátká fráze, jež jej odliší od ostatních. V další fázi je potřeba jednotlivé kódy systematicky roztrždit podle jejich podobnosti či jiné souvislosti do určitých kategorií. K tomu, abych výsledky otevřeného kódování mohla posunout dál, vytvořit určitý smysluplný analytický příběh, rozhodla jsem se pro strategii konstantní komparace, což je jeden ze základních postupů zakotvené teorie. V této strategii jde především o to, provádět v průběhu analýzy neustálá porovnávání, hledat podobnosti a rozdíly, které se vztahují ke stanoveným výzkumným otázkám (Švaříček a Šedřová a kol., 2014, s. 222, 223). Tato porovnání se budu následně snažit interpretovat a rozvíjet vlastními názory.

Oblast výchovy potomků

Žádná z dotazovaných žen neuvedla, že by se při výchově svých potomků potýkala s výraznými problémy. Dle mého názoru všechny dbají na smysluplné trávení volného času svých dětí. Soudím tak především na základě toho, že většina dětí navštěvuje během pracovního týdne jeden i více zájmových kroužků. Taktéž o víkendech se každá z nich snaží zpestřit program svých dětí výlety či jinými zajímavými aktivitami, na něž v pracovních dnech nezbývá čas. Samozřejmě se tyto aktivity musí přizpůsobit věku dětí a finančním možnostem matek samoživitelek. U Marty jako jediné toto hraničí až „s uplácením“, jak sama uvedla, protože se snaží výběrem finančně nákladných způsobů trávení volného času svým dětem kompenzovat čas, který s nimi nemohla trávit během pracovního týdne kvůli velkému pracovnímu vytížení. Jak sama uvedla, nemůže si v zaměstnání dovolit polevit, musí odvádět náležitý výkon, kontrolovat své podřízené. Flexibilní pracovní doba jí však umožňuje zavést děti do kroužků, tam s nimi pobýt a po té dále pokračovat v práci až do večera. Marta si jako jediná nestěžovala na nedostatek financí, nýbrž na nedostatek času, který by ráda se svými dětmi trávila.

Kromě Radky všechny dotazované matky uvedly, že se při zabezpečení výchovy svých dětí musí opírat o pomoc vlastních rodičů. U menších dětí, jako v případě Hanky či Heleny je pomoc jejich rodiny mnohem výraznější a jak samy uvedly, prostě by se bez ní neobešly, pokud chtějí skloubit výchovu dětí se svým zaměstnáním. I Bohdana s Martou připustily, že využívají dohledu rodičů na své děti i když tyto jsou již odrostlé a dokáží se o sebe postarat. Obě dvě se navrací kvůli povaze svého zaměstnání ve večerních hodinách a rodiče tak po tuto dobu nahrazují jejich autoritu a dohlíží na smysluplné trávení volného času svých vnoučat. I tato pomoc je dle mého mínění důležitá a neocenitelná. Děti tak vědí, že tu pro ně stále někdo je, zajímá se o ně a snižuje se tím riziko trávení volného času společensky nežádoucím způsobem.

Překvapilo mě, že jen v jediném případě, tedy u Radky, projevuje bývalý partner o výchovu dcery zájem. Pravidelně ji vyzvedává ze školky, tráví s ní víkendy, bere ji na výlety a to i nad rámec dohodnutých návštěv. Rovněž přispívá výživným na dceru i matku. Jak sama Radka uvedla, jejich dcera byla velmi chtěné miminko, o tom nasvědčuje fakt, že se ji rozhodla mít i ve výrazně pokročilejším věku než většina ostatních matek. Každý vztah je podle mě riziko, nedá se předvídat, jak se bude vyvíjet a mým zájmem nebylo zkoumat, z jakého důvodu se jim rozpadl, nicméně pokládám za důležité, aby si otec i matka uvědomili, že sice přestali být partnery, ale nepřestali být rodiči. V ostatních případech se mi totiž dle výpovědí matek jeví, že otcové dětí po rozpadu vztahu redukuje své otcovské povinnosti pouze na zaplacení povinného výživného a občasné formální návštěvy dětí. Rovněž ani jedna z matek nezmínila, že by do výchovy potomka byla alespoň mírným způsobem zaangažována rodina bývalého partnera. Helena a Hanka doslova formulovaly vztah prarodičů z otcovy strany jako „absolutní nezájem“.

Výchova dětí vyžaduje trpělivost, toleranci, lásku a zrovna tak důslednost, přísnost, vytyčení určitých hranic. To vše musí osamělá matka zvládnout. Jak samy dotazované ženy uvedly, mužská autorita při výchově dětí je potřebná a zde prostě chybí. Mužský vzor v případě Hanky a Bohdany supluje v rodině z části dědeček, avšak jak trefně poznamenala Hanka, jeho roli nelze srovnávat s rolí otce, protože otec je „první chlapská postava v synově životě“. Dalo by se oponovat, že dědeček také představuje chlapskou postavu, ale zde Hanka dle mého mínění, že role dědečka je ta milující shovívavá, kdežto otec je partnerem matky, ochráncem, kamarádem, tím, kdo má čas na zábavné aktivity, pro něž nemá matka pochopení či čas. Otec tedy představuje tzv. vyšší autoritu, která

ve vyhrocených chvílích zasáhne, rozhodne. Pokud však otec v rodině chybí, je nezbytné aby tuto vyšší autoritu převzala matka. Ta musí umět přejít z role empatické, chránící, vlídné do přísné, rozhodující, někdy i tvrdé. Jak uvedla sama Helena, musím být hodnou maminkou i přísným tatínkem v jedné osobě. Sama uznala, že po nástupu dcery do školy by občas „pevnější mužskou ruku potřebovala“. V podobném duchu se vyjádřila i Andrea, která své děti raději rozmazuje, děti si pak na ni dovolují a zkouší. Sama je již unavená aby jim vytyčila určité hranice, raději jim ustoupí, aby měla klid. Vyčká, až o víkendu přijede její partner a děti usměrní.

Podle mě nelze jednoznačně stanovit, co je nejobtížnější pro svobodné matky při zvládnání jejich rodičovské role. Každá z nich se potýká se specifickými problémy, souvisejícími s jejich profesí, věkem jejich dětí či finanční situací. Všechny dotazované ženy milují své potomky, záleží jim na jejich dobré výchově a všestranném rozvoji. Ve většině případů však nejsou schopny obejít se bez pomoci svých rodičů při skloubení své mateřské a profesní role. Většina z nich poukazuje na velmi nízkou participaci otce na výchově dětí. S tím souvisí i skutečnost, že postrádají ve výchově jak ony, tak děti mužský vzor, který pak samy více či méně úspěšně nahrazují.

Oblast uplatnění na trhu práce

Všechny mnou dotazované matky samoživitelky s výjimkou nezaměstnané Radky pracovaly buď na plný úvazek nebo v případě Hanky částečný. Domnívám se, že u Radky hraje svou roli při hledání zaměstnání i ten fakt, že hlídání dcery musí zajišťovat sama a nemůže spoléhat na pravidelnou výpomoc své rodiny, která žije ve vzdáleném městě. Dlouhodobá nezaměstnanost snižuje jak její atraktivitu na trhu práce, tak kontakt s pracovní realitou. Radka přesněji nespecifikovala, jak by měla vypadat pozitivní diskriminace svobodných matek, ale dle jejích dalších výpovědí vyvozují, že jí jde o vyšší finanční podporu ze strany státu, zřizování pracovních pozic na zkrácený pracovní úvazek a možnost práce z domu. Vyjadřuje přesvědčení, že by neměla být společností trestána za to, že je matkou, jež vychovává sama dítě. Nedostatek financí se podle ní projeví při dospívání dětí a může negativně ovlivnit jejich start do života.

O diskriminaci se zmínila i Helena, která konstatovala, že při absolvovaných konkurzech zaměstnavatele více zajímalo, jak si zajistí hlídání dítěte, než její odbornost a praxe. Helena dobrovolně rezignovala na velmi dobře ohodnocenou práci ekonomky,

neboť si byla vědoma, že by ji v zaměstnání nikdo netoleroval časté návštěvy lékaře s dcerou astmatičkou a alergičkou a četné „paragrafy“ při jejím onemocnění. Na takové pozici by se od ní spíše očekávalo zůstat v zaměstnání nad rámec pracovní doby, což si nemůže jako samoživitelka dovolit. Helena tedy raději volila namáhavou práci prodavačky, s níž se příliš neidentifikuje, avšak má zde jistotu pevné pracovní doby. Nižší atraktivitu a finanční ohodnocení vyvažuje pochopení ze strany zaměstnavatele při starosti o nemocnou dceru. Helena se dle svých slov nemůže spoléhat na pomoc ze strany otce své dcery a rovněž nechce hlídáním neúměrně zatěžovat svou nemocnou matku, která i tak pomáhá s každodenní péčí o její dceru. Práce na zkrácený úvazek by pro ni sice mohla být řešením, ale kvůli nízkému finančnímu ohodnocení tuto možnost zavrhl.

O budování profesní kariéry v jejím případě nemůže být řeč. Heleninou prioritou je finančně zabezpečit dceru a sebe. Dá se však předpokládat, že až si bude chtít v pozdější době hledat atraktivnější a lépe placené zaměstnání, bude muset obstát v tvrdé konkurenci dalších uchazečů a její dosavadní praxe ji může v očích potenciálního zaměstnavatele spíše znevýhodnit.

Všechny ostatní účastnice rozhovorů konstatovaly, že v zaměstnání žádnou diskriminaci nepocítují. Faktem je, že se mohou plně spolehnout na pomoc ze strany své rodiny. Buď se svými rodiči přímo žijí ve společné domácnosti nebo bydlí blízko sebe, což usnadňuje dennodenní kontakt a střídání při dohledu na děti.

Bohdana i Hanka se nemusely obávat, že nenajdou uplatnění na trhu práce. Ve svém povolání zúročily své umělecké vlohy a živí se jako učitelky hudby. Obě shodně začaly pracovat na zkrácený úvazek již při rodičovské dovolené. U Bohdany hrály hlavní roli finance a později rovněž to, že jí zaměstnavatel nabídl financování soukromé konzervatoře, po jejímž absolvování měla dostat práci na plný úvazek. Tuto příležitost využila a jak sama podotkla, bez pomoci svých rodičů by se při tomto povolání neobešla. Sama by nezvládala péči o své dvě děti.

Hančinou prioritou bylo zajistit bezproblémový chod hudební školy, jejíž je majitelkou. Nechtěla riskovat ztrátu prestiže své školy a přijít o žáky. Proto se rozhodla dvě odpoledne v týdnu věnovat výuce i když její syn ještě neměl ani dva roky. Její důvody byly nepřímou rovněž finanční, protože ztrátou klientů by přišla o svou živnost. Hanka využívá každé příležitosti, aby si mohla finančně přilepšit. Moderuje společenské akce,

plesy, zpívá ve skupině. Při tom je pomoc a podpora ze strany její rodiny podmínkou. Pro Hanku i Bohdanu je jejich profese jak zdrojem příjmů, tak prostředkem seberealizace.

Andrea preferovala takové zaměstnání, jehož pracovní doba by nekolidovala s provozem mateřské školy. Neřešila profesní uplatnění, vzhledem ke svému vzdělání si uvědomovala, že jako samoživitelka nemá moc na výběr. Jedinou podmínkou bylo najít zaměstnání bez směnného provozu. To se jí podařilo a dle svého vyjádření je spokojená. Při hledání zaměstnání pocítovala diskriminaci spíše proto, že je matkou malých dětí, než osamělou matkou. Pomoc rodičů využívá rovněž, mimo nich se pak může dále spolehnout na podporu nového partnera, se kterým plánuje svatbu.

Také Marta uvedla, že již při rodičovské dovolené vylepšovala finanční situaci své rodiny příležitostnými brigádami. V jejím případě to bylo nutností, protože jí nezaměstnaný manžel žádné prostředky neposkytoval. Kvůli půjčkám, svého tehdejšího muže přišla o byt a musela se s dětmi nastěhovat do domu rodičů. Zůstat bez práce by Marta považovala za další osobní selhání. Proto volila zaměstnání, jež se jí naskytlo. Byla si vědoma, že její práce bude psychicky i časově náročná, ale v případě úspěchu velmi dobře finančně ohodnocená. Vzhledem k tomu, že se mohla opřít o pomoc rodičů, kteří dohlédli na její malé děti, využila příležitosti a práci vzala. Jak konstatovala, nebylo to zpočátku vůbec lehké, ale vědomí toho, že musí zabezpečit svou rodinu a jako samoživitelce jí nikdo nepomůže, v zaměstnání vydržela a uspěla. Jak sama dodala, byla jednou z mála. V dnešní době již Marta splatila všechny dluhy, které bývalý manžel udělal, v zaměstnání získala vedoucí pozici a finančních prostředků má dle svého názoru dostatek. Čeho se jí však nedostává je čas, který by ráda strávila se svými dospívajícími dětmi.

Z výpovědí osamělých matek vyvozují, že největším problémem při jejich uplatnění na trhu práce je skloubit práci s péčí o rodinu. Protože se na stálou a pravidelnou pomoc od otce svých dětí ani jeho rodiny spoléhat nemohou, uvědomují si, že si nelze při volbě profese po rodičovské dovolené příliš vybírat. Většinou využily první vhodné příležitosti, která se jim naskytla, aby si zajistily stálý zdroj příjmů a nebyly odkázány na dávky sociální podpory. Žádná z žen neuvedla, že by pro ni bylo prvořadá profesní seberealizace a budování kariéry. Stěžejním bylo, zda jim zaměstnavatel vyjde vstříc s pracovní dobou a bude tolerovat případné absence z důvodu péče o nemocné dítě. Všechny zaměstnané matky samoživitelky se však shodly, že bez pomoci své rodiny by práci a výchovu zvládaly jen stěží.

Oblast finančního zabezpečení rodiny

Pro většinu svobodných matek z mého výzkumného vzorku jsou hlavním zdrojem, jímž zabezpečují své potomky a domácnost příjmy ze zaměstnání. Ty jsou doplněny výživným na děti hrazeným bývalým partnerem. Jen nezaměstnaná Radka čerpá výživné i na sebe a Hanka pak z důvodu čerpání rodičové dovolené má ještě rodičovský příspěvek. Tyto dvě respondentky spolu s Andreou měly jedině nárok na dávky státní sociální podpory a jednalo se vždy o příspěvek na bydlení. V případech Bohdany, Heleny a Marty byla žádost o čerpání dávek sociální podpory zamítnuta.

Jak Helena uvedla - a v podstatě se na tom shodly i ostatní účastnice rozhovorů, je tento systém nespravedlivý. Proč má být ona i ostatní ženy znevýhodněna, když se vlastním úsilím snaží zabezpečit svou rodinu – má zaměstnání, platí daně, odvody, vychovává řádně své dítě. Když pak dostane odměnu od zaměstnavatele v podobě třináctého platu či ušetří na energiích a je jí vrácen přeplatek, přichází okamžitě o dávku sociální podpory. Musím se přiznat, že i mě připadá současný systém nemotivující. Domnívám se, že by měly být tyto ženy více podporovány ze strany státu už proto, že se snaží vlastním přičiněním svou nelehkou finanční situaci zlepšit a nebýt odkázány výhradně na pomoc státu.

Všechny dotazované matky se shodly, že výživné, poskytované bývalým partnerem na své děti pokládají za nedostačující pro zabezpečení zdravé stravy, oblečení, zájmových aktivit. Žádná nevedla, že by otec platil dobrovolně větší příspěvek než ten, jež mu byl soudně vyměřen. nebo se zajímal, zda dítě finančně nestrádá. V případě Marty a Bohdany dlužili otcové dokonce na výživném částkou přesahující 100 000,- korun. Dotazované se shodly na tom, že poloviční příplatek na kroužek či prázdninový tábor, jež je nad rámec stanovené vyživovací povinnosti u bývalého partnera prosazují s velkými obtížemi a v mnoha případech pak tyto náklady raději nesou samy. Na základě jejich výpovědí lze vyvodit, že otcové do jisté míry spoléhají na to, že se matka spolu se svou rodinou „už nějak postará“.

V současné době je ve společnosti stále častěji diskutována otázka, zda má stát na sebe převzít povinnost otců, neplatičů výživného a toto výživné po nich následně vymáhat. Jak se vyjádřila Marta, mělo by se tak učinit po určité době a dle individuálního posouzení každého případu. Chápu její stanovisko, vychází ze zkušenosti, kdy sama s dětmi po

rozvodu zůstala zadlužena, přišla o práci a manžel neplatil výživné. Situaci zvládla jen díky pomoci svých nejbližších. Domnívám se však, že pokud by stát na sebe tuto povinnost převzal, začali by jí zneužívat i ti otcové, jež výživné dosud platili. Podle mě by měl stát zajistit rychlejší jednání soudů ve věci neplacení výživného a stanovit účinné sankce pro ty, jež neplatí uloženou vyživovací povinnost nebo záměrně uvádějí nižší příjmy, než ve skutečnosti mají. Poškozují tím především své děti.

Dle Andrey by bylo pro osamělé ženy velkou pomocí zřízení sociálních bytů s optimálním nájmem. Je pravdou, že mnoho těchto žen žije s dětmi z finančních důvodů ve společné domácnosti s rodiči a takto by se snížila jejich závislost na nich. Rovněž by si ženy mohly vzájemně vypomoci při hlídání dětí. Jak uvedla Helena, právě zajištění hlídání především v době prázdnin či dnů, kdy je školka zavřena, či v nemoci, představuje pro jejich matky značný stres. Z finančních důvodů si nemohou zajistit placené hlídání a jak uvedla Helena, nezbývá jim nic jiného, než se opět obrátit na své rodiče.

Oblast partnerských vztahů

Pokud bych měla ženy ze svého výzkumného vzorku rozdělit do jedné ze tří skupin, jež jsem uvedla v tabulce č. 2, tedy mezi „nedobrovolně svobodné matky,“ „liberální svobodné matky“ a „pragmatické svobodné matky,“ zařadila bych je všechny do první skupiny, tedy mezi „nedobrovolně svobodné.“ Ani jedna z nich neprohlásila, že pro ně manželství představuje zastaralou, nevýhodnou instituci, že je svatba příliš nákladná, či že by v manželství přišly o nezávislost. Tři z mých respondentek provdány byly, přičemž v případě Radky a Bohdany manžel odešel za jinou partnerkou a Marta upřednostnila rozvod a osamělé mateřství před soužitím s problémovým partnerem.

Případ Heleny a Hanky byl do jisté míry podobný. Obě žily ve vztahu se svým přítelem déle než šest let. Po narození dítěte však docházelo mezi nimi a jejich protějšky ke značným rozporům, jež nedokázali společně vyřešit a proto zvolili rozchod. Mám za to, že jejich partnerské soužití ještě před narozením dítěte nebylo úplně ideální. Hanka otěhotněla neplánovaně, ale rozhodla se, že těhotenství nepřeruší. Doufala, že po narození syna se rozpory urovnají a budou jej s partnerem společně vychovávat. Svou roli mohlo sehrát i to, že sama již nepatřila k nejmladším prvorodičkám. Helena naopak zdůrazňovala, že se partner na narození dcery těšil. Jí samotné bylo 34 let, když otěhotněla a dcera byla

velmi chtěné dítě. O to větší bylo její překvapení, když se partner krátce po narození dcery odstěhoval a v současné době jeví o její výchovu minimální zájem.

Vztah Andrey a jejího přítele byl zpočátku ideální. Žili společně v domě Andrey, spláceli hypotéku a těšili se na narození prvního dítěte. Manželství, jak uvedla Andrea, neuzavřeli pouze z toho důvodu, že si nemohli dovolit výdaje za svatbu. Většinu finančních prostředků věnovali na umělé oplodnění. Nedlouho po narození dcery Andrea otěhotněla znovu, tentokrát již přirozenou cestou. O to smutnější se mi jeví skutečnost, že otec dětí odešel po čase za jinou partnerkou.

Na základě výpovědí mnou dotazovaných osamělých matek lze usoudit, že otcové přistupují jak k partnerství tak i k rodičovství značně nezodpovědně. V lepším případě hradí bývalým partnerkám pouze stanovené výživné a jakýkoliv výdaj nad jeho rámec si musí ženy tvrdě prosazovat. Jak uvedla Helena: „chlapi se jednoduše domnívají, že za tu almužnu, co posílají, si ženská chodí na nehty, kosmetiku a pod. Copak si ten chlap neuvědomuje že tím trestá ne tu ženskou, ale svoje dítě?“

Překvapil mě rovněž malý zájem, jež projevují otcové o výchovu svých dětí. Všichni, s výjimkou Radčina bývalého partnera, se takřka nezajímají o kroužky, které jejich děti navštěvují či o to, zda nestrádají ve školním kolektivu právě proto, že jim matka nemůže dopřát kroužky, výlety, v zimě hory a v létě prázdniny u vody, jak to vidí u dětí z úplných, finančně lépe zajištěných rodin.

Uvědomuji si, že se mohu opírat pouze o výpovědi matek a ty jsou více či méně ovlivněny prožitým zklamáním a roztrpčením nad nelehkou životní situací. Neměla jsem možnost porovnat tyto výpovědi se stanoviskem protistrany a udělat si tak objektivní názor na tuto složitou problematiku. Nevím např., jaké je vzdělání otců, zda mají stálou práci, či zda nezaložili novou rodinu. Dle mého názoru by se mohly další, rozsáhlejší sociologické průzkumy zaměřit na otce, jež nežijí se svými dětmi a přispívají na jejich výchovu.

Nechtěla jsem se však zhostit úlohy soudce, který rozhoduje, kdo z partnerů nese větší díl viny na rozpadu vztahu. Mým cílem bylo popsat a rozebrat problémy, se kterými se mnou oslovené svobodné matky potýkají při zvládání svých společenských rolí. Na dotaz, co by chtěly tyto ženy do budoucna ve svém životě změnit k lepšímu, většina uvedla, že by si chtěla najít spolehlivého partnera, který by byl rovněž dobrým, milujícím otcem jejich dítěte. Na druhém místě pak shodně uváděly dobré zaměstnání, díky němuž

by byly lépe finančně zabezpečeny a mohly tak zabezpečit svým dětem co nejlepší start do života.

DISKUSE

Svobodné mateřství, které jsem se pokusila přiblížit a popsat ve své diplomové práci, patří bezesporu k jedné z nejvýznamnějších proměn rodinného soužití za poslední dvě desetiletí. Ovlivňuje jak podobu současných českých domácností, tak i rodiny příštích generací.

Při hledání odborných zdrojů k tomuto tématu jsem dospěla k podobnému názoru, jež zastává socioložka Dana Hamplová v úvodu své publikace „Děti na psí knížku,“ tedy že svobodné mateřství je dosud poměrně opomíjenou problematikou. Demografické změny a proměny české rodiny byly jistě mnohokrát popsány v odborných sociologických či demografických studiích, zabývali se jimi politikové i novináři. Hlavní pozornost však byla zaměřena především na odhalování důsledků klesající porodnosti při současném stárnutí populace, tedy jak malý počet ekonomicky aktivních mužů a žen dokáže financovat rozsáhlý sociální program pro starší populaci. Otázka, do jakých rodin se dnešní děti rodí, v jaké situaci žijí a jaké důsledky to může do budoucna pro společnost představovat, byla spíše opomíjena. Tiše se předpokládalo, že se děti sice rodí mimo manželství, avšak jsou vychovávány oběma partnery v nesezdaném soužití a toto v podstatě zaručuje stejné funkce jako tradiční rodina. Pokud však některé z dětí v úplné rodině nežijí, je mu schopna moderní, emancipovaná žena poskytnout stejné zázemí, jako rodina úplná (Hamplová, 2007, s. 8).

Jednou z oblastí, jimiž jsem se ve své diplomové práci zabývala, byly možné příčiny, vedoucí k nárůstu mimomanželské plodnosti a svobodného mateřství. Odborníci z řad sociologů a demografů ji vysvětlují z různých pohledů.

Socioložka Jana Chaloupková na základě výzkumného šetření Sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006 (SEPM) zdůvodňuje příčiny nárůstu mimomanželské plodnosti především „*nejistou sociálně-ekonomickou situací nízkovzdělaných vrstev a nízkou schopností málo kvalifikovaných mužů ekonomicky zajistit rodinu*“. (Chaloupková, 2007, s. 77). Tyto příčiny považuje za významnější než změnu v hodnotových orientacích, tíhnoucích k individualismu a seberealizaci. Podobně na tuto problematiku nahlíží Jitka Rychtaříková, která uvádí: „*ženy s vyššími příjmy rodí své děti spíše v manželství, zatímco nízkopříjmové skupiny žen dávají přednost svobodnému mateřství, protože otcův přínos do manželství je malý*“ (Rychtaříková, 2006, s. 21).

Předpokládám, že nízký příjem obou partnerů souvisí s jejich nízkým vzděláním. Dále pak Rychtaříková uvádí, že ženy s nízkým příjmem mají často rovněž partnera s nízkým příjmem. Tito muži mají dle průzkumů nižší smysl pro odpovědné rodičovství a rovněž se mnohem méně podílejí na výchově dětí. Nízký příjem a malý zájem o rodinu pak vedou ke snižování hodnoty manželství.

Přední český sociolog Ladislav Rabušic je naopak zastáncem hodnotových změn, přicházejících s „*demokratickým a svobodomyšlným klimatem ve společnosti, vedoucím k novému chápání soužití muže a ženy a k jinak percipované hodnotě rodiny a hodnotě dítěte*“ (Rabušic, 2006, s.66).

Jsem si vědoma toho, že šest svobodných matek, tvořících výzkumný vzorek, jež jsem následně podrobila svému kvalitativnímu šetření je příliš malý na to, abych mohla vytvářet obecnou teorii, aplikovatelnou na společenské problémy. Mnou zvolené respondentky nebyly typickými svobodnými matkami, jak je vyvozováno ze sociologických šetření SEPM, tedy nízkovzdělané a většinou nezaměstnané. Dle jejich výpovědí vím, že ani jedna nevolila svobodné mateřství dobrovolně, ze svobodomyšlnosti či emancipovanosti a touze po nezávislosti. Na základě provedených rozhovorů usuzuji, že jsou nedobrovolně osamělé. Každá z nich vyjádřila, že tradiční rodina, tvořena otcem, matkou a dětmi má pro ně svou hodnotu a ani jedna ji nezavrhovala či nazvala manželství zbytečnou formalitou.

Na základě výzkumného šetření souhlasím s tvrzením Evy Soukupové, že finanční situace osamělých matek není nijak příznivá. Svobodné matky nejsou v českém sociálním systému opravdu nijak zvýhodňovány. Na dávky státní sociální podpory mají stejný nárok, jako úplné rodiny, tedy dle výše příjmu domácnosti. Nejsou speciálně podporovány nezávisle na svém příjmu, jak se děje např. ve skandinávských zemích či Rakousku (Soukupová, 2007, s. 81). Usuzuji tak proto, že polovina mnou šetřených žen nepobírala žádné dávky státní sociální podpory a druhá polovina měla nárok pouze na příspěvek na bydlení.

Další tvrzení Evy Soukupové, s nímž se na základě svého šetření shoduji je, že hlavním důvodem svobodných matek pro nástup do zaměstnání je jejich ekonomická situace. Do práce nastupují hlavně z nutnosti zajistit své rodině prostředky na pokrytí základních životních potřeb. Jinými slovy řečeno, nenastupují do zaměstnání protože

se jim to hodí, ale proto, že prostě musí. Rovněž dle mého platí názor, že samoživitelky žijí častěji než ostatní matky ve společné domácnosti se svými rodiči a ti jim s péčí o děti významně pomáhají, především při skloubení výchovy s pracovními povinnostmi. Nemyslím si však, že by nedostatek částečných pracovních úvazků negativně ovlivňoval zaměstnanost samoživitelek. Téměř všechny mnou dotazované matky měly práci na úvazek plný. Práci na úvazek částečný zavrhovaly hlavně proto, že by jim neposkytovala dostatek finančních prostředků.

Svobodné mateřství je téma velmi obsáhlé a váže na sebe spoustu dalších oblastí ke zkoumání a zamyšlení. Jsem si vědoma toho, že mé závěry vychází pouze z výpovědí svobodných matek samotných. Neměla jsem možnost konfrontovat jejich postoje a stanoviska s postoji jejich bývalých partnerů. Hlavně se mi jedná o to, jak většina z nich hodnotila angažovanost otců na výchově jejich společného dítěte. Zajímalo by mě, zda by šetření, provedené u otců nepřineslo poněkud jiný obraz.

Domnívám se, že další sociologická šetření by se mohla zaměřit na muže, jež přispívají na svého potomky, ale nežijí s ním ve společné domácnosti.

Rovněž by bylo dle mého názoru zajímavé a přínosné, provést v České republice reprezentativní šetření zaměřené na nesezdané soužití, jež by pomohlo objasnit otázky spojené s jeho intenzitou, typologií a vývojem. Ve své práci jsem svobodné ženy, žijící v nesezdaném soužití vynechala, protože se při zvládání svých sociálních rolí mohou opřít o své partnery. Jaké jsou tedy jejich hlavní důvody, že neuzavřou sňatek i když mnohé mají děti i druhého pořadí?

ZÁVĚR

Svobodné matky v české společnosti představují již tak velkou skupinu, že se odborníci z řad sociologů a demografů začali podrobněji zabývat příčinami jejich zvyšujícího se počtu a rovněž jejich hlavními charakteristikami, tedy kdo jsou a jaké je jejich socioekonomické postavení v české populaci.

V předkládané diplomové práci jsem se snažila přiblížit a popsat současnou podobu svobodného mateřství v České republice. V první kapitole teoretické části se věnuji vývoji partnerského soužití v Evropě a změnám, jež ovlivnily a poznamenaly strukturu současné rodiny. V dalších kapitolách se již konkrétně zabývám problematikou svobodného mateřství. Zaměřila jsem se na popis nejvýznamnějších důvodů, vedoucích ženy ke svobodnému mateřství, dále srovnávám postoje české společnosti k netradičním formám rodinného soužití s postoji obyvatel jiných evropských států. Rovněž přibližuji hlavní charakteristiky svobodných matek a zabývám se jejich postavením v sociálním systému. Život osamělých matek ve společnosti není bezesporu nijak jednoduchý, jsou na ně kladeny větší nároky při výchově dětí, častěji se hůře prosazují na trhu práce a mnohdy se jim daří jen obtížně sladit rodičovské a pracovní povinnosti.

V praktické části jsem chtěla hlavně poznat, jak konkrétně hodnotí svobodné matky svůj život v současné společnosti a do jaké míry se jim, osamělým, daří či nedaří zvládat své společenské role. Vzhledem k tomu, že jsem prováděla rozhovory jen s osamělými matkami, žijícími bez partnera, vyvozují, že největší problém spočívá právě v jejich osamělosti. Každá z dotazovaných žen se potýkala se specifickými problémy, které souvisely se zajištěním výchovy potomků a uplatněním na trhu práce. Tyto problémy nelze nijak zobecňovat, podle mě však největším problémem je skloubit starost o děti s vykonávanou profesí. V případě, že měly ženy malé děti, neobešly se bez pravidelné pomoci své rodiny. Rovněž svou profesní kariéru musely uzpůsobit osamělému mateřství. Potřeba financí pro zabezpečení dětí a domácnosti byla zásadní při hledání a nástupu do zaměstnání. Některé musely přistoupit na práci velmi časově náročnou, či neodpovídající jejich kvalifikaci a preferencím, ale nemohly si dovolit zůstat bez ní.

Angažovanost otců na výchově dětí nebyla většinou žen hodnocena pozitivně. Otcové navštěvovali své děti méně často než mohli a také nepřispívali nad rámec stanoveného výživného. Ve dvou případech dokonce na výživném dlužili nemalou částkou.

Zvyšující se podíl dětí, vychovávaných jen jedním z rodičů patří bezesporu k jednomu z negativních demografických trendů posledních patnácti let. Samoživitelky vycházejí hůře se svými příjmy, mnohdy bývají více závislé na pomoci státu. Bohužel zde hrozí reálný předpoklad, že jejich děti tak budou žít v rodinách postižených materiální deprivací. Zde spatřuji spojitost problematiky svobodného mateřství se sociální pedagogikou. Sociální pracovníci by mohli pomoci při nalézání účinných opatření, aplikovatelných do sociální politiky, směřujících k zlepšení životních podmínek osamělých matek, ulehčujících jim sladění péče o rodinu a zaměstnání. Z mého výzkumného šetření se domnívám, že určitou pomocí by mohlo být zajištění dostupných zařízení péče o děti, pro pracující samoživitelky s minimálním poplatkem, dále pak snaha o urychlení soudních řízení ve věci výživného a důraznější postih otců - neplatičů.

V závěru své práce bych chtěla vyjádřit podporu a uznání všem ženám, které byly ochotny věnovat mi svůj čas a přiblížit mi své příběhy se všemi radostmi i starostmi, které prožívají při výchově svých dětí a zvládání pracovních povinností. Pokud by má diplomová práce přispěla jen malou mírou k lepší orientaci v problematice osamělého mateřství a pochopení nelehké situace matek samoživitelek, byl by můj cíl splněn.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ČERMÁKOVÁ, M., H.MAŘÍKOVÁ, J. ŠANDEROVÁ a M. TUČEK. *Proměny současné české rodiny. (Rodina-gender-stratifikace)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-93-1.
- [2] FRIEDMAN, D., M. HECHTER a S. KANAZAWA. *A Theory of the Value of Children*. *Demography*, August 1994, vol. 31, no. 3, 375 – 401 [online] Dostupné z: <http://personal.lse.ac.uk/kanazawa/pdfs/D1994.pdf>. [cit. 2014-12-06].
- [3] GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4
- [4] GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-396-7.
- [5] HAMPLOVÁ, D., J. RYCHTAŘÍKOVÁ a S. PIKÁLKOVÁ. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2003. ISBN 80-7330-040-0.
- [6] HAMPLOVÁ, D. „Kde a co se můžeme dozvědět o manželské a nemanželské plodnosti“ In HAMPLOVÁ, D., J. CHALOUPKOVÁ, E. SOUKUPOVÁ, P. SUNEGA a K. ZEMAN. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický Ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.
- [7] HAMPLOVÁ, D. „Děti bez partnera nebo na psí knížku?“ In HAMPLOVÁ, D., J. CHALOUPKOVÁ, E. SOUKUPOVÁ, P. SUNEGA a K. ZEMAN. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický Ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.
- [8] HAMPLOVÁ, D. „A kde jsou otcové?“ In HAMPLOVÁ, D., J. CHALOUPKOVÁ, E. SOUKUPOVÁ, P. SUNEGA a K. ZEMAN. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický Ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.
- [9] CHALOUPKOVÁ, J. „Vdát se nebo ne? Motivace vdaných a neprovdaných matek“ In HAMPLOVÁ, D., J. CHALOUPKOVÁ, E. SOUKUPOVÁ, P. SUNEGA a K. ZEMAN. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický Ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.

- [10] CHALOUPKOVÁ, J., E. SOUKUPOVÁ „*Postoje k manželství, nesezdanému soužití a rodičovství mimo manželství*“ In HAMPLOVÁ, D., J. CHALOUPKOVÁ, E. SOUKUPOVÁ, P. SUNEGA a K. ZEMAN. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický Ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.
- [11] CHALOUPKOVÁ, J., P. ŠALAMOUNOVÁ. *Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě*. 2004. [online] Dostupné z: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/210_1chalou47%20pro%20tisk.pdf. [cit. 2014-12-06].
- [12] CHLUĐILOVÁ, I. *První a druhá demografická revoluce* [online] Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=121&lst=108>. [cit. 2014-11-18]
- [13] KATRŇÁK, T. „*Kdo jsou svobodné matky v české společnosti?*“ In KOCOURKOVÁ, J., L. RABUŠIC. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie, 2006. ISBN 80-86561-93-3.
- [14] KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-017-9.
- [15] KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Praha: Sociologické Nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7419-059-9.
- [16] *Konfucius* [online] Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Konfucius>. [cit. 2014-11-10]
- [17] MÁROVÁ, Z. „*O problémech výchovy dítěte z hlediska osamělé matky*“ In MÁROVÁ, Z., Z. MATĚJČEK a S. RADVANOVÁ. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.
- [18] MATĚJČEK, Z. „*Výchova dětí v neúplné rodině očima psychologa*“ In MÁROVÁ, Z., Z. MATĚJČEK a S. RADVANOVÁ. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.
- [19] MATOUŠEK, O., H. PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.

- [20] MOŽNÝ, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- [21] MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- [22] MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- [23] RABUŠIC, L. „*Bude česká plodnost i v budoucnu jedna z nejnižších v Evropě?*“ In KOCOURKOVÁ, J., L. RABUŠIC. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie, 2006. ISBN 80-86561-93-3.
- [24] RYCHTAŘÍKOVÁ, J. „*Být svobodnou matkou v České republice?*“ In KOCOURKOVÁ, J., L. RABUŠIC. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie, 2006. ISBN 80-86561-93-3.
- [25] SILVERMAN, D. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar, 2005. ISBN 80-551-0904-4.
- [26] SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- [27] *Sociální příplatek* [online] Dostupné z: <http://www.finance.cz/duchody-a-davky/socialni-davky/pece-o-dite/socialni-priplatek/> [cit. 2014-12-15]
- [28] SOUKUPOVÁ, E. „*Neprovdané matky v sociálním systému*“ In HAMPLOVÁ, D., J. CHALOUPKOVÁ, E. SOUKUPOVÁ, P. SUNEKA a K. ZEMAN. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický Ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.
- [29] SOUKUPOVÁ, E. „*Rodiny na trhu práce*“ In HAMPLOVÁ, D., J. CHALOUPKOVÁ, E. SOUKUPOVÁ, P. SUNEKA a K. ZEMAN. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický Ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.

- [30] ŠALAMOUNOVÁ, P., O. NÝVLT „Mimomanželská plodnost-současné trendy v Evropě a v České republice“ In HAMPLOVÁ, D., P. ŠALAMOUNOVÁ a G. ŠAMANOVÁ. *Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-082-06.
- [31] ŠVAŘÍČEK, R., K. ŠEĐOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.
- [32] VAŠKOVÁ, R. „Rozhodovací procesy – náctiletých těhotných dívek vedoucí k volbě časného rodičovství“ In HAMPLOVÁ, D., P. ŠALAMOUNOVÁ a G. ŠAMANOVÁ. *Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-082-06.
- [33] *Výběr vzorku v kvantitativním výzkumu* [online] Dostupné z: <http://vyzkumy.knihovna.cz/ucebnice/vyber-vzorku>. [cit. 2014-12-01]
- [34] ZEMAN, K. „Nemanželská plodnost – demografický přehled“ In HAMPLOVÁ, D., J. CHALOUPKOVÁ, E. SOUKUPOVÁ, P. SUNEGA a K. ZEMAN. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický Ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.
- [35] *Zweiter demografischen Übergang* [online] Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Zweiter_Demografischer_%C3%9Cbergang . [cit. 2014-11-30]
- [36] ŽENÍŠKOVÁ, M., J. PŘIB. *Zákon o nemocenském pojištění od 1.1.2009 s komentářem a příklady*. Olomouc: Anag. 2008. ISBN 978-80-7263-488-0.

SEZNAM TABULEK

Tabulka č.1. Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny	26
Tabulka č. 2. Diferenciace motivů svobodného mateřství	32
Tabulka č. 3. Nejdůležitější důvod, proč se před narozením prvního dítěte neprovdala	33
Tabulka č. 4. Představy neprovdaných matek o ideálním partnerském životě	34
Tabulka č. 5. Podíl respondentů, kteří souhlasili s danými výroky	37
Tabulka č. 6. Struktura narozených dětí jednotlivých pořadí podle rodinného stavu matky v roce 2003	40
Tabulka č. 7. Podíl nemanželsky narozených dětí 1. pořadí ženám podle vzdělání ze 100 narozených ženám daného vzdělání, 1992, 1995, 1998, 2001, 2003	41